

Dokumentet er organisert med bokmerke for at det skal være enklere for deg å finne fram. Dersom du ikke automatisk får opp bokmerkene, trykk på dette symbolet i menyen til venstre:

Trykk her for å komme til neste side

Historie påbygging Arbeidsportal

Under følger et opplæringsopplegg i kildebruk og kildegransking. Dessuten har vi valgt ut noen sentrale emner og laget større arbeidsopplegg. Metodemålene i læreplanen er dekt ved det som fins her. For fordypning og flere arbeidsopplegg viser vi til boka Arbeidsportal og til nettstedet til verket

Kildebruk og kildegransking

Kildebruk

Alle rester fra historiens gang er *levninger*. Levninger og *historisk materiale* er det samme. Når vi bruker levninger som kilder, bruker vi dem til å trekke slutninger om situasjonen de ble til i. Vi forsøker å få informasjon om når og hvor levningen ble til, om hvem som laget den, og om hvorfor den ble til. Da anvender vi logikk i kombinasjon med det vi har av forhåndskunnskap. Vi kan trekke ganske enkle eller mer kompliserte slutninger. Noen levninger kan vi lese svært mye kunnskap ut av, andre mindre. Her er noen eksempler:

- Finner vi vrakrester flytende i brenningene, kan vi anta at det har skjedd et skipsforlis.
- Utenlandske frimerker på konvolutter i en brev-samling fra 1800-tallet viser hvor mottakerne av

Elevene skal kunne

- finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske framstillinger

brevene hadde kjentfolk eller kontakter.

- Finner vi en dagbok fra en gammel slektning, kan vi slutte oss til at denne slektningen kunne lese og skrive.
- En mølle forteller om korndyrking, og et jernbanespor sier at her gikk det tog.
- Et leserinnlegg i en avis kan være skrevet slik at vi lett ser hvor gammel skriveren må være, selv om vedkommende ikke sier det direkte i teksten.

Tause og talende levninger

Tause levninger er levninger som ikke har et budskap, som ikke vil meddele noe. Eksempler er fortøyningsringer, gevær, en fabrikkpipe eller et par briller. Talende levninger er de

levningene som har et budskap, som vil meddele noe. Det kan være enkle symboler som et kors eller et trafikkskilt, eller lengre skrevne tekster. Særlig skrevne tekster gir mye og ofte interessant informasjon om de historiske forholdene som har skapt dem.

Historiske beretninger

Noen skriftlige levninger er tekster som har kortere eller lengre innslag av *beretninger*. Tekstene har historiske beretninger der de inneholder saklige utsagn om fortida, og slike beretninger kan vi også bruke som kilder. Med saklige utsagn mener vi mest mulig presise utsagn som sier noe om de faktiske forholdene. Hvis opphavspersonen gir nøkterne opplysninger om hva han har sett, hvor han har vært og når han var på det aktuelle stedet, har vi med saklige utsagn å gjøre.

Vi må skille mellom følelsesutbrudd og verdipregede utsagn som kan knyttes til opphavspersonen. Dette er viktig å huske: Et utsagn sier først og fremst noe om den personen som kommer med utsagnet! Det er denne personens oppfatninger og tankeverden som kommer til uttrykk. Dernest må vi finne ut om utsagnet i tillegg kan si noe rimelig korrekt og presist om det som blir omtalt.

Vi må også skille utsagn om fortida og samtida fra utsagn om framtida, også innenfor en og samme tekst eller historiske levning. Utsagn om framtida kan vi ikke bruke som kilde til hva som har hendt.

Lover og påbud

Også lover og påbud er upålitelige som utsagn om hvordan ting faktisk var. Ved en vei kan det for eksempel stå et skilt med «Senk farten! Barna våre leker her!». Vi kan ikke dermed gå ut fra at alle kjører sakte i den veien – tvert imot: det må ha vært

en grunn til at skiltet kom opp, og den grunnen kan ha vært at farten på bilene har vært et problem.

Slik er det med lover, påbud og oppfordringer i historien også. Disse utsagnene ønsker å påvirke eller endre menneskers atferd og handlinger. Men vi kan ikke bare ved hjelp av denne kilden vite i hvilken grad de faktisk endret atferd og handlinger. Derimot kan disse kildene si noe om den som laget loven, påbudet, befalingen eller oppfordringen, om hva disse personene oppfattet som et problem, og hva de ønsket skulle skje.

Et eksempel kan du se i kilden under. Det er et utdrag fra en dansk etikettebok (en bok om skikk og bruk) fra 1930:

Konfirmander og Konfirmandinder gjør klogt i ved deres Konfirmation-smiddag kun at nippe til Glasserne. Unge Mennesker burde overhovedet ikke faa sterke Drikke før deres fyldte 18 Aar. Heller ikke er det nødvendig, at Konfirmanden straks efter Bordet tænder en fed Cigar. Ikke fordi han ikke kan taale den, thi i Regelen har han længe røget i Smug, men for ikke at blive latterlig. Lad ham nøjes med en Cigaret, der staar bedre til hans Alder og Størrelse.

Vinding og Heft. *Omgang med Mennesker*. København 1930

Slike kilder sier mye om forfatterens syn, og kanskje noe om hvilke idealer de som kjøpte slike bøker, hadde. De kan derimot ikke si noe sikkert om hva som var vanlig blant danske konfirmanter rundt 1930.

Kildegransking – en framgangmåte

I skjemaet under ser du gangen i en kildegransking. Vi har laget dette skjemaet for at du skal kunne kopiere det og bruke det hver gang du arbeider med en kilde. Nå skal vi forklare framgangsmåten trinn for trinn.

Kildebruk og kildegransking – en framgangsmåte

Hva slags levning er dette?

- Naturlandskap, bygning, klesplagg, bruksgjenstand, maleri, fotografi, bok osv.?
- Er levningen som kilde stum eller talende?
- Er levningen talende og har én eller flere beretninger?
- Er beretningene deskriptive (beskrivende) eller normative (vurderende, for eksempel lover, påbud, regler og oppfordringer)?

Hvor og når er levningen fra?

- Hva er levningens opphavssted og opphavstid?
- Hva er levningens brukssted og brukstid?

Hva forteller levningen om?

- Hva sier levningen om opphavssituasjonen, det vil si om de historiske forholdene som skapte dette materialet?
- Hva forteller levningen direkte om opphavspersonen?

Hvor pålitelig er levningen som historisk kilde?

- Er kilden ekte?
- Er kilden riktig datert og lokalisert?
- Er kilden eventuelt riktig oversatt?
- Er kilden fullstendig, eller er den redigert?
- Hva kan en levning fortelle selv om den skulle vise seg å være lite pålitelig og kanskje falsk?

Hvis levningen har én eller flere beretninger:

- Hvor nær i tid er kilden til det den beretter om?
- Er beretteren et øyenvitne, eller er det en andrehåndsberetning?
- Hva slags rolle har opphavspersonen i forhold til det beretningen dreier seg om?
- Hvor sannsynlig er innholdet i kilden?
- Er det indre sammenheng i kilden?
- Samsvarer kilden med andre uavhengige kilder?
- Hva forteller beretningen selv om fortida, det vil si om det eller den som blir omtalt?
- Hva kan beretning(e) brukes som kilde til kunnskap om?

Hvor nyttig er kildematerialet?

- Hvor nyttig er kildematerialet når det gjelder å gi svar på eller belyse problemstillingen din?
- Hvilke sammenhenger kan den informasjonen kilden gir om fortida, settes inn i?

Hva slags levning er dette?

Når vi identifiserer en levning som kilde, må vi finne ut hva denne levningen faktisk er. Er det en gjenstand, må vi finne ut hva slags gjenstand det er, og hva den ble brukt til. Er det en tekst, må vi finne ut hva slags tekst det er – en avisreportasje, et rettsdokument, et privat brev, et møtereferat, en folketelling, et testament, en konfirmasjonssang, en nekrolog osv. Det vi finner ut, er med på å avgjøre hvor pålitelig teksten er. Vi må også vurdere nøye om noe tyder på at den mulige kilden ikke

er ekte.

Hvor og når er levningen fra?

Her gjelder det å få plassert levningen i tid og rom. Først må vi lokalisere den. Hvor har den oppstått, og hvor har den eventuelt blitt brukt? En gjenstand du vil undersøke, kan være produsert i England, men har vært brukt flere steder i Norge. I tillegg til å finne det geografiske stedet så presist som mulig, bør du også beskrive den sosiale lokaliseringen. Hva slags person eller hva slags sosial eller etnisk gruppe har laget eller brukt den? Voksne eller barn, menn eller kvinner? Når vi lokaliserer en kilde, gransker vi den som levning. Et brev, et møtereferat eller et testament kan inneholde opplysninger om hvor det er blitt til.

Deretter må vi datere levningen mest mulig nøyaktig. Vi må finne ut når den ble laget, og eventuelt når den ble brukt. Men levningen kan også ha innslag av beretninger som kan hjelpe oss. Det kan være skrevet en dato på den, og innholdet i tekster kan fortelle om når de er blitt til. Vi må sammenlikne de opplysningene levningen gir oss om plassering i tid og rom, med de opplysningene beretningen gir.

Hva forteller levningen om?

Når vi tolker en levning, spør vi hva den forteller om. Hva sier teksten om den personen som har produsert den? Hva forteller den om opphavssituasjonen? Dernest ser vi om levningen inneholder beretninger, og så tolker vi innholdet i dem.

Hvor pålitelig er levningen som kilde?

Spørsmålet om hvor pålitelig en kilde er, er et særlig kritisk punkt i kildegransking. Når vi bruker en levning som kilde, stiller vi spørsmål ved hvor pålitelig den er: Er den ekte? Har vi plassert den på rett sted til rett tid? Er opphavspersonen den hun

eller han gir seg ut for å være? Kan det være grunner til at opphavspersonen i kilden framstår på en annen måte enn vedkommende ellers gjør?

Hvor pålitelig er beretningen som kilde?

Når vi finner beretninger i en levning, må vi stille enda flere kritiske spørsmål. De viktigste kildekritiske spørsmålene kan samles i følgende punkter:

Nærhet i tid?

Hukommelsen vår blir gradvis svakere jo lenger vi fjerner oss fra det vi skal huske. Du husker kanskje hovedpunktene i nyhetene sist uke, men ikke i nyhetene for ett år siden. Det vi husker, blir også påvirket av det som har hendt senere.

Et eksempel: Etter at Tyskland okkuperte Norge våren 1940, og kongen og regjeringen flyktet, var de fleste innstilt på å samarbeide for å hindre matmangel og tap av menneskeliv. Et par år senere begynte flere å gjøre motstand i form av protester og holdningskamp. Motstanden mot okkupanten økte etter hvert som det var klart at Tyskland ville tape krigen. I 1945 var det få som husket, eller ønsket å huske, at de fem år tidligere hadde satsset på å samarbeide.

Har vi to kilder som motsier hverandre, kan nærhet i tid forklare forskjellen. Det vanlige er at kilder blir mer detaljerte og presise jo nærmere de er begivenheten i tid, og mer omtrentlige og upresise jo større avstanden i tid er.

Øyenvitneberetning eller andrehåndsberetning?

Vi skiller også mellom *øyenvitneberetninger* og *andrehåndsberetninger*. I en andrehåndsberetning har ikke beretteren vært til stede og observert det han eller hun beretter om, men gjengir informasjon han eller hun har fått av andre eller fra andre

kilder.

Øyenvitneberetninger er oftest langt mer pålitelige. Presisjonen blir mindre og feilene flere jo lenger ut i overleveringskjeden vi kommer. Merk at en og samme kilde kan være øyenvitneberetning om noen begivenheter eller forhold og andrehåndsberetning om andre.

Merk deg også: Det er ikke slik at andrehåndsberetninger nødvendigvis er dårligere enn beretninger fra øyenvitner, for folk har ulik evne til å observere og huske. En muntlig beretning fra en som var til stede som øyenvitne, kan være preget av dårlig kunnskap om emnet, sammenliknet med andrehåndberetninger bygd på opplysninger som ble skrevet ned der og da. Derfor kan de også ha ulik grad av detaljer og presisjon, avhengig av hvor store kunnskaper beretteren har om det vedkommende beretter om. Et eksempel: Det et øyenvitne kaller «mye fisk», kan en andrehåndskilde som har snakket med kona til protokollføreren i fiskemottaket, kalle «femti tønner sild». Vær også oppmerksom på en feil som mange gjør: De tenker at kilder som beretter om noe som skjedde i samtida, må være øyenvitneskildringer. Slik er det ikke.

Primærkilde eller sekundærkilde?

Primærkilder er det eldste historiske materialet, originale gjenstander og tekster, som kan svare på spørsmål vi arbeider med. Disse kildene har som regel hatt en avgrenset og bestemt funksjon i fortida og har ikke i første rekke blitt til med henblikk på ettertida. De er råmaterialet som *sekundærkildene* bygger på. Sekundærkilder er bearbejdede eller gjenfortalte framstillinger av historiske forhold. De kan være muntlige eller skriftlige, og de kan også finnes i form av tabeller, statistikk og liknende.

Mange sekundærkilder, som historiebøker og lærebøker, bygger bare på andre sekundærkilder. Men ny historisk

kunnskap vil ofte være avhengig av at historikeren finner nye primærkilder eller tolker kjente primærkilder på en ny måte. I undervisning er det ofte avskrifter, oversettelser, kopier eller bilder av primærkildene vi bruker. Et viktig kildekritisk spørsmål er da om dette historiske materialet er korrekt skrevet av, oversatt, gjengitt eller avfotografert.

I *Arbeidsportal* finner du mange kopier og bilder av primærkilder. Grunnteksten i læreboka, eller i andre historiebøker, er derimot en sekundærkilde når du bruker den til å svare på faglige spørsmål.

Mange av kompetansemålene i læreplanen sier at du skal lage framstillinger. Da kan det være nyttig å bruke skillet mellom primær- og sekundærkilder. Mange har erfart at det blir langt mer interessant, og også lettere, å lage en selvstendig framstilling av et emne når en bygger på primærkilder og bruker sekundærkilder som referansebøker for å plassere emnet i en større sammenheng.

Opphavspersonens rolle?

Opphavspersonen kan være part i saken som han eller hun beretter om. Opphavspersonen kan være sterkt subjektiv eller ha sterke følelser og interesser involvert, og framstiller det han eller hun beretter om, sett fra dette ståstedet. Flere forhold kan farge beretninger og må vurderes når en gransker en beretning som kilde:

- Hvor var beretteren fysisk plassert i forhold til begivenheten han eller hun beretter om? Årene under første verdenskrig i Norge, for eksempel, vil se ulike ut alt etter om en opplevde dem som sjømann, arbeiderhusmor, aksjespekulant eller utenriksminister.
- Hvilken tilstand var beretteren i da han eller hun observerte? Var beretteren oppmerksom og konsentrert, eller var

beretteren utslitt, trett eller syk? Et vitnemål om hendelser under en koleraepidemi kan være usikkert dersom beretteren selv var syk.

- Hvilken interesse kan beretteren ha i å framstille begivenhetene på en bestemt måte? En beretter kan ha et bevisst eller ubevisst ønske om å rettferdiggjøre seg selv.
- Hvilken situasjon var beretteren i da han eller hun berettet? Er dette en frivillig beretning, eller er den avgitt under tvang eller under en situasjon som kan få konsekvenser for beretteren? Eller var beretteren i en situasjon der folk ordlegger seg på bestemte måter, slik en gjør for eksempel i et minneord over en avdød eller i en hyllingstale ved en festlig anledning?

Dersom vi antar at opphavspersonens situasjon, rolle eller egeninteresse kan ha vært avgjørende for hva som blir observert, og for hvordan det blir gjenfortalt, er det viktig å sammenlikne med andre kilder som ser saken gjennom andre øyne. En «utenforstående» betrakter er oftest mer presis enn en som har interesser og omdømme å forsvare.

Men husk: Det at en kilde er subjektiv, betyr ikke at den er verdiløs. Ofte får vi da innsikt i helt andre forhold enn det en nøktern, saklig og utenforstående reporter ville ha fått innblikk i.

Sannsynlighet?

Når vi vurderer hvor sannsynlig det er at det beretningen forteller om, kan ha skjedd, bruker vi fornuft og logisk evne sammen med forkunnskapene våre. Sannsynlighet må alltid vurderes mot de andre punktene om hva som gjør en kilde pålitelig.

Vi må også huske på at selv om deler av en beretning kan være usannsynlige, er det ikke sikkert at hele beretningen er det. Ofte kan det være snakk om grader av sannsynlighet.

Indre sammenheng i kildematerialet?

Av og til kommer vi ut for beretninger som motsier seg selv. Beretningen henger kanskje ikke logisk sammen, eller den har innslag som undergraver eller trekker i tvil påstandene ellers i beretningen. Da vil graden av pålitelighet synke.

Samsvar med andre kilder?

En beretning framstår som mer pålitelig dersom andre kilder bekrefter den framstillingen beretningen gir av saken. Der det er store forskjeller fra andre kilder, må vi gjøre greie for forskjellene.

Hvor nyttig er kildematerialet?

Når vi vurderer nytten av kildematerialet, vurderer vi alltid nytten ut fra de oppgavene vi arbeider med. Levninger og beretninger kan si mye om mangt, men det er ikke sikkert de sier noe nyttig om akkurat det vi vil vite noe om, eller om det oppgaven din går ut på. Derfor må nytteverdien av et kildemateriale vurderes for hvert enkelt tilfelle eller hver enkelt oppgave.

Hvilke sammenhenger kan kilden settes inn i?

Å sette kilden inn i en sammenheng vil si å vurdere hvilke temaer eller problemstillinger kilden kan bidra til å belyse. En kilde kan settes inn i og være nyttig i flere ulike sammenhenger.

Kommenterte kildeoppgaver

Kilde 1: Annonse om 17. mai-arrangement

Denne kilden skal vi gjennomgå etter kildegranskings skjemaet.

Hva er dette?

Levningen er en avisannonse fra arbeiderpartia-visen Socialdemokraten. Levningen er meddelende, men inneholder ingen historiske beretninger. Hvis vi skal finne ut noe om arbeiderbevegelsen rundt 1920, kan denne levningen være en kilde.

Hvor og når ble kilden til?

Vi har ikke opphavsdato for denne annonsen, men vi kan anta at den er trykt i avisa kort tid før 17. mai 1922, siden den er annonse for et arrangement den dagen.

Hva forteller kilden om?

Kilden forteller om et planlagt arbeiderstevne på Ekeberg utenfor Kristiania sentrum 17. mai. Det skal være tale av Ole O.

Lian. Ved å bruke andre kilder kan vi få vite at Lian var en sentral person i Arbeiderpartiet. Det er planlagt folkevisedans av arbeiderbevegelsens barnelag og musikk ved Østre arbeidersamfund's musikkforening. En kan kjøpe partimerket «røde ros-er» som politisk jakkemerke og souvenir fra stevnet. Den kommunistiske ungdommen skal gå i tog dit opp, og toget skal gå ut fra arbeiderbevegelsens samlingssted på Youngstorget klokka halv fire. Annonsen appellerer til all arbeiderungdom om å delta og samles under det røde flagg, og til all annen ungdom og eldre i arbeiderbevegelsen om også å møtes på Ekeberg.

Hvor pålitelig er kilden?

Vi kan regne kilden som ganske pålitelig når det gjelder selve planleggingen av arrangementet, og de synspunktene på forholdet mellom nasjonaldagen og arbeiderbevegelsen som kommer fram. Vi får derimot ikke vite noe om diskusjonene bak arrangementet, eller om hvordan det ble avviklet og hvor mange som kom. Til det må vi bruke andre kilder. Kanskje en reportasje i *Socialdemokraten* eller i andre arbeideraviser 18. mai?

Hvilken nytte har vi av kilden?

Denne kilden er nyttig når vi skal studere forholdet mellom arbeiderbevegelsen og det nasjonale i arbeiderbevegelsens mest radikale fase. Den viser at arbeiderbevegelsen ville lage sine egne arrangementer på nasjonaldagen.

Kilden er også nyttig om vi skal si noe om at det fantes egne musikkforeninger i arbeiderbevegelsen og egne barnelag med egen «danssarring». Det er interessant at disse barnelagene skulle danse folkevisedans, som er et nasjonalt trekk. Var det fordi det var 17. mai? Eller var det fordi det var denne formen for dans barn kunne få til, og få lov til, i 1922? Eller var det andre grunner?

Hvilke sammenhenger kan vi sette kilden inn i?

Vi kan sette kilden i sammenheng med utviklingen av arbeiderbevegelsen og de ulike organisasjonene i denne bevegelsen, også innenfor kultur og fritid. Kilden er særlig interessant ved at den viser forholdet mellom arbeiderbevegelsen og markeringen av nasjonaldagen 17. mai.

Kilde 2: Norske forskere møter samene

Det kvakk i mig, da jeg paa en Reise nordover i Sommer traf til at se den første Fin, forud paa Dampskibs-Dækket, op under Lofot-Øerne: det Afstikkende i Dragten og det Lurvede ved Hverdags-Klæderne mindede altfor stærkt om de Vilde i Skilderi-Bøgerne. Kanskje den kjære Stockfleth* ikke kan sætte sig ind i, at Synet af en af hans Finner skulde gjøre et så uhyggeligt Indtryk; men jeg tilstaar, at det gjentog sig, da jeg senere paa Reisen saa den første Gamme og traadte ind i det første Flytte-Telt. Men hvor jeg kom til at synes godt om den samme Mand der forud paa Dækket, da jeg hadde talt med ham en Stund og fandt Mennesket i Finnen.

Folkevennen. Kristiania 1863

*Stockfleth: Nils Stockfleth, misjonær i Finnemisjonen og en av Eilert Sundts reiseveiledere i Nord-Norge

Hva er dette?

Levningen er en tekst. Teksten er utdrag fra en artikkel i bladet *Folkevennen*, et blad som var opptatt av sosiale spørsmål og av folkelivet i Norge. Artikkelen er skrevet av Eilert Sundt, som var redaktør for bladet.

Teksten har også en beretning. Beretningen er fra en av Sundts reiser i Nord-Norge. Hvis du vil studere Sundts arbeider

eller synet på samer i denne tida, kan teksten være en kilde.

Hvor og når ble kilden til?

Teksten er fra *Folkevennen* 1863 og er utgitt i Kristiania. Vi vet ikke om den er skrevet akkurat der, for Sundt reiste over hele landet. Han kan ha sendt rapporten med brev til hovedstaden, til folkene som arbeidet i redaksjonen av bladet, eller han kan ha gjort redigeringen av hele bladet under reisen og så sendt det til Kristiania til trykking.

Beretningen i teksten antyder at denne teksten ikke er skrevet som en rapport «nordfra», men at Sundt er tilbake fra reisen når han skriver den. Det kommer ikke klart fram hvor han er, men han er kanskje tilbake «sørpå». Beretningen handler om opplevelser «i sommer», altså sannsynligvis sommeren 1863. Teksten er derfor trolig skrevet ned noen måneder etter at hendelsene fant sted.

Hva forteller kilden om?

Levningen: *Levningen* viser oss at det fantes folkelivsgranskere som Eilert Sundt, og at han reiste rundt og studerte folk. Den forteller også at han skrev om opplevelser fra disse reisene, blant annet i bladet *Folkevennen*, slik at andre kunne lese det, og at andre var interesserte i det han skrev. Den viser videre at det fantes dampbåter i Nord-Norge og misjonærer som Stockfleth som arbeidet blant samene.

Levningen viser også at det i samtida fantes «Skilderi-Bøger» med bilder av «vilde» folk. Disse bildene må ha vært skumle og skremmende, siden Sundt, som var en svært opplyst mann og interessert i kulturelt mangfold og i folk som var annerledes, syntes de første møtene med samer på nært hold var uhyggelige og nifse. Kanskje dette sier noe om hvor sterke fordommene kunne være hos mindre opplyste mennesker, som

ikke selv kjente noen samer, eller om hvilke følelser andre som så samer, kunne få.

Men teksten viser også at Sundt var bevisst sine egne reaksjoner og følelser og innså hvorfor han reagerte som han gjorde. Den viser at han ikke lot seg skremme bort eller holdt avstand, men at han forsøkte å komme i kontakt med samene han møtte, for å bli kjent med dem.

Kilden vitner om at Sundt greide å skille mellom på den ene siden førsteinntrykket av det som var fremmed og eksotisk (og sine egne forestillinger om «vilde» folk), og på den andre siden sine personlige erfaringer med enkeltmenneskene han møtte. Han framhever at det er de første møtene med det som er annerledes – med samer, gammer og flyttetelt – som er skremmende. Indirekte sier han derfor at en ikke må la seg styre av fordommer mot folkegrupper, men forsøke å bli kjent med den enkelte som menneske.

Beretningen: Sundts beretning sier at han reiste nordover sommeren 1863, og at han for første gang møtte en same på dekket av en dampbåt i Lofoten. Samen var annerledes kledd enn de andre om bord, og hverdagsklærne hans var mer «lurvete». Sundt forteller at han ble skremt av det han så, og at han igjen ble redd første gang han så en gamme og et flyttetelt. Men etter at han hadde snakket med samens på dekket, syntes han svært godt om ham.

Hvor pålitelig er kilden?

Levningen: Det er liten grunn til å tvile på at kilden er ekte, og at det er Eilert Sundt som har skrevet dette. Vi vet at det var slikt Sundt drev med, og vi vet at han redigerte bladet Folkevennen. Om vi sammenlikner teksten med skrivemåten hans ellers, ser vi at den likner.

Beretningen: Beretningen har opplysninger av to typer: Opplysninger om Sundts følelser, tanker og reaksjoner, og opplysninger om hvor han var og hva han så. Det er vanskelig å finne andre kilder som kan dokumentere eller avkrefte hvordan Eilert Sundt tenkte. Det er liten grunn til å tro at han skulle ønske å rapportere usant om det.

Opplysningene om reisen er omtrentlige og sier derfor ingen ting presist om tid og sted som det er grunn til å tvile på. Opplysningene om hva han så, er heller ikke detaljerte, men blir likevel pålitelige fordi vi vet at det var observasjon av folkelivet og lokale skikker som var arbeidsfeltet hans. Beretningen er pålitelig om møtet hans med det samiske, men den er ikke en beretning om hvordan ting faktisk så ut, eller om hva som ellers hendte.

Hvilken nytte har vi av kilden?

Kilden er nyttig som illustrasjon av forestillinger om «de ville» og av fordommer i tida, og det er interessant å vite at selv en person som Eilert Sundt var preget av slike forestillinger. Kilden viser at han arbeidet for å komme forbi slike fordommer, og at han ville påvirke andre til også å tenke over sine fordommer og forestillinger. Det siste går imidlertid fram av det meste som Sundt skrev, og av arbeidet hans.

Teksten er nyttigere som kilde til Sundts arbeid, og til hvordan forskere og folkelivsgranskere «oppdaget» samene, enn som kilde til samenes liv i tida. Kilden sier egentlig ingenting om samer, annet enn at de hadde annerledes klesdrakt, og at de hadde gammer og flyttetelt. Kilden sier ingenting om samenes inntrykk av møtet eller av Sundt.

Hvilken sammenheng kan vi sette kilden inn i?

Kilden kan settes i sammenheng med folkelivsgranskingen midt

på 1800-tallet, der forskerne og granskerne «opdaget» folket og den mangfoldige kulturen i landet. Den fremste av de norske folkelivsgranskerne i samtida var Eilert Sundt (1817–1875), som vi regner som den første norske sosiologen. Han gjorde en rekke viktige studier av folkelivet i ulike deler av landet. I 1857–66 redigerte han også bladet *Folkevennen*.

Hva er historie?

Historikere er formet av det samfunnet og den tida de lever i, og derfor forandrer også historieskrivingen seg. Det gjelder både hvilke emner historikerne interesserer seg for, hvilke perioder av fortida de mener det er viktig å belyse, hvordan de oppfatter det som har skjedd, og hva de vurderer som viktige tidsskiller i historien. Betyr det at historien forandrer seg? Hva er egentlig historie?

Elevene skal kunne

- forklare hvorfor historikere og andre deler tidsløp inn i perioder, og diskutere hvilke kriterier som ligger til grunn for dette

Inn i historien

- 1 Historien om livet ditt er et langt stykke mikrohistorie. Du har kanskje fundert over livshistorien din og prøvd å ordne og forklare litt for deg selv? Lag en tidslinje der du merker av viktige begivenheter og fas er i livet ditt. Forsøk så å dele utviklingen inn i perioder, slik at hver periode viser én utviklingstendens. Hvorfor har du satt skiller der du har satt dem? Hvilke områder av livet ditt er de ulike utviklingstendensene knyttet til – familie, venner, skole, interesser, lokalmiljø?
- 2 Hva forteller tidslinja di deg om det å framstille fortida?
- 3 Hvilke sider ved fortida har du lært mest om i

historiefaget så langt – om sentrale begivenheter, betydningsfulle personer, politisk utvikling, økonomisk utvikling, hvordan folks levekår har endret seg, hvordan kulturen har forandret seg, hvordan folks tankeverden har endret seg? Hvis du har lært mest om betydningsfulle personer og politisk utvikling, kan du tenke deg hvorfor du har lært om disse personene og begivenhetene?

Grav i historien

Under finner du to arbeidsopplegg. Bruk læreboka og kildene som følger etter arbeidsoppleggene, når du svarer på oppgavene.

Periodisering

- 1 Hvorfor deler historikere og andre tidsløp inn i perioder?
- 2 Hvordan deler forfatterne av Portal historien inn i perioder, og hvordan grunngir de denne periodiseringen? (Innledningene til hver del av læreboka sier noe om hvordan forfatterne har tenkt.)
- 3 Under finner du ulike måter å periodisere historien på. Hvordan har disse historikerne eller forfatterne periodisert fortida? Hvilke kriterier ligger til grunn for disse måtene å periodisere på? (Er det for eksempel politikk, befolkningsutvikling, teknologiske forhold, tankestrømninger eller andre forhold som ligger til grunn?) Er det noen forskjeller og likheter mellom de ulike måtene å dele fortida inn i perioder på?

Kilde 1: Periodisering i en miljøhistorie

Dominerte i perioden

Jegere og sankere Før 10 000 f.Kr.
Jordbrukssamfunn 10 000 f.Kr.–1850 e.Kr.
Kapitalisme og industri 1500–1850 (i Europa)

Smedsvig Hanssen mfl. *Natur og mennesker: En miljøhistorie*. Oslo 1996

Kilde 2: Periodisering i en lærebok i historie

Eneveldets tidsalder (1600- og 1700-tallet)
Revolusjonenes tidsalder (1770–1815)
Reaksjon og liberalisme (1815–1830)
Borgerlige revolusjoner og reformer (1830–50)

Holmboe mfl. *Gjennom tidene – Verden 1600–1850*. Oslo 1983

Kilde 3: Vendepunkter i historien

Den paleolittiske revolusjon	redskap
Den neolittiske revolusjon	jordbruk
Den metallurgiske revolusjon	jern
Den urbane revolusjon	sivilisasjon
Den skriftspråklige revolusjon	alfabet

Den monoteistiske revolusjon	religion
Den militære revolusjon	krutt
Den geografiske revolusjon	kompass
Den naturvitenskapelige revolusjon	teleskop
Den teknologiske revolusjon	industri
Den borgerlige revolusjon	folkestyre
Den nasjonale revolusjon fedreland	fedreland
Den naturvitenskapelige revolusjon	teleskop
Den sosialistiske revolusjon	marxisme

Hermansen. *Tretten revolusjoner: En tematisk verdenshistorie*. Høgskolen i Østfold 1999

Spørsmål til kilde 1, 2 og 3:

- 1 Hva er grunnlaget for periodiseringen i kilde 1? Hva tror du er grunnen til at forfatterne har valgt denne inndelingen i boka si?
- 2 Hva er grunnlaget for periodiseringen i kilde 2? Hva sier denne periodiseringen om forfatterens fokus på historien?
- 3 Hva er en revolusjon? Hva forteller den historiske framstillingen i kilde 3 om den historiske utviklingen? Er det noe som blir borte i en slik framstilling?

Natur, teknologi og samfunn i tidlige tider

De første menneskene var jegere og sankere og nær knyttet til naturen. De hadde enkle redskaper. Det teknologiske nivået og avhengigheten av naturen preget menneskene og samfunnene de levde i. Når de forbedret teknologien, kunne de også utnytte naturen i større omfang, og samfunnene de levde i, ble mer siviliserte. Vi vet en del om de tidligste samfunnene menneskene levde i. Det kan vi takke arkeologer for. Men jo lenger tilbake i tid vi går, desto færre kilder har vi å hente kunnskaper fra.

Historikere arbeider med kilder og historielitteratur for å finne svar på problemstillingene de arbeider med. De går ut fra en hovedproblem-

Elevene skal kunne

- forklare hvordan naturressurser og teknologisk utvikling har vært med på å forme tidlige samfunn
- finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske framstillinger

stilling som er stor og åpen. For å gjøre hovedproblemstillingen mer konkret stiller de spørsmål til hver kilde og bruker underspørsmål som kan hjelpe dem til å belyse hovedproblemstillingen.

I arbeidsopplegget under finner du en hovedproblemstilling. Spørsmålet som blir stilt, er hvordan de første menneskene brukte de naturressursene og den teknologien de hadde, og hvordan denne bruken preget menneskene og samfunnene deres. For at du skal kunne svare på spørsmålet, har vi laget noen underproblemstillinger for deg. Vi har også funnet fram til historiske kilder som kan hjelpe deg når du skal svare på problemstillingene.

Inn i historien

- 1 Hva vet du om hvordan menneskene i de første sivilisasjonene levde?
- 2 Kan du finne eksempler på at teknologi har forbedret livsbetingelsene for menneskene? Kan du finne eksempler på at teknologi har bidratt til å ødelegge livsbetingelsene for menneskene?
- 3 Hvordan har menneskenes utvikling av og bruk av natur og teknologi forandret måten deres å leve på og samfunnene de levde i?

Grav i historien

Hovedproblemstilling:

Hvordan formet naturressurser og teknologisk utvikling de første jordbrukssamfunnene og de første sivilisasjonene?

Underproblemstillinger:

- 1 Hva var årsakene til og konsekvensene av jordbruksrevolusjonen?
- 2 Hvordan var jordbrukssamfunnene og de første sivilisasjonene organisert? Hvordan var disse samfunnene forskjellige? Hva tror du er årsakene til forskjellene?
- 3 Er det noen sammenheng mellom måten menneskene utnyttet naturen på, og måten samfunnet deres var organisert på? Hva tror du er årsakene til forskjellene?
- 6 Forklar hvorfor elvekulturene var tributtsamfunn og sivilisasjoner. Hvordan utnyttet elvekulturene naturressurser og teknologi? Hvilke konsekvenser for samfunnsorganiseringen fikk elvekulturenes måte å utnytte naturressurser og teknologi på?

Kilde 1: Årsaker til jordbruksrevolusjonen

Det er ingen grunn til å tro at kulturplantene oppstod som resultat av at noen forutseende sankere bestemte seg for å drive planteforedling. De kom nok heller som et utilsiktet resultat av at mennesket innrettet seg annerledes i naturen. Vi regner med at jegere og sankere ikke ble bønder uten at de var nødt til det. Det som kunne tvinge fram en slik omlegging, var i første rekke en forverring av naturforholdene og en voksende befolkning som la sterkt press på planteressursene i området. Slikt press kunne også oppstå på andre måter. Forskjellige forhold kunne skape befolkningskonsentrasjoner i enkelte områder, slik at det oppsto knapphet på ettertraktede matvarer. Politisk usikkerhet kunne føre til at folk flyttet tettere sammen. [...]

Jordbruk som aktivitet startet med dyrking av ville planter, og det var disse aktivitetene som resulterte i fremvekst av foredlede planteslag.

Håland mfl. I begynnelsen. Fra de første mennesker til de første sivilisasjoner. Oslo 1983. I Helle mfl., red.. Aschehougs verdenshistorie bd. 1. Oslo 1983

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Hvordan forklarer forfatteren utviklingen i jordbruket?
- 2 Er årsakene naturbestemte, eller er det andre årsaker det blir lagt vekt på?
- 3 Hvordan stemmer forklaringen i kilde 2 med den forklaringen som læreboka gir?
- 4 Hva mener du er den beste forklaringen på hvorfor menneskene begynte med jordbruk? Grunngi svaret.

Kilde 2: Arbeidsdeling mellom kjønnene

Arbeidsdeling mellom kjønnene													
	F	HF	N	HM	M	Indeks %		F	HF	N	HM	M	Indeks %
Bearbeiding av plantekost	145	21	4	1	1	94,3	Jordbearbeiding	10	17	14	27	66	26,9
Matlaging	117	63	2	2	0	91,7	Husbygging	20	9	14	30	105	22,6
Henting av vann	131	13	8	4	4	91,4	Stell av store dyr	3	3	14	24	54	18,6
Tøyvask	49	8	4	0	5	87,0	Fiske	2	5	8	45	83	13,3
Spinning	72	5	4	3	7	86,4	Jordrydding	1	3	6	34	95	9,5
Produksjon av melkeprodukter	24	0	0	0	4	85,7	Slakting	4	4	4	9	122	7,7
Keramikkproduksjon	74	6	6	5	14	78,9	Steinarbeid	0	0	6	0	67	4,1
Tilberedning av drikke	65	4	4	3	15	77,8	Fuglejakt	0	0	3	4	132	1,7
Tøyframstilling	78	13	11	4	16	77,6	Trearbeid	0	1	1	3	159	1,2
Innsamling av brensel	94	23	12	12	25	72,8	Jakt	0	0	0	5	139	0,7
Veving	50	8	6	0	24	67,5	Hogst	0	0	0	4	135	0,6
Konservering av fisk og kjøtt	40	3	3	2	18	67,1	Metallarbeid	0	0	0	1	85	0,2
Pass av mindre husdyr	44	12	14	8	19	64,1	Fangst av store havdyr	0	0	0	0	48	0,0
Teppeknytting	55	5	9	4	30	62,4							
Bæring av tunge byrder	36	34	46	12	18	60,7							
Korgfletting	51	18	15	9	37	57,5							
Melking	21	2	8	2	15	56,2							
Innhøsting	26	34	34	37	10	55,0							
Lærarbeid	29	5	2	3	35	46,8							
Planting og såing	20	26	33	35	27	45,6							

F = Ren kvinneaktivitet.

HF = Hovedsaklig kvinneaktivitet.

N = Likt fordelt mellom begge kjønn.

M = Ren mansaktivitet.

HM = Hovedsaklig mansaktivitet. Indeks angir i prosent i hvilken grad det dreier seg om kvinnearbeid.

Blom, red. *Cappelens kvinnehistorie, bd. 1.* Oslo 1992

Spørsmål til kilde 2:

- 1 Hva forteller tabellen over om hva som er typisk kvinnearbeid og typisk mansarbeid?
- 2 Hva slags arbeid er det utelukket for kvinner å gjøre? Og for menn?
- 3 Hva slags arbeid er i størst grad både mans- og kvinnearbeid?
- 4 Denne tabellen bygger på materiale fra jeger- og sankersamfunn som har eksistert opp til i dag, og som eksisterer fremdeles. Kan den da si oss noe om hvordan jegere og sankere levde for flere tusen år siden? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 5 Gi en vurdering av nytten av denne kilden. Når du skal vurdere nytten, må du komme inn på hva kilden faktisk forteller noe om, og hva den muligens kan fortelle oss noe om.

Arven fra antikken?

I dette arbeidsopplegget skal vi sammenlikne forholdene i Hellas med forholdene i Romerriket.. Når du sammenlikner, gjelder det ikke bare å finne så mange likheter som mulig. Å finne forskjellene er like viktig.

Vi har valgt ut to områder ved de antikke samfunnene i Hellas og Roma som du skal sette deg inn i og sammenlikne. Først: Hvordan ble Hellas og Romerriket styrt? Neste spørsmål er hvorfor Athen og Roma mistet den makten de hadde. Bruk læreboka og kildene når du arbeider med oppgavene.

Elevene skal kunne

- sammenligne to eller flere antikke samfunn og diskutere antikkens betydning for moderne politikk, arkitektur eller annen kunst

Inn i historien

- 1 Kan du finne ord, begreper og uttrykk fra antikken som brukes i dag?

Grav i historien

Styreformer i Athen og Roma

- 1 Gjør greie for hvordan Athen og Roma ble styrt.
- 2 Sammenlikn styreformene i Athen og Roma. Hvilke likheter og forskjeller finner du?
- 3 Sammenlikn det greske demokratiet med det norske i dag. Hvilke likheter og forskjeller finner du?

Kilde 1: Styreformer

Under finner du en oversikt over ulike styreformer og hva som kjennetegner dem. De fleste samfunn har opp gjennom historien hatt ulike styreformer. Det gjelder også de greske bystatene og områdene som Romerriket dekket. Studer oversikten og bruk den til å svare på spørsmålene.

Monarki

Stat styrt av en konge
Makten er arvelig
Noen herskere hevder de er guddommelige.
Praktisert i Mykene

Aristokrati

Stat styrt av et aristokrati
Makten er arvelig og knyttet til jordeiendom
Sosial status og rikdom bekrefter herskerens autoritet
Praktisert i Athen

Oligarki

Stat styrt av en liten gruppe innbyggere
Makt knyttet til rikdom
Herskerne kontrollerer det militære
Praktisert i Sparta

Direkte demokrati

Stat styrt av innbyggerne
Makt knyttet til borgerskap
Flertallet bestemmer
Praktisert i Athen

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Hvilke ulike styreformer har Athen hatt i den perioden kapittelet dekker?
- 2 Hvilke styreformer har de andre greske bystatene hatt?
- 3 Hvilke styreformer har Roma og Romerriket i denne perioden?
- 4 Hvilke fordeler og ulemper ser du ved de ulike styreformene?

Kilde 2: Perikles taler

Den athenske statsmannen Perikles levde mellom 493 og 429 f.Kr. Fra 440 til sin død var han den faktiske lederen i Athen. Gjennom embetet som strateg hadde han formell makt, og med sine talegaver fikk han kontroll over folkeforsamlingen, som gav ham reell makt. Grunnlaget for populariteten var lagt gjennom reformer, for eksempel utvidet adgang til å ha de høyeste embetene, og godtgjørelse for å delta i juryer og rådsforsamlinger. Perikles arbeidet også for å bygge opp flåten, gjennom det deliske sjøforbundet. Denne virksomheten gav arbeid til mange og sikret korntilførselen. Slikt gav ham også støtte hos folket.

Den greske historikeren Tukydid (ca. 460–400 f.Kr.) gjengir i sitt verk om peloponneskrigen en tale som Perikles skal ha holdt over athenere som var falt i krigen:
Vi har en statsform som ikke etterligner skikk og bruk hos

andre; vi er snarere et eksempel for andre folk. Vår statsform har navnet demokrati, siden flertallet og ikke et mindretall har makten. I privatlivet har alle som én de samme rettigheter, og når det gjelder den respekt som vises en mann, er det ikke stand og byrd, men personlig dyktighet som bestemmer den, og det er hans personlige dyktighet som bestemmer hans plass i statsstyret. Små kår og lav ætt nedsetter ham ikke i borgernes øyne, og hindrer ham ikke i å gjøre noe godt og gagnlig for staten. [...]

Vi elsker kunsten uten å miste sansen for måtehold; vi dyrker visdommen uten derved å bli bløtaktige. Vi ser ikke på rikdom som noe å skryte av, men som et middel til å ofre noe for staten. Fattigdom er det ingen skam å vedkjenne seg, men verre er det ikke å prøve å arbeide seg ut av den. Hos en og samme mann finner en sans for hjemmeliv og statsliv. Om vi enn i privatlivet kan ha forskjellig yrke, så har vi alle god rede på politikk. Vi athenere er nemlig det eneste folk som regner en mann for udugelig hvis han ikke har politiske interesser; vi nøyer oss ikke med å kalle en slik mann for en rolig og fredelig borger. Vi dømmer selv om sakene, eller setter oss i det minste inn i dem, og vi mener ikke at ordskifte svekker handlekraften, men snarere at det kan være skadelig å handle før en har drøftet saken og fått klarhet over den.

Vår stat er kort sagt en skole til oppdragelse for Hellas, og hver enkelt borger blant oss behersker, synes jeg, de fleste av livets områder med dyktighet og takt. For et slikt fedreland er det altså disse edle menn er falt i striden, og det sømmer seg at hver av oss overlevende er beredt til å bringe det samme offer. Moen. *Historien i nærlys. Epokesamling*. Oslo 1977

Spørsmål til kilde 2:

- 1 Hvordan mener Perikles at athenerne skiller seg ut fra andre folk? Stemmer det han sier, med det du vet om det athenske demokratiet?
- 2 Hva vet du om hvordan denne kilden har blitt til? Har

Tukydid hørt talen? Har han fått den referert? Hva har svaret på disse spørsmålene å si for hvor pålitelig vi kan regne med at kilden er?

- 3 Kilden er en tale over soldater som har falt i krigen. Dersom vi forutsetter at innholdet er pålitelig og korrekt, altså at Perikles faktisk har sagt dette, kan vi dermed stole på at innholdet i talen er sant? Hva er hensikten med å holde talen? Grunngi svaret ditt.
- 4 Hva forteller kilden om Perikles? Og hva forteller den om hvordan Tukydid ser på Perikles og på athenerne?

Kilde 3: Fra selvbiografien til Augustus

Kapittel 1

Nitten år gammel samlet jeg en hær på eget initiativ og egen bekostning. Ved hjelp av den befridde jeg staten, som var undertrykt av et klikkvelde. Derfor valgte senatet meg med he-drende vedtak til medlem under Gaius Pansas og Aulus Hirtius' konsulat. Jeg fikk rett til å stemme sammen med konsulatene og full militær myndighet. Senatet påla meg med pretors rang å sørge for statens sikkerhet sammen med konsulene. Men da begge konsulene var falt i krigen, valgte folket meg til konsul samme år, og også som triumvir for å ordne staten.

Fra Den guddommelige Augustus' bedrifter (Res Gesta Divi Augusti), skrevet kort tid før Augustus døde i 14 e.Kr.

Her hentet fra Krag. By og imperium.. Oslo 1977

Spørsmål til kilde 3:

- 1 Hvordan framstiller Augustus sin vei til makten?
- 2 Hvordan er hans vei til makten framstilt i læreboka? Kan du gi noen grunner til eventuelle forskjeller?
- 3 Hvordan fungerte styret av Romerriket under Augustus?
- 4 Hvilke av styreformene i tabellen i kilde 1 passer til det

Augustus skriver?

Hvorfor gikk det galt for athenerne og romerne til slutt?

Både Hellas og Romerriket dominerte store områder. Begge hadde godt organiserte stater og store inntekter. Likevel mistet begge sivilisasjonene sin dominerende stilling, og andre folkegrupper tok over. Hvordan kunne det skje? I denne oppgaven skal du prøve å finne svar på nettopp dette spørsmålet.

- 1 Hvorfor mistet Athen sin dominerende posisjon? Ta for deg
  - politiske årsaker
  - sosiale årsaker
  - økonomiske årsaker
  - militære årsaker
  - utløsende årsakerSett opp en tabell med utgangspunkt i informasjonen du finner i læreboka og i kilde 1 under.
- 2 Det fins mange teorier om hvorfor Romerriket gikk i oppløsning. Under finner du to kilder som er utdrag fra to lærebøker i historie. Bruk disse og læreboka di og lag et tilsvarende skjema for Athen.
- 3 Sammenlikn de to tabellene. Er det forskjeller i årsakene til at de to sivilisasjonene gikk under? I tilfelle – hvilke forskjeller? Er det ytre eller indre årsaker som dominerer?

Kilde 1: Nedgangen for de greske bystatene

Kilden er to utdrag fra to ulike lærebøker i historie.

Borgerretten berodde på at mannen hadde nok jord til å betale sin del av fellesmåltidene. Imidlertid var det en tendens til at

jord ble samlet på færre og færre hender hvis utviklingen fikk gå som den ville. [...] I Sparta som ellers i antikken var jord den eiendommen som ga mest prestisje, slik at den som hadde rettslig adgang til å eie jord, gjerne brukte ledige midler til å skaffe seg mer jord. Men mer jord til noen betydde lite jord og tap av borgerrett for andre spartanere. [...] I 397 var det et komplott der menn fra uprivilegerede grupper gikk sammen mot makthaverne. «Når det ble tale om spartanerne (fullborgerne) blant dem, kunne ingen skjule at han gjerne ville ete dem rå,» sier Xenofon. Men komplottet ble avslørt og de sammensvorne fikk sin grusomme straff. Slik var altså det Sparta som led nederlag i 371.

Schreiner. *Antikkens historie*. Oslo 1992

[...] gikk spartanerne til angrep i år 431 f.Kr. Det utløste en krig som ble langt mer langvarig, brutal og destruktiv enn noen tidligere gresk krig. Da athenerne måtte gi seg kort før hundreårsskiftet, var befolkningen halvert, og økonomien lå i ruiner. Av Sparatas stolte hoplitthær var det bare 2000 mann tilbake. Denne krigen fikk historisk betydning fordi den ble ødeleggende for både Sparta og Athen. De blodige begivenhetene førte til stadig nye kriger. Den greske fellesskapsfølelsen som hadde lagt grunnlaget for seieren over perserne, gikk tapt, og dermed lå de greske bystatene åpne for erobring utenfra. Benedictow. *Veier til vår tid. Verdenshistorie før 1850*. Oslo 2. utg 1997

Kilde 2: Teorier om årsakene til Romerrikets nedgang og fall

Kilden er et utdrag fra en lærebok i historie for videregående opplæring.

Med Romerrikets fall gikk et stort verdensrike under, og oldtiden sluttet. Mange historikere har derfor vært opptatt av å prøve å forklare hvorfor Romerriket falt.

Det første forsøket ble gjort av den engelske forskeren Gibbon (1780). Han så på nedgangen som et resultat av hemningsløse erobring. Rikdommen modnet forfallet i befolkningen; de seierrike soldatene overtok de fremmedes laster, senere undertrykte de republikkens frihet og etterpå selve keiserembetet.

Andre historikere har pekt på at sentralregjeringen ble svekket der det var en rivalisering om keiserembetet, og keisere ble avsatt og innsatt etter hærens ønsker.

Noen historikere har pekt på en annen, dypereliggende årsak til Romerrikets fall, nemlig slaveholdet og den lave produktiviteten i riket.

Andre har hevdet at rikets fall ikke kan forklares ut fra klare dypereliggende årsaker, men at det skyldes en serie med tilfeldige hendelser: uheldige nederlag i slag, uheldige dødsfall osv.

Noen historikere har hevdet at den romerske sivilisasjonen ikke døde en naturlig død, den ble myrdet; samfunnet var fremdeles sterkt nok under det nye keiserdømmet i Konstantinopel. Men de germanske angrepene gjennom lang tid ødela økonomien og det politiske samholdet i Romerriket.

Holden mfl. *Gjennom tidene 1*. Oslo 1990–91

Kilde 3: Romerriket blir et militærdiktatur

Dette er også et utdrag fra en lærebok i historie for videregående opplæring.

I 180 e.Kr. var den mer enn 200 år lange fredsperioden langs grensene over. Romerriket ble nå angrepet fra flere kanter. Ved Donau gikk barbariske folkestammer (germanere) til angrep, og i Lilleasia angrep parterne. Store hærstyrker måtte utrustes for å slå tilbake disse angrepene. Det kostet store summer.

De offentlige utgiftene økte også av andre grunner. Keiserens forbruk til praktbygg og til den overdådige livsførselen ved hoffet steg og steg. Samtidig var den administrative staben av embetsmenn som hadde ansvaret for styret av keiserriket,

blitt den største statlige utgiftsposten etter hæren.

Inntektene økte derimot ikke. Det var slutt på erobringene, og følgelig kom det heller ingen nye slaver eller skatter fra nye provinser. Produksjonen innenfor riket kunne ikke økes, og mangelen på slaver førte til at prisen på arbeidskraft steg. Denne ubalansen i økonomien gav seg utslag blant annet i at varene ble dyrere og dyrere. Selv om keiseren innførte lønns- og prisstopp, hjalp det ikke. Staten forsøkte å øke pengemengden ved å blande billig metall i sølvmyntene, men det virket bare til å forsterke inflasjonen. Samtidig begynte også folketallet å gå ned. Spesielt alvorlig ble det etter at Romerriket omkring 160 f.Kr. ble rammet av en pestbølge som tok livet av flere millioner av rikets 70 millioner innbyggere. Det ble med andre ord færre til å betale skattebyrdene.

Det politiske styringssystemet Augustus hadde bygd opp, principatet, holdt seg fram til omkring år 200, men i begynnelsen av 200-tallet brøt det hele sammen. Fra da av var det mektige generaler med kontroll over store hæravdelinger langs grensene som kjempet om keiserverdigheten, og den ene generalen fulgte den andre som romersk keiser. [...]

Midt på 200-tallet brøt germanske stammer gjennom grensefestningene og oversvømte de nordlige provinsene. Lenge så det ut til at Romerriket skulle bryte sammen, men gjennom enorm innsats og kamper i 25 år lyktes det romerne å beseire germanerne og drive dem fra riket. [...]

Utover 300-tallet økte skattetrykket og tvangsleveringene til hæren. Mange mennesker måtte forlate produktivt arbeid for å arbeide for hæren. Det førte til at produksjonen sank ytterligere. Den omfattende handelen mellom de ulike delene av riket gikk delvis i stå. De urolige forholdene gjorde både landeveien og havnene usikre, og sjørøvere begynte igjen å operere i Middelhavet. [...]

Flere steder gjorde befolkningen opprør mot de romerske styresmaktene. Dermed måtte hæren bekjempe både fiender som trengte inn langs grensene, og rikets egne innbyggere.

Birkenes mfl: *Verdenshistorie før 1850*. Oslo 1993

Samenes historie

Læreplanen sier at du skal kunne gjøre rede for sentrale trekk i samisk historie og diskutere samenes forhold til stater med samisk bosetning. Det er dette du skal arbeide med i arbeidsopplegget under. I læreboka er samisk historie satt i sammenheng med resten av den norske historien. Du skal finne og bruke historisk materiale til å lage en framstilling av samisk historie. Hvordan har samene levd? Hvordan har forholdet deres til den norske staten vært?

Elevene skal kunne

- gjøre rede for sentrale trekk ved samisk historie og diskutere samenes forhold til stater med samisk bosetning fram til omkring 1800
- finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske framstillinger

Inn i historien

- 1 Hva vet du om samene og samisk historie? Hvor har du den kunnskapen du har om samene, fra?

Grav i historien

Bruk kildene du finner under, og de opplysningene om samisk historie som du finner i læreboka, og lag en framstilling av samisk historie fram til 1751.

Kilde 1: *Historia Norvegiæ*

Utdraget under er fra *Historia Norvegiæ*. Forfatteren er ikke kjent, men boka er en kongehistorie skrevet på latin i siste halvdel av 1100-tallet. I tillegg til å ta for seg de ulike kongene gir boka også en geografisk beskrivelse av Norge og

øyene i vest med norrøn bosetning. I *Historia Norvegiæ* finner vi også de første ansatsene til norsk patriotisme, i skildringen av slaget ved Svolder, der både dansker og svensker blir slått. *Historia Norvegiæ* føyer seg fint inn i den voksende europeiske historieskrivingen på 1100-tallet. Utdraget under dreier seg om samene og er den fylldigste beskrivelsen om samer som er bevart fra høymiddelalderen.

Langs hele Norge strekker det seg en veldig ødemark som skiller landet fra hedningefolkene. Denne ødemarken er bebodd av finner og ville dyr som finnene spiser halvrå og hvis huder de bruker til klær. Disse finnene er vel øvede jegere som streifer omkring enkeltvis uten å ha noen fast bopel. I stedet for hus har de barkhytter som de legger over skuldrene, og med glatte treskiner på føttene som de kaller ondrer, farer de av sted fortere enn fuglen med både kone og barn bortover snøskavlene mens reinsdyrene følger dem på ferden. Boplass skifter de stadig, for det er tilgangen på villdyr som til enhver tid avgjør hvor de kan jakte. Der er det uendelig med ville dyr, bjørner og ulver, gauper og rever, sobler, otere, mår og bever. Hos finnene er det også en mengde ekorn og røyskatt, og av pelsene deres må finnene hvert år svare store skatter til de norske kongene som de er underlagt. Her gjengitt fra Helle. *Under kirke og kongemakt 1130–1350*.

I: Helle mfl. red.. Aschehougs norgeshistorie, bd 3. Oslo 2005

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Teksten beskriver samene sett utenfra, og forfatteren markerer avstand. Kan du gi eksempler på hvordan denne avstanden kommer fram?
- 2 Hvorfor er samene interessante for det øvrige samfunnet, ifølge denne kilden?
- 3 Kilde 1 er den fylldigste beskrivelsen av samene som er bevart fra høymiddelalderen. I tillegg fins det op

plysninger fra Ottar (se under) og fra Egilssoga. Kan du tenke deg andre kilder som kan bidra til å fylle ut bildet?

Kilde 2: Ottars beretning til kong Alfred

Ottar var handelsmann fra Hålogaland. Ca. 890 var han på besøk hos kong Alfred i England og fortalte om landet sitt. Kong Alfred fikk skrevet ned det Ottar fortalte. Under finner du et utdrag fra denne beretningen.

Ottar fortalte herren sin, kong Alfred, at han bodde lengst mot nord av alle nordmenn. Han sa han bodde i den nordlige delen av landet ved «Vestsjøen», men at landet likevel strakte seg svært langt videre mot nord derfra. Det er helt øde. Bare på noen få, spredte steder slår finner seg ned under jakt om vinteren, og om sommeren ved sjøen på fiske.

Han dro opp dit først og fremst for å få tak i hvalross, og også for å se landet. Hvalrossene har nemlig tenner av svært fint bein (de tok med noen slike tenner til kongen), og huden er velegnet til skipsreip. Den hvalen er mye mindre enn andre, ikke lengre enn sju alen.

Men hvalfangsten er best i hans eget land. Hvalen er førtiåtte alen lang, de største dyrene er femti alen lange. Han sa han hadde slått i hjel seksti av dem på to dager, han og fem andre.

Han var en svært rik mann på slikt som det følger rikdom med, nemlig vilt. Da han kom til kongen, hadde han enda seks hundre usolgte tamdyr. Disse dyrene kaller de rein, og av dem var seks lokkerein. De er svært høyt verdsatt hos samene, som fanger villrein med dem.

Han var blant de fremste menn i landet. Likevel hadde han bare tjue kyr, tjue sauer og tjue griser. Det vesle han pløyde, pløyde han med hester.

Men grunnen til rikdommen deres, og den aktelsen de nyter, er særlig den skatten som finnene må gi dem. Skatten får de som dyreskinn, fuglefjær og hvalbein, og som skipsreip

laget av hvalhud og selskinn. Alle betaler etter rang. De fornemste må ut med femten mårskinn, fem reinskinn, et bjørneskinn, ti ambrer med fjær, en kofte av bjørne- eller oterskinn og to skipsreip. Begge reipene skal være seksti alen lange, ett av hvalhud og ett av selskinn.

Han fortalte at nordmennes land var svært langt og smalt. All jord som kan pløyes eller brukes til beite, ligger ved sjøen, og selv der er det ofte fjellendt. Østover og opp i høyden ligger ville heier, langsmed det landet der det bor folk. På disse heiene hører finnene hjemme. Landet der det bor folk, er bredest østpå, og det blir stadig smalere nordover. Østpå kan det være tre «mil» bredt eller enda litt mer, og på midten tretti eller bredere. Og nordpå, sa han, på det smaleste, kunne det være tre «mil» bredt til heiene. Etter det kom heiene, noen steder så brede at en kunne dra over på to uker, andre steder så brede at en kunne dra over på seks dager.

På den andre siden av heiene, rett overfor den sørlige delen av landet, ligger Svealand helt opp til den nordlige delen av landet, og rett overfor norddelen av landet ligger landet til kvenene. Noen ganger drar kvenene på herjingstokter over heiene mot nordmennene, og noen ganger gjør nordmennene det samme. På heiene ligger det svært store innsjøer. Kvenene bærer skipene sine over land til sjøene, og derfra drar de på herjing mot nordmennene. Skipene deres er svært små og lette.

Ottar sa at fylket der han bodde, heter Hålogaland. Han sa at det ikke bodde noen nord for ham. – Så er det en kaupang sør i landet, den kaller folk for Skiringssal. Han sa at en kunne seile dit på en måned, om en la til lands om natten og hadde seilevind hver dag. En måtte seile langs land hele tida.

Og på styrbord side er da irlendingenes land først. Så er det de øyene som ligger mellom irlendingenes land og dette landet. Så er det dette landet helt til en kommer til Skiringssal, og hele veien lå Norge mot babord. Sør for Skiringssal går det en svært stor sjø inn i landet, bredere enn noen sjø en kan se over. Så er det Jylland rett over på den andre siden, og deretter Sillende. Den sjøen ligger mange hundre «mil» innover i landet.

Og fra Skiringssal sa han at han seilte fem dager til den

kaupangen de kaller Hedeby. Den ligger mellom vendere og saksere og Angeln og hører til danene. Da han seilte dit fra Skiringssal, hadde han Danmark på babord side, og på styrbord i tre dager det åpne havet. Og så, to dager før han kom til Hedeby, hadde han Jylland og Sillende og mange øyer på styrbord. I det landet hørte anglerne hjemme før de kom hit til landet. Og i to dager hadde han da på babord side de øyene som hører til Danmark.

Holt mfl. *Norges historie. Studiebok. Kilder.* Oslo 1975

Kilde 3: Utdrag fra Egilssoga

Det er ikke problemfritt å bruke sagaer som historisk materiale. Mange forteller om hendelser som har skjedd lenge før de ble skrevet ned. Historiene kan ha levd på folkemunne og blitt endret ettersom historien har blitt gjenfortalt. Det gjelder også for *Egilssoga*. Denne islandske ættesagaen er skrevet ned omkring år 1200, mens historiene den forteller, fant sted fra omkring år 850. Problemet blir dermed å skille ut det som er typisk for forfatterens samtid, og det som er opprinnelig. Forfatteren kan for eksempel bruke ord som har fått et annet innhold, eller beskrive embeter som ikke fantes i den tida han skriver om.

Torolv tok om vinteren ut på ei ferd til fjells og hadde med seg mykje mannskap, ikkje mindre enn 90 mann. Før hadde det vori skikk at systemennene hadde hatt berre tretti mann, stundom færre òg. Torolv førte med seg mange handelsvarer. Han sette snart stemnelag med finnane og tok skatt av dei og hadde kjøpstemne med dei. Det gjekk alt i fred og venskap mellom dei, men stundom sette han støkk i dei. Torolv fór vide om i Finnmarka.

Egilssoga, oversatt av Leiv Heggstad, revidert av Magne Heggstad. Oslo 1994

Kilde 4: Samene i middelalderen

Utdraget under er fra *Samenes historie* fram til 1750. Denne boka kom ut i 2004 og gir en bred og forskningsbasert drøfting av samisk historie. Forfatterne arbeider begge ved Universitetet i Tromsø. Lars Ivar Hansen er professor i historie, og Bjørnar Olsen er professor i arkeologi. Utdraget gir et innblikk i hvordan kontakten mellom samene og andre folk artet seg, og hva som var drivkrefter i denne prosessen.

Gjennom store deler av jernalder og tidlig middelalder synes grensene mellom samenes og nabofolkenes bosetningsområder å ha vært relativt stabile. Denne territorielle balansen kan sees som både en betingelse for og en avspeiling av den gjensidigheten og det samarbeidet som til da hadde preget forholdet mellom folkegruppene. Selv om endrete politiske og religiøse betingelser fra slutten av vikingtida ga bud om et mer anstrengt og asymmetrisk forhold, ble bosetningsgrensene i det vesentlige overholdt. I høy- og seinmiddelalderen forrykkes imidlertid den territorielle balansen, samtidig som relasjonene mellom samene og omkringliggende folk endrer karakter.

Denne nye situasjonen skyldes forandringer på flere plan. For det første foregikk det en direkte kolonisering av samisk land, ved at nabogrupper bosatte seg permanent i tidligere samiske områder og introduserte sin økonomiske tilpasning og administrasjon her. For det andre ble det samiske området i langt sterkere grad integrert i eksterne økonomiske og politiske nettverk som var kontrollert av makter utenfor Nordkalotten. En tredje faktor som påvirket forholdet mellom folkegruppene, var kristendommens stadig sterkere grep om de ikke-samiske samfunnene. [...] Religiøs omvendelse i form av kristning og kirkereising ble fra nå av en viktig strategi i bestrebelsene på å få politisk kontroll over de samiske områdene. Disse tre faktorene – kolonisering, integrering og kristning – slår ikke inn samtidig og de er underlagt betydelig regional variasjon.

I Nord-Norge omfattet den norske riksenheten på

1200-tallet det som tradisjonelt hadde utgjort det norrøne bosetningsområdet. Men også de tilstøtende samiske bosetningsområdene ble forsøkt knyttet til den norske staten. [...] Disse områdene ble fra norrøn side omtalt som Finnmark, og hadde altså et langt videre omfang enn det seinere lenet og fylket av samme navn. Fra et norsk synspunkt ble Finnmark framstilt som «en veldig ødemark» som grenset inntil det norske kongeriket. [...]

Organiseringen av «finnferdene» dvs. kombinerte handels- og skatteleggingsferder til samene, ble nå ikke lenger overlatt til nordnorske stormenn, men ble i stedet satt bort til kongedømmets lokale representanter i distriktene, de såkalte lendmennene og sysselmennene. Enkelte av kongens menn kunne få tildelt oppgaven på åremål, men det kunne også gis på livstid. Gjennom første del av middelalderen ser det også ut til at «finnferdene» ble betraktet som en sentral inntektskilde for det norske kongedømmet.

Hansen og Olsen: *Samenes historie*. Oslo 2004

Spørsmål til kilde 3 og 4:

- 1 I kilde 3 er sysselmenn nevnt. Hva er en sysselmann? Fantes det sysselmenn både på 1200-tallet og på 1000-tallet?
- 2 Hvorfor tror du Torolv måtte sette «støkk i dei», som det står i kilde 3?
- 3 Kan du trekke ut tre faktorer som påvirket forholdet mellom samene og andre folk i middelalderen?
- 4 På hvilken måte tror du den tette forbindelsen mellom samer og handelsmenn og ombudsmenn henger sammen med framveksten av et sterkt norsk kongedømme i høymiddelalderen?
- 5 Kilde 4 er en sammensatt forklaring. Kan du forklare hvorfor?

Fordypning:

Dronning Margrete Valdemarsdatter – barn av sin tid?

I teksten finner du flere spørsmål som du bør ta stilling til etter hvert som du leser. Skriv gjerne ned svaret med eksempler fra teksten som begrunnelse.

Dronning Margrete levde i senmiddelalderen. Hva kan vi vite om henne og om hvilke forhold i samtida som preget handlingenes hennes?

I 1363 var Margrete ti år gammel. Da ble hun gift med Håkon 6. Han var sønn av Magnus Eriksson, som var konge i Norge og Sverige. Margrete var datter av Valdemar Atterdag, som var konge i Danmark. Giftermålet var formaliseringen av en allianse mellom Magnus Eriksson og Valdemar Atterdag. Etter giftermålet ble hun boende på Akershus festning. Her

Elevene skal kunne

- presentere en historisk person og diskutere hvordan samtidige samfunnsrammer påvirket denne personens handlinger
- identifisere ulike historiske forklaringer og diskutere hvordan slike forklaringer kan prege historiske framstillinger

fødte hun 17 år gammel sønnen Olav. I 1376 fikk dronning Margrete valgt sin sønn til dansk konge etter Valdemar Atterdag. Selv ble hun kåret til «rett frue og husbonde» over Danmark. Da Håkon 6. døde, ble Olav konge i Norge også. Olav døde 10 år gammel. Da fikk Margrete tittelen «rett frue og husbonde» i Norge, og ikke lenge etterpå fikk hun samme tittel i Sverige. Vi ser altså at Margrete kom til makten i de tre rikene etter hvert som de mannlige slektningene hennes døde.

I 1397 var alle de mektigste mennene i Norge, Sverige og Danmark samlet i Kalmar for å hylle Erik av Pommern som konge over de tre rikene. Han var søsterdattersønn til Margrete. Dette var kronen på verket til dronning Margrete. Hun samlet Norden under én konge og skapte en

treriksunion som har fått navnet Kalmarunionen etter stedet der Erik av Pommern ble hyllet som konge over de tre rikene. Hvorfor gjorde hun det? Er det mulig å finne ut noe om motivet hennes?

Det er lett å gripe fatt i det faktum at Margrete var kvinne. Hvordan kunne en kvinne i en så mannsdominert tid som senmiddelalderen delta så aktivt i politikken og skape en treriksunion i Norden? Var hun et helt spesielt politisk talent? Hun hadde nok et politisk talent, men at en kvinne deltok aktivt i samfunnet, var ikke uvanlig.

Da dronning Margrete trådte inn i politikken, var hun enke etter Håkon 6., med en sønn som var rett tronarving. Enker i middelalderen var juridisk sett sidestilt med menn. I det perspektivet er det ikke så forunderlig om hun gikk inn for å forsvare det som rettmessig tilhørte henne og sønnen Olav.

Én tolkning er at det var dynastisk maktpolitikk som drev henne. Det vil si at hun forsøkte å sikre sin egen slekts posisjon på toppen av samfunnet. Denne maktpolitikken skal ha hatt dansk fortegn, fordi hun favoriserte Danmark i unionen. Det var i Danmark hovedsetet for unionen ble lagt. Det var her riksrådet måtte møte for å treffe monarken. Hvis denne tolkningen er riktig, var hun ikke alene om å tenke slik. Allerede romerne i antikken drev bevisst politikk for å sikre posisjoner for seg og sine. Årsaken til at Margrete ble gift med Håkon 6., var også dynasti- og alliansepolitikk fra Valdemar Atterdags side. Det var vanlig med slik politikk i samtida.

Dette synspunktet på Margrete ble framsatt i propaganda fra Karl Knutsson på 1450-tallet, mens Sverige kjempet for å rive seg løs fra Danmark. Karl Knutsson mente at Sverige hadde blitt undertrykt av både Margrete og av den tyske slekten Mecklenburg, som hadde fått kongeverdighet i Sverige. Karl Knutsson mente at styret til Margrete var det verste. Han brukte

argumentet om Margretes dynastiske maktpolitikk i propaganda henvendt til svenskene. Det samme synspunktet kommer også fram i en svensk historiebok med sterke nasjonale trekk, som ble skrevet i 1470-årene. Der blir ikke Margrete og hennes styre særlig positivt vurdert, og treriksunionen blir framstilt som djevelens verk.

En annen tolkning er at Margrete ønsket å skape fred og forsoning mellom de nordiske landene. 1300-tallet var preget av krig og konflikter mellom kongene og tronarvingene i de tre rikene. Konflikten gjaldt både retten til å styre, og hvilken geografisk utstrekning av riket den enkelte kunne styre over. Ut fra denne synsvinkelen på senmiddelalderen har dronning Margrete blitt tolket som en fredsæl kvinne, og hennes innsats for å samle Norden har blitt vurdert positivt. Denne tolkningen ble holdt høyt midt på 1800-tallet. Mange var da tilhengere av skandinavisme og arbeidet for fred og forsoning mellom nabolandene. Var det derfor de tolket Margretes handlinger så positivt? I så fall – hvor mye av det bildet som blir presentert i denne tidsbolken, kan vi stole på? Er det Margretes samtid eller samtida til forfatterne på 1800-tallet som speiles?

Atter andre har lagt vekt på at Margrete forsøkte å samle Norden for å skape en motvekt til «den tyske ekspansjonen» i Østersjøen og i Norden. Den tyske ekspansjonen forstås da som slekten Mecklenburg, som fikk hånd om kronen i Sverige, og holsteinerne og hanseatene som fikk stadig større innflytelse i Østersjøen og Norden gjennom handelen. De fikk omfattende handelsprivilegier og dermed også makt. Denne makten brukte de til å støtte ulike tronpretendenter for å oppnå fordeler. Problemet er at vi ikke kan se på mecklenburgere, holsteinerne og hanseater som én gruppe, like lite som vi kan se skandinaver slik på dette tidspunktet i historien. I tillegg tok også dronning Margrete tyskere inn i sin tjeneste. De fikk

blant annet slott og len. Det skal dessuten sies at de historikerne som tolket handlingene til Margrete som motstand mot tyskerne, skrev sine verk i 1940-årene. Spørsmålet blir igjen: Hvor mye av det de skrev, er en tolkning av forhistorien ut fra hendelser i samtida?

Hvordan var dronning Margrete som person? Det er det vanskelig å si noe om ut fra kildematerialet. De fleste bevarte kilder er politiske dokumenter. Men hun sendte et brev til Erik av Pommern da han skulle på rundreise i Norge. I brevet gir hun ham en del råd om hvordan han bør oppføre seg, og disse rådene sier noe om hvordan hun tenkte. Hun legger vekt på at det er viktig å vinne seg personlig sympati. Hun skriver også at Erik må vokte sin tunge og ikke snakke for mye. Han må også styre det hissige temperamentet sitt. Videre skriver hun at han ikke må støtte seg på politiske maktfigurer eller gi dem for stor innflytelse. Hun råder ham til å bygge styret sitt på lojale menn framfor på menn som alt har en posisjon. Et annet moment hun tillegger vekt, er at han ikke bør ta raske og uoverveide beslutninger. Erik må holde alle veier åpne så lenge som mulig.

Så langt framstår Margrete som en rasjonell politiker, som de politikerne vi ser på Stortinget og i regjeringen i våre dager. Er dette et riktig bilde av en middelalderkvinne som samlet Norden under én krone? Eller er det et bilde av dronningen som er skapt gjennom historieskriving?

Et moment som ikke er nevnt så langt, er religion. Katolsk tro preget hverdagen og menneskene fra vugge til grav i dronning Margretes samtid. Dronningen kan ikke ha vært noe unntak i så måte. På hvilken måte kan religionen ha preget handlingene hennes? Vi vet at hun gav mange donasjoner og gaver til ulike klostre, særlig til klosteret i Vadstena. Mange har tolket slike

gaver som politiske handlinger – at hun gav for siden å få noe tilbake. En annen mulighet er at hun gav fordi hun så at handlingene hennes førte med seg mye lidelse. I likhet med andre konger førte også Margrete krig. Kanskje var gavene en måte å gjøre opp med Gud på, for alle de lidelsene hun forårsaket? Hva tror du?

Et annet interessant spørsmål er om hun stod for alle handlingene alene, eller om hun ble påvirket av mennene som stod rundt henne. Oppveksten på Akershus var preget av et internordisk miljø. Blant personene var det også noen som forfektet en sterk kongemakt. Hun hadde også senere sterke menn rundt seg, særlig dansker, som kan ha preget tankene og handlingene hennes.

Over har vi presentert ulike tolkninger av dronning Margretes liv, og stilt noen spørsmål til de ulike tolkningene. Prøv nå å svare på oppgavene under:

- 1 I teksten trekkes det fram mange ulike tolkninger av motivene til dronning Margrete. Prøv å formulere disse tolkningene med egne ord.
- 2 Prøv å formulere med egne ord hva som er usikkert ved tolkningene, eller gi noen eksempler på hva som er usikkert ved tolkningene.
- 3 Hvordan blir årsakene til at Norge kom i union med Danmark forklart i læreboka?
- 4 Hvordan blir dronning Margrete framstilt i læreboka?
- 5 I teksten over er det gitt mange forklaringer på hvorfor Dronning Margrete handlet som hun gjorde. Trekk fram den forklaringen du mener er best. Grunngi svaret med utdrag fra teksten over og fra læreboka.

- 6 Tror du middelaldermenneskene tenkte svært annerledes enn dagens mennesker når det gjelder politikk og religion?
- 7 Går det an å få et klart og tydelig bilde av et menneske som levde for så lenge siden som dronning Margrete? Grunngi svaret.

Var svartedauden årsaken til at Norge mistet sin selvstendighet?

Opp gjennom historien ser vi at det med ujevne mellomrom skjer noe som får dramatiske følger enten for mange mennesker eller på mange områder av samfunnslivet. Kriger kan endre landegrensener og maktforhold, ny teknologi kan endre de økonomiske forholdene (dampmaskinen!) eller hverdagen til folk (vaske-maskinen!). Når livskårene for mange mennesker blir dramatisk endret, eller når styreformene, tenkemåter og økonomiske forhold fører til store samfunnsendringer,

Elevene skal kunne

- presentere et emne fra middelalderen ved å vise hvordan utviklingen er preget av brudd eller kontinuitet på et eller flere områder
- finne og vurdere historisk materiale som kilder og bruke det i historiske framstillinger tolke og bruke historisk tallmateriale i faglig arbeid

snakker vi om vendepunkter i historien. Svartedauden var et slikt vendepunkt. Svartedauden førte til en veldig befolkningsnedgang, som i seg selv var en dramatisk forandring. Men endret samfunnet og hverdagen til folk seg etter pesten, eller fortsatte det meste som før? Og var svartedauden årsaken til at Norge mistet sin selvstendighet?

Inn i historien

- 1 Hvilke kilder har historikerne til kunnskaper om svartedauden, og hvor pålitelige er disse kildene?
- 2 Hva tror du mennesker som opplevde svartedauden, tenkte om det de var en del av? Hva tror du generasjonene etter dem tenkte om pesten og om det livet de nå levde?

Grav i historien

Svar på spørsmålene ved hjelp av læreboka og kildene under.

Svartedauden – bare tragedie?

- 1 Hvilke konsekvenser fikk svartedauden for de ulike samfunnsgruppene i Norge – for bondebefolkningen, adelen, borgerskapet og de geistlige? Lag en liste over konsekvensene for de ulike gruppene.
- 2 På hvilke samfunnsområder førte svartedauden til forandringer for landet som helhet? Ta for deg økonomiske forhold, sosiale forhold, kulturelle forhold og politiske forhold. Beskriv forholdene før og etter pesten. Hvilke samfunnsområder opplevde forandring i kjølvannet av pesten? På hvilken måte var pesten direkte årsak til forandringene?
- 3 I hvilken grad er det dekkende å beskrive senmiddelalderen som en nedgangstid? Hvilket resonnement ligger bak en slik karakteristikk (det vil si: hva har en lagt vekt på som viktig)? Hva synes du er det viktigste ved utviklingen i senmiddelalderen (bruk det du har funnet ut i arbeidet med spørsmål 1 og 2)?

Statistikk som vindu til senmiddelalderen

En jordebok er en oversikt over faste eiendommer som en person eller institusjon fikk inntekter fra. Både kongen, kirken og private godseiere førte jordebøker i middelalderen. De var de største jordeierne i landet, og for å holde oversikt over inntektene førte de slike bøker. Svært få av jordebøkene er bevart i dag. En som er bevart, er *Raude boka* til biskop Øystein Aslaks-son i Oslo. Han begynte arbeidet med jordeboka mot slutten av 1380-årene. Også erkebiskop Aslak Bolt fikk laget en jordebok. Den begynner omkring 1430. Som du ser av årstallene, er bøkene blitt til en stund etter pesten, men de sier likevel noe om forholdene før 1350, fordi det er ført opp gammel og ny landskyld. I tillegg kan diplomer (brev fra middelalderen) være med på å fylle ut bildet. Men det er et vedvarende puslespill å forsøke å få oversikt over eiendommer og skattelister fra senmiddelalderen som kan fortelle noe om hvor hardt pesten rammet Norge.

Under følger en oversikt som viser utviklingen i tiende-verdi og kornavling i noen områder i Norge. Tabellene er blitt til etter gransking av jordebøker og diplomer.

Kilde 1: Tiendeverdi og kornavlinger i Oslo bispedømme ca. år 1315 og 1400, og

Kilde 2: Kornavlinger i Bjørgvin bispedømme først på 1300-tallet og i 1665, neste side.

Distrikt	Kyrkjer	Tiendverdi ca. 1315, forng. merker	Tiendverdi ca. 1400, forng. merker	Kornavling		
				1315	Tonn ca. 1400	Prosent fall i avlinga frå 1315-1400
Borgesysla	13	202	95,5	3740,4	1768,4	52,7
Oslosysla	21	192,5	89,25	3564,5	1652,6	53,6
Tunsbergsysla	10	72,5	39	1342,5	722,2	46,2
Skienssysla	8	68	30,75	1259,2	570,3	54,8
Marker	3	12	6	222,2	111,1	50,0
Romerike	10	133,8	46,6	2477,6	862,9	65,1
Odal	5	21	7	388,9	129,6	66,7
Solør	10	53	19,7	981,4	364,8	62,8
Sum eller medeltal	80	754,8	333,9	13976	6181,9	55,8

Fra Steinnes 1933. Her gjengitt etter Lunden.

Norsk landbrukshistorie II.

1350-1814

Frå svartedauden til 17. mai.

Oslo 2002

Forng. merker: Forngild betyr etter gammel kurs. «Forngilde merker» er et uttrykk som brukes om mynt fra årene omkring 1300.

Distrikt	Avling først på 1300-talet, tonn bygg	Avling i 1665, tonn bygg	Fall fra først på 1300-talet til 1665, prosent
Nordfjord	973,7	762,2	22
Sunnfjord	(570,8	673,7	-18)
Sogn	2362,5	1186,5	50
Sogn og fjordane	3907,0	2622,4	33
Nordhordland	1120,7	695,0	38
Hardanger	734,3	473,8	35
Sum/medel	5762,0	3795,1	34

Fra Hasund 1933. Her gjengitt etter Lunden. *Norsk landbrukshistorie II. 1350-1814 Frå svartedauden til 17. mai.* Oslo 2002

Kilde 3: Fall i korntiende og landskyld i noen bygder i Sogn fra først på 1300-tallet til ca. år 1500

Bygder	Fall i korntienden, prosent	Fall i landskylda, prosent
Årdal og Fet sokner	81	88
Norum sokn	73	80
Leikanger sokn	54	76
Sum	71	(85)

Fra Holmsen 1937. Her gjengitt etter Lunden. *Norsk landbrukshistorie II. 1350–1814 Frå svartedauden til 17. mai*. Oslo 2002

Spørsmål til kilde 1, 2 og 3:

- 1 Hva er landskyld?
- 2 Hva slags konsekvenser fikk det at landskylda gikk ned? For hvem fikk det konsekvenser at den gikk ned?
- 3 Hva er tiende?
- 4 Kilde 1 forteller i tall hvordan tiendeverdien gikk ned. Hva fikk nedgangen å si for posisjonen til kirken i samfunnet? Hvordan kunne kirken tilpasse seg?
- 5 Romerike, Odal og Solør har størst nedgang i både tiende-verdi og kornavling. Hva tror du er årsaken til at det er slik? Hvor ligger disse områdene?
- 6 Hvordan forklarer læreboka endringene etter svartedauden?
- 7 Hvordan var endringen i antall bruk?
- 8 Hva sier læreboka om årsaken til nedgangen i landskylda og tienden og om åkerbruket etter 1350?
- 9 Er nedgangen i tienden større på Østlandet enn på Vest-

landet?

- 10 Hvorfor tok det så lang tid før befolkningen begynte å vokse igjen?

Kilde 4: Svartedauden i Norge

Selve den farsotten som i 1348–50 raste over hele Norden, har etter alt å dømme rammet noenlunde like hardt alle steder; har det vært noen forskjell, må det helst ha berodd på at smitten hadde lettest for å bre seg i byene og de tette folkesatte land-distriktene. Det folketap som direkte skyldtes pesten, har derfor iallfall neppe vært større i Norge enn i nabolandene. Det samme må ha gjeldt de mange andre farsottene av mildere karakter som omtales i hundreårene framover. [...]

Derimot kan en nok se at de økonomiske følgene av et stort og plutselig folketap måtte bli særlig skjebnesvangert for de gjenlevende i et land som Norge. Det henger sammen med at februket betydde usedvanlig mye i Norge sammenlignet med åkerbruket, og at spesielt vinterfôringen her var en vanskeligere sak enn noen andre steder i det siviliserte Europa. Bortsett fra i de beste dyrkingsbygdene østafjells og i Trøndelag måtte storparten av vinterfôret hos oss skaffes fra utslåtter og seterløkker, ved lauving og sanking av mose, beit og skav eller tang og tare. Å høste inn og føre hjem alt dette var et svært tidkrevende arbeid, som om høsten og langt utover vinteren la beslag på all disponibel folkehjelp. Og likevel var feet selv i vanlig gode år mer eller mindre avkrefte av sult når det ble sluppet på beite om våren.

Når halve bondebefolkningen eller mer plutselig ble revet bort i løpet av et par høst- eller vintermåned, måtte følgen uvegerlig bli at det ikke på noen måte kunne skaffes nok fôr, så besetningene styrtet på båsen i tusenvis. I de bygdene der folk hovedsaklig hadde sitt utkomme av februket, kunne det i neste omgang føre til sult og død blant de gjenlevende menneskene, om de ikke klarte å tilpasse seg den nye situasjonen. Også kornbygdene fikk selvsagt merke følgene av folketapet.

Bøndene i Oslo klaget således i 1350 over at de ikke hadde folkehjelp til å treske kornet fra forrige høst. Men om de ikke fikk tresket alt sammen, så var det jo nå færre munner å mette, og det utreskede kornet kunne jo brukes som fôr så buskapen livberget seg. [...]

Det var selve trykket av overbefolkningen som hadde lettet. For folket i Norge var manndauen en befrielse, liksom utvandringen over havet et halvt tusen år tidligere – og et halvt tusen år senere.

Holmsen. *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660*. Oslo 1977

Spørsmål til kilde 4:

- 1 Hvorfor ble de umiddelbare virkningene av svartedauden så store i Norge, ifølge Holmsen?
- 2 På hvilken måte var de langsiktige virkningene av pesten positive for bondebefolkningen i Norge?
- 3 Hva tenker Holmsen på når han skriver «utvandringen over havet et halvt tusen år tidligere – og et halvt tusen år senere»?
- 4 Hva mener Holmsen med at svartedauden var «en befrielse» for folket i Norge?
- 5 Hva slags historisk materiale er kilde 2, og hva kan det brukes til?

Kilde 5: En skipan til allmuen i Bergen fehirdsle

Kilden under er gjengitt slik vi finner den i *Regesta Norvegica*. En *regist* er et kort sammendrag av innholdet i et rettslig brev eller dokument fra middelalderen. I *Regesta Norvegica* finner vi alle kjente register fra middelalderen ordnet kronologisk. I tillegg til innholdet opplyser også registene om hvor vi kan finne hele dokumentet, hvor det ble skrevet og av hvem, og hvor originalen

er å finne.

Regesten begynner med ordet *skipan*. I dag kan vi bruke betegnelsen kongelig forordning i stedet. I middelalderen brukte kongen ordet *skipan* når han gav uttrykk for sin vilje eller befalte noe. Ordet ble oftest brukt fram til midten av 1300-tallet, mens ordet *rettarbot* ble mest brukt etter den tid, uansett innhold i brevet fra kongen. *Rettarbot* betydde opprinnelig at kongen ville forbedre rettsvilkårene til noen, helst bøndene eller allmuen. Ordene hadde altså ulikt innhold, som gradvis ble utvannet.

Et annet ord i registene er *fehirdsle*. Hird kjenner vi fra kongens hird. En fehird hadde noen av de samme oppgavene som en finansminister har i dag, og var ofte knyttet til en av de fem festningene som var administrative knutepunkter i riket (Tunsberghus, Båhus, Akershus, Bjørgvin og Nidaros). Det området som fehirden kontrollerte skatten fra, ble kalt en *fehirdsle*.

I denne forordningen er det bordleidangen kongen retter oppmerksomheten mot. *Leidangen* var sjøforsvarsordningen i middelalderen. Leidangsplikten ble sakte, men sikkert gjort om til en årlig skatt som skulle regnes ut på bakgrunn av landskylda og stige og falle med den, etter Landsloven til Magnus Lagabøter. Bordleidang eller fredsleidang er ofte brukt som betegnelse på den årlige skatten som erstattet leidangsplikten.

Nr: 524

Dato: 1358 aug 9

Sted: Tønsberg

Regest:

Skipan for Bergen fehirdsle utf av kong Håkon [6. Magnusson]: Allmugen der har ikkje greidd ut bordleidang sidan den store

manndauden. Bordleidangen skal greiast ut kvar vår og haust etter jorda dei har, og godset deira, slik sedvanen var og lovboka seier, anten landskylda no er større eller mindre. Lagmennene skal bøtleggje dei som ikkje har greidd ut leidangen, om dei ikkje vil misse embetet.

Besegla i kongens nærvere.

Avskr: Pål Helgessons lovbok (1602) i Advocates Library, Edinburgh.

Trykt: NGL IV s 381 nr 12 ; NoMiddalddok nr 90 (med omsetjing).

Regesta Norvegica

Spørsmål til kilde5:

- 1 Hvor er brevet skrevet?
- 2 Hvem har skrevet brevet?
- 3 Hva er kongens vilje?
- 4 Hvem skal utføre kongens vilje? Hva skjer hvis kongens vilje ikke blir utført?
- 5 Hva sier kongen skal være grunnlaget for utregningen av bordleidangen?
- 6 Har landskylda blitt større eller mindre i 1358 enn den var i 1348, tror du? Grunngi svaret.
- 7 Hvorfor er leidangen så viktig for kongen?
- 8 Hvor finner vi det eldste bevarte dokumentet som du her har sammendrag av?
- 9 Hvor kan du finne hele dokumentet?
- 10 Hva sier brevet om hvilke følger svartedauden fikk i Norge?
- 11 Vurder hvordan vi kan bruke dette brevet som kilde.

Kilde 6: Kristian 1.s håndfesting, 1449, utdrag

Håndfesting eller valghåndfesting kaller vi det dokumentet som inneholder kongens valgløfter. Valghåndfestinger finner vi i Norge fra perioden 1449–1648, og den enkelte håndfestingen skulle gjelde for kongens regjeringsperiode.

Det sentrale i en valghåndfesting er kravet om at kongen skal styre etter gammel lov og sedvane og i samarbeid med riksrådet. Viktig var også at kongen ikke skulle gi slott og len til utenlandske menn. En valghåndfesting begrenset med andre ord kongens makt, og settes gjerne opp mot enevelde som styreform. Riksrådet var den sentrale motspilleren til kongen, og det organet som kongen måtte rådføre seg med før viktige politiske beslutninger skulle tas.

Bakgrunnen for denne styreform, som kalles *riksråds-konstitusjonalisme*, finner vi ute i Europa mot slutten av 1300-tallet. Det har sammenheng med konsilbevegelsen, som tok sikte på å reformere måten kirken ble styrt på. Da det norske riksrådet valgte Kristian 1. til konge, gav han en håndfesting i 16 punkter. Der gav han blant annet disse løftene:

- 1 Først at Norges rikes innbyggere skal nyte deres lov, frihet og kongelige retterbøter, og den hellige kirke sin frihet og privilegier.
- 2 Og skal vi ingen utlendsk mann innsette i Norges rike uten med meste delen av rikets råds råd og samtykke i Norge, og ikke bortpante eller bebreve til noen utlendsk mann noen rikens rente.
- 3 Og skulle vi ingen utlendsk mann gi slott, land eller len her i Norge og ingen utlendsk ha i Norges råd, uten de som nå er inne eller med giftermål kunne heretter inn komme uti riket.
- 4 Og intet ørlag begynne med noen uten med rikens råds

- råd og vilje her i Norge.
- 5 Og ingen merkelig ærend foreta eller forhandle som Norges krone pårører, uten med meste delen av rikens råd samtykke og vilje her i Norge, og ingen slott forantvorde uten etter rikens råds råd.
- 9 Og ville vi ingen ulovlige skatter legge på rikens innbyggere i Norge uten med rikens råds samtykke og vilje, som da hos oss nærværende er og som loven oss lover.

Bull. Nordmenn før oss. Oslo 1980

Ordforklaringer

retterbøter: nye lover som var kommet i tillegg til landsloven

bebreve: gi noen fordel av

rente: inntekt

ørlag: krig

forantvorde: overgi

Kilde 7: Kristian 3.s håndfesting, 1536, utdrag

Kristian 3. sendte ut denne håndfestingen til det danske riksrådet. Tidligere hadde kongens håndfestinger også blitt sendt til det norske riksrådet, men ikke nå lenger. Ingen nordmann fikk mulighet til å uttale seg.

Etterdi Norges rike nå så forringet er både av makt og formue, og Norges rikes innbyggere ikke alene formår å underholde dem en herre og konge, og samme rike er dog forbundet å bli hos Danmarks krone til evig tid, og flesteparten av Norges rikes råd, besynderlig erkebiskop Olav, nå i kort tid en tvende ganger falt fra Danmarks rike mot deres egen forpliktelse, da har vi derfor lovt og tilsagt Danmarks rikes råd og adel at dersom Gud allmehtigste det så forsett har at vi samme Norges rike eller noen ledemot, slott, land eller syssel som dertil hører, kunne bekreftige eller bekomme under vårt herredømme, da skal det heretter

være og bli under Danmarks krone likesom et av de andre land, Jylland, Fyn, Sjælland eller Skåne er, og heretter ikke være eller hete et kongerike for seg, men et ledemot av Danmarks rike og under Danmarks krone til evig tid.

Bull. Nordmenn før oss. Oslo 1980

Spørsmål til kilde 6 og 7:

- 1 Gi eksempler fra kilde 6 og 7 som viser at disse tekstene er valghåndfestinger.
- 2 Pek på punkter i kilde 6 som viser hvordan kongens makt var begrenset.
- 3 Hvorfor var det så viktig for kongen at utenlandske menn ikke fikk slott og len i Norge?
- 4 Gi eksempler fra kilde 6 på viktige politiske beslutninger som riksrådet skulle være med på å fatte.
- 5 Hvordan blir Norge omtalt i kilde 7?
- 6 Erkebiskop Olav er nevnt. Hvem var han, og hvorfor er han nevnt her?
- 7 Hvordan er maktforholdet mellom riksrådet og kongen i kilde 7?
- 8 Hvilke årsaker gir Kristian 3. for at Norge skal være en del av Danmark?
- 9 Beskriv samfunnssynet som kommer til uttrykk i kildene.

Industri- samfunnet

Den industrielle revolusjonen er en stor omveltning i historien. Den skapte et helt nytt samfunn, industrisamfunnet, som skiller seg fra tidligere samfunn på de fleste områder. Industrialiseringen foregikk i to store faser, en som begynte i Storbritannia på slutten av 1700-tallet, og en på slutten av 1800-tallet i Europa og USA. Hvorfor begynte produksjonen av varer i fabrikker med maskiner? Hvordan foregikk industrialiseringen? Hva førte industrialiseringen til for menneskene i Europa, USA og Norge?

Elevene skal kunne

- gjøre rede for hovedtrekk ved den industrielle revolusjon
- tolke og bruke historisk tallmateriale i faglig arbeid
- finne og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder, og bruke det i egne historiske framstillinger

Inn i historien

- 1 Hvilke industribedrifter fins der du bor? Hvor gamle er disse bedriftene?
- 2 Hvilke positive og negative sider ser du ved industrisamfunnet?

Grav i historien

Arbeidsopplegget under er delt i to. Først skal du arbeide med den industrielle revolusjonen i Storbritannia og med hvordan industrien spredte seg til resten av verden fram til 1914. Så skal du konsentrere deg om industriutvikling i Norge.

Industrialisering i Storbritannia og i resten av verden

- 1 Hvorfor kom den industrielle revolusjonen i England? Læreboka peker på mange ulike forhold som til sammen førte til at den industrielle revolusjonen kom i England i siste halvdel av 1700-tallet. Finn fram til årsakene og del dem inn i sosiale, kulturelle, økonomiske, befolkningsmessige, politiske, naturgitte og eksterne årsaker. Skill også mellom utløsende og grunnleggende årsaker.
- 2 Hvilke konsekvenser hadde industrialiseringen? Sett opp økonomiske, sosiale, befolkningsmessige og politiske konsekvenser. Hvilke konsekvenser fikk industrialiseringen for natur og miljø?
- 3 Hva var den andre industrielle revolusjonen?
- 4 Hvilke former for industri var viktige i den andre industrielle revolusjonen?
- 5 Hvor og hvordan spredte industrien seg i denne perioden? Hva var årsakene til at USA ble den nye store industri-giganten, og når skjedde det?
- 6 Forklar hva som menes med økonomisk liberalisme, og hva økonomisk liberalisme fikk å si for industrialiseringen.
- 7 Hvordan ble kommunikasjonene bedret i perioden 1850–1914, og hvilken betydning fikk utbyggingen av kommunikasjonene for industrialiseringen?

Kilde 1: Kull og jern

Kullproduksjon i de viktigste industrilandene 1800–1850. Produksjon i millioner tonn

	1800	1820	1840	1850
Storbritannia	10,3	12,7	30,5	50,0
Tyskland	0,3	1,5	3,5	6,8
Frankrike	1,1	3,0	4,4	
USA	0,2	0,5	1,8	8,1

Stigningen i produksjonen av råjern 1800–1850. Produksjon i tusen tonn

	1800	1820	1840	1850
Storbritannia	161	419	1 502	2 500
Tyskland	–	–	143	208
Frankrike	–	104	348	406
USA	–	–	–	574

Moen. *Historien i nærllys*. Epokesamling. Oslo 1977

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Hva sier tabellene om industriutviklingen i de ulike landene?
- 2 Hva er årsakene til den utviklingen tabellene viser?

Kilde 2: Jordbruket

Tabellen under viser hvor mange mennesker som 100 sysselsatte i jordbruket skaffet mat til.

	England	Frankrike
1700	182	158
1750	219	158
1800	276	170

Tønnesson. To revolusjoner 1750–1815. Oslo 1985. I: Helle mfl., red. *Aschehougs verdenshistorie, bd. 10*. Oslo 1985

Spørsmål til kilde 2:

- 1 Hva viser tabellen om utviklingen fra 1700 til 1800?
- 2 Hvordan forklarer læreboka denne utviklingen?

Kilde 3: Gjennomsnittlig levetid i England i 1837

Tabellen under er opprinnelig fra Manchesters statistiske selskap.

Jordbruksfylket Rutland		Fabrikkbyen Manchester	
Gentlemen m. fam	52	Gentlemen og høyere mellomklasse m. fam.	38
Gårdbrukere, handelsmenn etc. m. fam.	41	Handelsmenn etc. m. fam.	20
Arbeidere m. fam.	38	Arbeidere m. fam.	17

Tønnesson. To revolusjoner 1750–1815. Oslo 1985. I: Helle mfl., red. *Aschehougs verdenshistorie, bd. 10*. Oslo 1985

Kilde 4: En industriby

Det var helt mørkt da Mr. Pickwick ble så våken at han kunne se ut av vinduet. De spredte småhusene langs veikanten, den skitne fargetonen på alt en kunne se, den kvalme luften, veiene som var fulle av slagg og aske, den dyprøde gløden av ild fra smelteovner i det fjerne, mengder av tykk røyk som veltet ut av

de høye skorsteinene og svertet alt og la et mørkt slør over det hele, tunge vogner som ble dratt langs veien fulle av skranglete jernstenger eller tungt gods – alt dette vitnet om at de nærmet seg den store industribyen Birmingham. Da de skranglet gjennom de trange ferdsselsårene som førte dem inn i midtpunktet for all uroen, ble de enda mer slått av det travle virke overalt. Gatene var fulle av arbeidsfolk, surr og larm fra arbeid lød fra hvert hus, virvlingen av hjul og larmen fra maskiner fikk husene til å skjelve. Det dystre, uhyggelige ildskjæret fra smelteovnene som de hadde sett på lang avstand, blaffet voldsomt opp fra de store jernverkene og fabrikkene i byen. Larmen fra hamrene, vislingen av damp og den ramlende lyden fra maskinene var den skurrende musikken en hørte overalt.

Dickens. *Pickwick-klubben* (1836–37), oversatt av Trygve Norum. Oslo 1998

Spørsmål til kilde 3 og 4:

- 1 Hva sier kilde 3 om leveforholdene på landsbygda og i byene?
- 2 Hva kan være årsakene til forskjellene mellom by og land?
- 3 Hvordan framstiller Charles Dickens forholdene i en industriby i kilde 4?
- 4 Hvor pålitelig er kilde 4?
- 5 Er det noe i teksten av Dickens som kan forklare forskjellene i tabellen i kilde 3?

Kilde 5: Befolkningsvekst

Folketallet i Storbritannia økte fra 16,5 millioner i 1800 til 41,5 millioner i 1900. I England og Wales økte folketallet fra 10 millioner i 1811 til 13,5 millioner i 1830 og til 16 millioner i 1841.

I industribyen Manchester økte innbyggertallet fra 20 000 i 1757 til 100 000 i 1801 og videre til 300 000 i 1851. London

hadde 865 000 innbyggere i 1801. I 1841 hadde byen 1 900 000 innbyggere.

Spørsmål til kilde 5:

- 1 Sett opp en tabell med utgangspunkt i tallene.
- 1 Hva var årsakene til befolkningsveksten i England?
- 2 Hva menes med urbanisering?
- 3 Hvilke konsekvenser fikk befolkningsveksten for innbyggerne i byene? Hva var følgene på landsbygda?

Kilde 6: Konsekvenser av den industrielle revolusjonen

Under følger et utdrag fra en lærebok i historie fra 1977.

Det er uenighet blant historikerne når det gjelder de økonomiske og sosiale følgene som den industrielle revolusjonen hadde for det brede lag av folket. De som mener at følgene stort sett var positive, kalles ofte «optimistene», og de som mener at følgene var dårlige, kalles «pessimistene». Optimistene hevder at den industrielle revolusjonen i høy grad økte rikdommen i landet, og på samme tid bedret forholdene for arbeiderne. Pessimistene innrømmer at den industrielle revolusjonen utvilsomt skapte stor rikdom, men hevder at arbeiderne ikke fikk noen andel av denne rikdommen. Den nøden og arbeidsløsheten og de umenneskelige forholdene som beviselig fantes i Storbritannia i slutten av 1700-tallet og den første halvdel av 1800-tallet, var etter pessimistenes mening fullgodt bevis på at den industrielle revolusjonen i høy grad forverret levevilkårene for arbeiderne. Optimistene på sin side er klar over at det fantes mye nød, men de hevder at fattigdommen var større før.

Moen. *Historien i nærlys. Epokesamling*. Oslo 1977

Spørsmål til kilde 6:

- 1 Hva er forskjellen mellom optimister og pessimister i synet på følgene av den industrielle revolusjonen?
- 2 Også din egen lærebok presenterer konsekvensene av den industrielle revolusjonen. Representerer læreboka en av de retningene som kilde 6 nevner, eller representerer den begge?
- 3 Mener du at konsekvensene av den industrielle revolusjonen i hovedsak var positive, eller var de for det meste negative?
- 4 Ville du ha satt en stopper for den industrielle revolusjonen dersom du hadde hatt mulighet til det? Var det noen som prøvde å stoppe denne revolusjonen?

Kilde 7: Miljødeleggelser

Kilden under er et brev som den berømte britiske fysikeren og kjemikeren Michael Faraday (1791–1867) skrev til redaktøren av avisa *The Times* 7. juli 1855:

Sir.

Eg reiste i dag med dampbåt mellom London og Hangerford Bridges frå klokka halv to til to. Det var lågvatn, og eg trur tidvatnet var nær ved å snu. Utsjånaden og lukta til vatnet tvinga med ein gong til seg merksemda mi. Heile elva var ei ugjenomsiktig lysebrun væske. For å teste kor gjennomsiktig vatnet var, reiv eg opp nokre kvite kort i bitar, fukta dei så dei skulle søkke lettare, og så sleppte eg nokre slike bitar i vatnet ved kvar einaste stoppestad. Før dei hadde sokke ein tomme [2,54 cm] under overflata, var dei uråd å sjå, sjølv om sola skein sterkt [...] Ved bruene valt skiten opp i så tette skyer at dei var synlege på overflata, til og med i dette vatnet.

Lukta var svært ille, og ho var likeins over heile elva. Det er den same lukta som strøymer opp frå avløpa i gatene;

heile elva var for ei tid ein verkeleg kloakk. Det gjorde kanskje sterkare inntrykk på meg enn på andre, sidan eg akkurat hadde komme tilbake frå den friske lufta ute på landet, men eg trur ikkje eg hadde klart å halde fram til Lambeth eller Chelsea, og eg var glad for å kunne komme meg inn i gatene, der eg fann atmosfæren mykje betre, med unntak av akkurat rundt avløpshola.

Eg har sett det som ei plikt å notere ned desse fakta, slik at dei kan gjerast kjende for dei som har makt eller autoritet når det gjeld forholda på elva vår. Det er ikkje noko biletleg eller overdrive i måten eg har skildra dette på; dette er den enkle sanninga. Dersom det er mogleg for styresmaktene å få fjerna ein stinkande dam frå eit enkelt nabolag, kan ikkje den elva som flyt så mange miles gjennom London, tillatast å bli ein gjærande kloakk. Den tilstanden eg såg Themsen i i dag, kan kanskje seiast å ha vore eksepsjonell, men det skulle vere umogleg for henne å bli slik. I staden fryktar eg at det blir ein stadig vanlegare tilstand. Dersom vi neglisjerer dette temaet, kan vi ikkje håpe på å sleppe unna ustraffa, og vi bør ikkje bli overraska om ein varm sommar innan mange år har gått, gir oss eit trist bevis på vår dårskap.

Dykkar audmjuke tenar
M. Faraday
Royal Institution, 7. juli

Fra nettstedet Internet Modern History Sourcebook, 2003, oversatt av forfatterne

Spørsmål til kilde 7:

- 1 Hvilket problem blir tatt opp i kilde 7?
- 2 Forfatteren av kilden er vitenskapsmann. Hvordan kommer det til uttrykk i det han forteller?
- 3 Hva forteller brevet om opphavssituasjonen?

Nasjonalismen

Nasjonalisme har vært en viktig drivkraft i den historiske utviklingen, og fortsatt kjemper mange folkegrupper for retten til sin egen suverene stat. På 1800-tallet sprengte nasjonalismen gamle imperier og samlet nye nasjonalstater. Det fikk dramatiske konsekvenser. Tyskland utviklet seg til å bli Europas ledende stormakt, og Balkan ble et problemområde i Europa. Hvorfor skjedde dette nå, og hvilke konsekvenser fikk det for den videre utviklingen?

Elevene skal kunne

- drøfte hvordan historie er blitt brukt og brukes i politiske sammenhenger

Inn i historien

- 1 Hva var nasjonalismens mål?
- 2 Hva vet du om nasjonalistiske strømninger i Norge på 1800-tallet? Hvordan kom slike ideer til uttrykk i Norge?
- 3 Hvorfor kan nasjonalisme lede både til krig og fred?

Grav i historien

Under finner du to arbeidsopplegg. Det ene tar for seg samlingen av Tyskland. Det andre tar for seg selvstendighetskampene på Balkan. Bruk læreboka, kildene og eventuelle andre historieverk i arbeidet med oppgavene.

Hva kan den tyske nasjonalsangen fortelle om tysk nasjonalisme?

-Et lengdesnitt gjennom tysk historie

I ingressen står det at nasjonalismen var en drivende kraft i den historiske utviklingen, og at den fikk dramatiske konsekvenser. Særlig gjaldt det samlingen av de mange tyske statene til et stort og mektig rike i 1871. Tyskland utviklet seg raskt til å bli Europas ledende stormakt. Samlingen skapte det som i læreplanen er formulert som «nasjonal og kulturell samhörighet, men også konflikter og undertrykkelse». Det som skjedde, påvirket livet til millioner av mennesker både i Europa og i andre verdensdeler.

Kan en nasjonalsang brukes som historisk kilde – i dette tilfellet til tysk nasjonalisme? Kan sangen fortelle noe om hvordan nasjonalismen i Tyskland har endret seg, fra nasjonalsangen ble laget og fram til dagens Tyskland?

De aller fleste nasjoner har en nasjonalsang. I dag er store idrettskonkurranser den fremste arenaen for bruk av de to fremste nasjonale symbolene, flagget og nasjonalsangen. Slik har det ikke alltid vært i Tyskland. Da Tyskland arrangerte verdensmesterskapet i fotball i 2006, var det første gang på lange tider at tyskere, særlig ungdommen, mente at det var riktig å bruke flagget og nasjonalsangen slik folk i andre land gjerne gjør ved store idrettsarrangementer, og våget å gjøre det. Det skapte en viss engstelse i nabolandene. Hvorfor?

For en historiker kan de fleste nasjonalsanger bare brukes som levninger. Tekstene er ofte fylt med gode ønsker for framtida og gir uttrykk for hvordan ting bør være, selv om noen også har beretninger (ofte svært tendensiøse) om hvordan ting har vært, det vil si om historiske forhold. Men det er i første rekke

når nasjonalsanger brukes som levninger at de er nyttige som kilder. Da kan de fortelle mye om den tida de ble til i, og om hvorfor sangen ble til.

Slik kan også den tyske nasjonalsangen brukes. Men enda nyttigere kan det være å undersøke hvordan nasjonalsangen har blitt brukt gjennom tysk historie, fra den ble laget til i dag. Det blir et lite lengdesnitt gjennom moderne tysk historie. Samtidig viser et slikt lengdesnitt noe viktig om tolkning av historiske kilder: Nøyaktig de samme ordene gis en ny «betydning» uten at et komma endres. De samme ordene får forskjellig «innhold», avhengig av det som skjer «rundt kilden». Det forteller hvor viktig konteksten er når vi skal tolke og forstå betydningen av et historisk materiale.

Historien om nasjonalsangen begynner en aprildag i 1841. Den tyske dikteren og språkforskeren August Hoffmann besøkte øya Helgoland, som da var britisk. Han var kjent som en romantisk forfatter av flere folkekjære sanger, blant annet «Alle fugler små de er». På én dag skrev han et dikt med tre strofer som åpnet med ordene «*Deutschland, Deutschland über alles*».

Mange tyskere var på den tida opptatt av hvordan alle de små og større tyske statene kunne bli samlet til én stat. Sangen ble snart svært populær i de mange tyske statene. En grunn til det var nok også melodien. Den hentet Hoffmann fra en strykekvartett av den østerrikske komponisten Joseph Haydn fra 1797. Under får du opplysninger om hvordan du lett kan finne melodien på Internett og spille den. Musikken er et viktig tolkningsgrunnlag når en skal avgjøre hvordan en nasjonalsang virker.

Bruk opphavsopplysningene under i arbeidet med oppgavene. Undersøk hva som skjedde med sangen fram til 1990, og se det i sammenheng med sentrale hendelser i Tysklands

historie.

Opphavsopplysninger

Om geografiske navn i nasjonalsangen:

Navnene viser yttergrensene for Det tyske forbund (1815-1866) som omfattet det tyskspråklige området.

- Maas: elv i Nederland
- Memel: del av Øst-Preussen (i dag en del av Litauen)
- Etsch: grenseelv i Alpene mellom tysk- og italienskspråklige områder. Renner ut i Adriaterhavet sør for Venezia, der med navnet Adige
- Belt: De danske sundene utenfor Sør-Jylland

Om Tyskland 1871–1990: samling – deling – samling.

1871	38 tyske stater samles til Det tyske keiserriket
1918	Tyskland taper første verdenskrig
1918–1933	Tyskland blir en demokratisk republikk (Weimarrepublikken)
1933–1945	Hitler-Tyskland (Det tredje rike)
1949–1990	Tyskland delt i to stater: Øst- og Vest-Tyskland
1990	Tyskland igjen én stat

Om nasjonalsangens historie:

1922	Blir nasjonalsang
1933–1945	Bare første vers er nasjonalsang
1945–1952	Alle tre versene blir forbudt
1952–1990	Bare tredje vers er nasjonalsang i Vest-Tyskland
1990	Tredje vers blir nasjonalsang i Tyskland

Om melodien:

Melodien kan avspilles gratis på nettstedet: <http://themes.mididb.com/anthems/>

Kilde 1: Deutschlandslid

Deutschland, Deutschland über alles,
Über alles in der Welt,
Wenn es stets zu Schutz und Trutze
Brüderlich zusammenhält;
Von der Maass bis and die Memel,
Von der Etsch bis and den Belt:
Deutschland, Deutschland über alles,
Über alles in der Welt!

Deutsche Frauen, deutsche Treue,
Deutscher Wein und deutscher Sang
Sollen in der Welt behalten
Ihren alten, schönen Klang,
Uns zu eldler Tat begeistern
Unser ganzes Leben lang:
Deutsche Frauen, deutsche Treue,
Deutscher Wein und deutscher Sang!

Einigkeit und Recht und Freiheit
Für das deutsche Vaterland !
Danach lasst uns alle streben
Brüderlich mit Herz und Hand!
Einigkeit und Recht und Freiheit
Sind des Glückes Unterpfand:
Blüh im Glanze dieses Glückes,
Blühe, deutsches Vaterland!

Tyskland, Tyskland over alt,
over alt i verden,
for beskyttelse og vern
må vi broderlig stå sammen;
fra Maas til Memel,
fra Etsch til Beltene
Tyskland, Tyskland over alt,
over alt i Verden!

Tyske kvinner, tysk troskap
tyske viner og tyske sanger
skal i verden få beholde
sin gamle, skjønne klang,
oss til edel dåd begeistre
vårt hele liv igjennom:
Tyske kvinner, tysk troskap
tyske viner og tyske sanger!

Enighet og Rett og Frihet
for det tyske Fedreland!
La oss alle strebe etter det
broderlig med hjerte og hånd!
Enighet og Rett og Frihet
er lykkens pant:
Blomstre i glansen fra denne lykken,
måtte du blomstre, tyske Fedreland!

Oversatt av forfatterne

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Finn ut hva som er forskjellen mellom de to tyske ordene Alles og Alle. Hvilket av ordene er brukt i nasjonalsangen?
- 2 Hvilken betydning har dette ordet for tolkningen av den første linja i nasjonalsangen?
- 3 Studer de to utsagnene under. Hvilket av utsagnene er du enig i? Bruk svarene på spørsmål 1 og 2 når du vurderer utsagnene.

Det første verset, særlig de to første linjene, viser klart at den tyske nasjonalismen var aggressiv, og at tyskerne ville herske over andre folk. De geografiske navnene beviser det og viser hvor stort Tyskland skulle bli. Derfor har nasjonalsangen alltid virket som en trussel mot nabolandene.

Det første verset, særlig de to første linjene, var en sterk oppfordring til alle tyskere om at samlingstanken, det at alle tyskere måtte samles i én stat, skulle stå over alt annet i verden for tyskerne. De geografiske navnene viser at bare tyskere skulle være med i Tyskland. Nasjonalsangen er romantisk, akkurat som den norske, og ikke en aggressiv, militaristisk sang og en trussel mot andre folk.

- 4 Studer den situasjonen som sangen ble til i. Kan det du vet om tid og sted, styrke noen av utsagnene?
- 5 Lytt til melodien. Hvordan vil du karakterisere den?
- 6 Hvilket av de to utsagnene over kan melodien bygge opp under?
- 7 Hvilke grunner kan Hitler ha hatt for bare å ville bruke det første verset?
- 8 Hva kan ha vært grunnen til at bare det siste verset ble

- tillatt som nasjonalsang fra 1952?
- 9 Studer de to utsagnene over på nytt. Kan tidspunktet for de to utsagnene ha betydning for hvordan vi skal vurdere dem?
- 10 Den tyske nasjonalsangen vekker fremdeles sterke følelser i mange land som ble okkupert av tyskerne under andre verdenskrig. Det viste seg også under verdensmesterskapet i fotball i Tyskland i 2006. Hvorfor?

Første verdenskrig

Første verdenskrig begynte som en regional konflikt, men utviklet seg til en verdensomspennende krig og den verste katastrofen verden hadde opplevd. Hvordan kunne det skje? Det spørsmålet var politikere i datida uenige om, og det samme gjelder historikere i ettertida. Hvordan kan en være uenig om noe som har skjedd? Er ikke historien absolutt?

Elevene skal kunne

- finne og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder og bruke det i egne historiske framstillinger
- utforske ulike historiske framstillinger av en og samme hendelse, og diskutere forfatterens valg av innfallsvinkel og spørsmålsstilling

Inn i historien

- 1 Hva vet du om første verdenskrig – om bakgrunnen for krigen, krigen på vestfronten, krigen på østfronten og utfallet av krigen?
- 2 Kan krig være nødvendig, eller er krig alltid mulig å unngå?
- 3 Bruk historisk atlas og et Europa-kart. Marker statsgrensene i Europa i 1914 og i 1919. Hvilke nye stater ble opprettet? Hva var problemet når nye statsgrenser skulle trekkes, og hvilke problemer skapte de nye grensene?
- 4 Hvem hadde ansvaret for første verdenskrig, og hvor for er historikere uenige i dette spørsmålet?

- 5 Drøft denne påstanden: «Første verdenskrig var uunngåelig.»
- 6 Drøft denne påstanden: «Versailles-avtalen var opptakten til andre verdenskrig.»

Grav i historien

Under finner du to arbeidsopplegg. Det ene tar for seg bakgrunnen for og de umiddelbare virkningene av første verdenskrig. Det andre tar for seg fredsoppgjøret. Bruk læreboka og kildene under i arbeidet med oppgavene.

Hvem var ansvarlig for første verdenskrig?

- 1 Gjør greie for årsakene til verdenskrigen. Hva vil du si var grunnleggende årsaker, og hva var utløsende årsaker? Her bør du tenke over følgende: Hvilke stormakter fantes i Europa i 1914? I hvilken grad var det konflikter mellom statene i Europa? Hvilke allianser mellom europeiske stater fantes i 1914? Hva var bakgrunnen for alliansedannelsene? Hvilke motsetninger fantes på Balkan? Hvilke av disse motsetningene peker fram mot første verdenskrig?

Skuddet i Sarajevo utløste en kjedereaksjon i det europeiske alliansesystemet. Hvilke grunner hadde de ulike statene for å gå med i krigen? Hvilke stater ble trukket inn i konflikten i de påfølgende krigsårene, og hva var bakgrunnen for at de ble trukket inn? Hvilke europeiske stater deltok aldri direkte i krigen, og hvorfor klarte de å stå utenfor?
- 2 Hvilke konsekvenser (sosiale, økonomiske og politiske) fikk første verdenskrig for Norden og for resten av det internasjonale samfunnet?
- 3 Hva avgjorde utfallet av krigen?

Politikernes syn på ansvaret for krigen

Kilde 1:

Theobald von Bethmann Hollweg (1856–1921) var kansler i Tyskland fra 1909 til 1917 og ansvarlig for den tyske blankofullmakten til Østerrike-Ungarn, men prøvde senere, da konturene av en verdenskrig ble tydelige, å stanse krigsmaskinen. Han ble imidlertid ignorert av de militære lederne. Bethmann Hollweg forsvarte invasjonen i Belgia, men tok også til orde for å innlede forhandlinger for å få en slutt på krigen. Han ble tvunget til å søke avskjed i juli 1917, etter at sosialister og konservative gikk sammen mot ham. Kilden er et utdrag fra Bethmann Hollwegs notater datert 13. november 1914.

Det var i Londons hender å dempe den franske revansjelysta og den panslaviske sjåvinismen. Dei har ikkje gjort dette, men har i staden eggja dei fleire gonger. Og no har England aktivt hjelpt dei. Tyskland, keisaren og regjeringa var fredselkande, det visste ambassadøren like så vel som eg. Vi gjekk inn i krigen med reint samvit, men Englands ansvar var monumentalt. Jarausch. *The Enigmatic Chancellor: Bethmann Hollweg and the Hubris of Imperial Germany*. New Haven 1973, oversatt av forfatterne

Kilde 2:

Gottlieb von Jagow (1863–1935) var tysk utenriksminister fra 1913 til 1916. Han støttet kansler Bethmann Hollwegs blankofullmakt til Østerrike-Ungarn under julikrisen i 1914, i håp om å unngå en storkrig, samtidig som han mente at en krig mot Russland måtte komme. Motstanden hans mot uinnskrenket ubåtkrig kostet ham stillingen i november 1916.

Så lenge det har vore politikk – det vil seie historie – har skilnaden mellom folka vore ein appell om å la våpna avgjere. Heltane til alle tider og i alle land vil dermed også vere «skuldige», halvparten av statuane i verda ville måtte rivast ned.

Tyskland, keisaren, kanslaren og alle dei ansvarlege leiarane ønskte ikkje krigen. Bruken av omgrepa skuld og straff nærmar seg motbydeleg hykleri. Ønskjer Ententen verkeleg å rettferdiggjere framfor sine eigne folk dei skamlause krava som dei stiller til sine overvunne motstandarar i blindt hat eller kaldt ønske om å øydeleggje?

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Kilde 3:

I januar 1919 satte de allierte ned en kommisjon som skulle avgjøre skyldspørsmålet: Allied Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcements of Penalties.

Ansvar for krigen ligg eine og åleine på dei statane som erklærte krig i forlenginga av ein aggressiv politikk, som blei halden hemmeleg, og som dermed gav opptakta til utbrotet av denne krigen karakter av dyster samansverjing mot freden i Europa. Ansvar kviler først på Tyskland og Austerrike, dernest på Tyrkia og Bulgaria. Ansvar blir så mykje meir alvorleg ved at Tyskland og Austerrike braut nøytraliteten til Belgia og Luxembourg, som dei sjølve hadde garantert. Det er enda meir alvorleg med omsyn til både Frankrike og Serbia, ved angrepet på grensene deira før krigserklæringa. [...]

1 Krigen var bevisst ønskt av sentralmaktene saman med deira allierte, Tyrkia og Bulgaria, og var resultatet av handlingar bevisst utførte for å gjere krigen uunngåeleg.

2 Tyskland i semje med Austerrike-Ungarn arbeidde bevisst for å nedkjempe alle dei mange forsonande forslaga frå entente-maktene og dei mange forsøka deira på å unngå krig.

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Kilde 4:

Grev Ulrich von Brockdorff-Rantzau (1869–1928) var uten-

riksminister (1918-1919) og leder av den tyske delegasjonen i Versailles, der han argumenterte for bedre fredsbedingungen for Tyskland. Han fratrådte sin stilling i juni 1919 etter å ha mislyktes i forsøket på å råde regjeringen fra å godta avtalen. Kilden er en note datert 13. mai 1919.

Det tyske folket ønskte ikkje krigen og ville aldri ha teke på seg ein angrepskrig. Dei har alltid vore overtydde om at krigen dei førte, var ein forsvarskrig.

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Spørsmål til kilde 1, 2, 3 og 4:

- 1 Hva kan du si om opphavssituasjonen til disse kildene?
- 2 Hva sier kildene om hvem som hadde ansvaret for krigen? Er det samsvar mellom kildene? Gir kildene andre årsaksforklaringer enn læreboka?
- 3 Hvor pålitelige er disse kildenes framstilling av bakgrunnen for krigen? Hvordan kan posisjonene til personene som har skapt kildene, ha påvirket deres oppfatning av årsakene og skyldspørsmålet?

Historikerens syn på ansvaret for krigen

Kilde 5:

Amerikaneren Harry E. Barnes (1889–1968) var professor i historie og sosiologi. Da tidligere hemmeligstemplede dokumenter og memoarer ble offentliggjort, ble han overbevist om at artikkel 231 i Versailles-avtalen hadde vært en stor urett mot Tyskland. Barnes var opptatt av å popularisere historieforskningen, og framstillingen hans, basert på alle kilder som var tilgjengelige på det tidspunktet, ble det viktigste verket i tidlig ameri-

kansk historie-revisjonisme på dette feltet. Han sier:

Om vi skal fordele skulda mellom dei ulike landa, kan vi trygt seie at det einaste direkte ansvaret for verdskrigen fell på Serbia, Frankrike og Russland, med skulda omtrent likt fordelt. Deretter – langt etter Frankrike og Russland – kjem Austerrike, sjølv om det aldri ønskte ein generell europeisk krig. Til slutt skal vi plassere Tyskland og England på delt sisteplass, begge mot krig i 1914-krisene. Truleg var den tyske opinionen noko meir positiv til militær aktivitet enn det engelske folket, men [...] keisaren gjorde mange fleire iherdige forsøk på å bevare freden i 1914 enn Sir Edward Grey gjorde.

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Kilde 6:

Den tyske historikeren Fritz Fischer (1908–1999) ble berømt med boka *Griff nach der Weltmacht* i 1961. Der presenterte han en kontroversiell tese om at Tysklands forsøk på å skaffe seg verdensherredømme før og under første verdenskrig var hovedårsaken til konflikten i 1914. Dette utfordret det tradisjonelle synet om at Tyskland, som de andre stormaktene, nærmest hadde snublet inn i krigen, og at det på alle sider fantes krefter som forsøkte å avverge krisen før den ble katastrofal.

Fischers lite flatterende bilde av Tyskland førte til skarp kritikk blant tyske konservative og til en debatt som raste i årevis. I 1969 publiserte han *Krieg der Illusionen*, der han styrket sitt tidligere syn med en mer detaljert framstilling av perioden før 1914. Yngre tyske historikere støttet ham senere i flere av punktene hans. Han sier følgende:

Gitt spenninga i verdssituasjonen i 1914 – eit forhold som Tysklands verdspolitik, som allereie hadde ført til tre farlege kriser

(i 1905, 1908 og 1911), ikkje i liten grad var ansvarleg for – måtte kvar avgrensa eller lokal krig i Europa som direkte involverte ei stormakt, uunngåeleg føre med seg overhengande fare for ein storkrig. Sidan Tyskland ønskte og trakta etter den austerrisk-serbiske krigen og, i tiltru til sin eigen militære dominans, bevisst trassa risikoen for ein konflikt med Russland og Frankrike, må leiarane der bere ein stor del av det historiske ansvaret for utbrotet av storkrigen i 1914.

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Kilde 7:

Gregor Schöllgen (1952 –) tysk professor i historie:

[Tyskland] var ei europeisk stormakt, og derfor ønskte landet – og var verkeleg tvinga til – å streve etter stormaktspolitiske mål for å behalde posisjonen sin. Men i den imperialistiske tidsalderen var stormaktspolitikk synonymt med verdspolitik, eller, som det blei kalla i Tyskland, Weltpolitik. Gjennom å streve etter verdsdikt medverka det tyske riket faktisk i stor grad til å øydeleggje den maktbalansen som på mange måtar var grunnleggjande for eksistensen til ei tysk stormakt i Europa. Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Kilde 8:

Holger Herwig (1941–), canadisk professor i historie ved avdelingen for militære og strategiske studier ved universitetet i Calgary:

Altfor lenge heldt angelsaksarane fram med å vere trollbundne av det fin de siècle-Wien som Gustav Mahler, Arthur Schnitzler, Gustav Klimt, Arnold Schönberg og Sigmund Freud represen-

terte, og nekta å akseptere at heimlandet til Sacher-Torte og Kaffee mit Schlag, eller Karnival og Musikverein, kunne ha initiert den store tabben i 1914. Men initiativet til krigen låg i Wien. Habsburg, og ikkje Hohenzollern, valde å gjere opp med militære framfor diplomatiske middel. Både utviklinga og tempoet i julikrisa blei dikterte av Wien. [...] Wien bestemte seg for krig, søkte tyske forsikringar og utnytta dei da dei fekk dei.

Mombauer. *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. London 2002, oversatt av forfatterne

Spørsmål til kilde 5, 6, 7 og 8:

- 1 Hvor gamle var disse historikerne under første verdenskrig? Tror du alderen har påvirket opplevelsen deres av denne krigen og innvirket på forskingen deres og framstillingen deres av krigen?
- 2 Gjør greie for de ulike historikernes syn på ansvaret for første verdenskrig. Gir de andre forklaringer på ansvaret for krigen enn læreboka gir?
- 3 Er det stor uenighet blant historikerne om årsaken til krigen? Hva er de i så fall uenige om, og hvorfor gir de ulike forklaringer på samme historiske hendelse?
- 4 Sammenlikn det historikerne hevder, med det politikerne i kilde 1–4 mener om skyldspørsmålet. Er det samsvar mellom dem? Hvem er mest pålitelig? Hvorfor?

Statuer

–tause monumenter eller talende kilder?

Historien fins ikke bare i bøker. Den er overalt, ikke minst i det offentlige rom, det «rommet» vi har som «felleseie»; som gater, plasser og offentlige bygninger. Fortida fins der på mange ulike måter, blant annet som minnesmerker i en eller annen form.

Det første av kompetansemålene over har aldri vært med i noen læreplan for historiefaget – før nå. Det forteller at historiefaget, nå også i skolen, skal legge vekt på hvordan vi bruker historien i nåtida, og at vi skal reflektere over det. En naturlig eksamensoppgave kan derfor være at du får utlevert fotografier av ett eller flere minnesmerker. Det kan være nasjonale eller lokale minnesmerker, eller det kan være programmet for en historisk utstilling. Derfor er det viktig å forberede seg på denne oppgavetypen.

Elevene skal kunne

- gi eksempler på og drøfte hvordan utstillinger, minnesmerker, minnedager eller markeringen av bestemte historiske hendelser har betydning for nåtiden

Her kan du trene deg på å utnytte to statuer av kjente norske konger som kilder. Du får statuene presentert som fotografier. Men husk at statuer er en helt spesiell form for levninger: Form og innhold er ett. Det er formen som formidler innholdet eller budskapet. Derfor er den ene statuen gjengitt fra to perspektiver.

Statuer er levninger som forteller om hva «noen» har ment skal huskes, på en annen og kanskje mer kraftfull måte enn det som ofte er tilfelle i et skriftlig materiale. Hvem «noen» er, kan variere. Som regel er det mennesker, myndigheter og institusjoner som har makt til å bestemme hva som er verdt å minnes.

Ha kildegranskingskjemaet klart. Kildegranskingsspørsmålene gjelder også for statuer, men skjemaet må

til en viss grad tilpasses etter levningens egenart, slik at flere spørsmålsgrupper fra skjemaet går ut.

Aktuelle spørsmål kan være:

- Når ble statuen reist?
- Hvem reiste den?
- Hvorfor ble den reist?
- Hvor ble den reist?
- Tolkning av form og innhold.
- Hvordan ble statuen brukt?
- Når og hvordan brukes statuen i dag?

Sammenlikn med kildegranskings-skjemaet. Hvilke spørsmålsgrupper er ikke med? Hvorfor?

For å løse denne oppgaven må du gå inn på lenkene under. Dersom du har tilgang til boka, kan du også studere bildene på side 130–31

http://no.wikipedia.org/wiki/Bilde:Haakon_VII_7._juni_plassen_18jun2005.jpg

http://nn.wikipedia.org/wiki/Fil:Karl_johan_statue_1.jpg
<http://www.kongehuset.no/c27448/artikkel/vis.html?tid=31165>
<http://www.hovedstaden.info/news.asp?articleID=72>

Oppgave 1: Rytterstatuen av kong Karl Johan

- 1 Lag en beskrivelse av statuen og kong Karl Johan: kroppsspråk, klesdrakt, situasjon, uttrykk.
- 2 Hvilket inntrykk vil statuen gi av kong Karl Johan?
- 3 Denne kongen er omtalt mange steder i læreboka, særlig

i kapittel 4 og kapittel 10. Bruk registeret. Dann deg et inntrykk av hvordan læreboka fremstiller kongen. Hva karakteriserte ifølge læreboka forholdet hans til Norge og til norsk politikk? I hvilken grad var han en populær konge i Norge?

- 4 Bruk de tre regningene fra avdukingsfestlighetene. Hva kan du finne ut om festens karakter og om hovedstaden den gang? Bruk en skala fra «nokså sikkert» til «kanskje».
- 5 Bruk opphavsopplysningene og svarene på spørsmål 1–4 til å ta standpunkt til denne påstanden: «Det at statuen av Karl Johan ble reist, avdukingsfestlighetene og det at hovedstadens hovedgate ble oppkalt etter kongen, viser at Karl Johan var en avholdt konge i Norge.»
- 6 Ta standpunkt til denne påstanden: «Statuen fungerer i dag mest som en dekorasjon, ja pynt. Den er nesten blitt en del av Slottet.»

Oppgave 2: Statuen av kong Haakon 7.

- 1 Sammenlikn statuene av kong Karl Johan og kong Haakon 7. Sett opp punktvis hvordan statuen av kong Haakon er forskjellig fra Karl Johan-statuen (for eksempel statuetype, høyde over bakken, kroppsspråk, klesdrakt, situasjon, uttrykk).
- 2 Statuen av kong Haakon 7. står på en plass som heter 7. juniplassen. Bruk opphavsopplysningene. Hva kan hensikten være med å knytte statuen til datoen 7. juni?
- 3 Ta standpunkt til denne påstanden: «Statuen har et visst nonfigurativt preg.»
- 4 Statuen viser kongen mens han holder en offiserslue mot hjertet. Hvordan vil du tolke det?

- 5 «Kong Haakon virker opphøyet, fjern, en ensom og sterk konge, i motvind, som et ensomt tre i stormen.» I hvilken grad mener du at statuen kan tolkes på denne måten?

Kongestatuen: Opphavsopplysninger

Statuen av kong Karl Johan

- Plassert foran Slottet i Oslo med front mot Karl Johansgate. Rytterstatue i nybarokk stil på en 8 meter høy sokkel. Rytterstatuer var vanlige å bruke som minnesmerke over kongelige, adelige, statsledere og militære helt fra middelalderen.
- Laget av billedhoggeren Brynjulf Bergslien etter en internasjonal konkurranse. Mange utenlandske deltakere, men det ble et folkekrav at en norsk billedhogger skulle lage statuen. Den andre norske deltakeren foreslo Karl Johan på en steilende hest. Bare Bjørnstjerne Bjørnson likte det utkastet. Den franske maleren Davids bilde av Napoleon på en steilende hest var godt kjent.
- Den største enkeltskulpturen i bronse i Norge.
- Avduket 6. september 1875. Den norske Studentersangforening oppførte en antakelig spesialskrevet kantate med tekst av Jørgen Moe og musikk av F.A. Reissiger. Fest om kvelden for 400 norske og svenske offiserer og celebriteter. Egen fest for 500 «Borgere» i provisorisk lokale. I tillegg folkefest for «Underklasserne og de Menige» på festningsplassen på Akershus.

Statuen av kong Haakon 7.

- Plassert på 7. juniplassen mellom Slottet og Utenriksdepartementet i Oslo, 500 meter fra Karl Johan-statuen. Trær hindrer at en kan se begge statuene samtidig.
- Trafikknutepunkt.
- Laget av billedhoggeren Nils Aas.
- Avduket i 1971.

- Opplysninger på statuen: Haakon 7. Norges konge 1905–1957. Baksiden: Nils Aas. Eier: Oslo kommune.

7. juni som merkedag i norsk historie

- 7. juni 1895: Norge lider nederlag i konsulatsaken.
- 7. juni 1905: Norge sier ensidig opp unionstraktaten.
- 7. juni 1940: Kongen, kronprinsen og medlemmer av regjeringen flykter fra Norge.
- 7. juni 1945: Kongehuset vender tilbake til Norge.

Demokratisering i Norge

I dag tar vi det som en selvfølge at vi lever i et demokrati. Vi har rett til å si og skrive og tro på hva vi vil, vi kan stemme på politiske partier, være med i organisasjoner og selv stille til valg til Stortinget og kommunestyret. Slik har det ikke alltid vært. Det er kvinner og menn før oss som har kjempet fram de rettighetene vi har i dag. Hvordan var deres kamp? Hvordan har Norge blitt et selvstendig demokratisk land? Kampen for demokratiet har foregått over en lang periode. Her skal vi se på perioden fra 1850 og fram til 1940.

Elevene skal kunne

- finne og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder og bruke det i egne historiske framstillinger
- utforske ulike historiske framstillinger av en og samme hendelse, og diskutere forfatterens valg av innfallsvinkel og spørsmålsstilling

Inn i historien

- 1 Når fikk menn og kvinner stemmerett i Norge?
- 2 Når ble Norge et selvstendig land?
- 3 Hvorfor er Norge et monarki?
- 4 Når fikk arbeiderne innflytelse i norsk politikk?

Grav i historien

Vi skal nå ta for oss demokratiseringsprosessen fra 1814 og fram til 1940. Det er et langt tidsrom. Derfor har vi delt kapittelet i fem arbeidsopplegg.

Bøndenes kamp for demokrati

- 1 I perioden fra 1814 til 1850 ble det vedtatt en rekke lover som på ulike måter var til fordel for bøndene.

Hvilke lover var det, og på hvilke måter tjente de nye lovene bøndene?

- 2 I Karl Johans tid som konge (1818–44) var det stadige konflikter mellom unionskongen og det norske Stortinget. Hva var bakgrunnen for konfliktene mellom Karl Johan og Stortinget? Hva var de viktigste konfliktområdene? Hva ble resultatet av denne dragkampen?
- 3 Hvilke organisasjoner var sentrale i denne perioden? Hvordan arbeidet de for demokratisering?
- 4 Gjør greie for hvordan parlamentarismen ble innført i Norge. Hvilke konsekvenser fikk innføringen av parlamentarismen for det politiske systemet? Førte parlamentarismen til at Norge ble mer demokratisk? Grunngi svaret.
- 5 Dette arbeidsopplegget har fått overskriften «Bøndenes kamp for demokrati». Kan vi takke bøndene for at parlamentarismen ble innført i Norge, eller var det andre grupper som også var sentrale i denne kampen?

Kilde 1: Utdrag fra Grunnloven

Under følger noen paragrafer fra Grunnloven av 1814:

§ 28 Kongen vælger selv et Raad af norske Borgere, som ikke ere yngre end 30 Aar. Dette Raad skal i det mindste bestaae af 5 Medlemmer. Til at tage Sæde i Statsraadet kan Kongen ved overordentlige Leiligheder, tilkalde andre norske Borgere, kun ingen Medlemmer af Stortinget. Forretningerne fordeler han blandt dem, saaledes som han det for tjenligt eragter. Fader og Søn, eller to Brødre maae ei paa samme Tid have Sæde i Statsraadet.

§ 50 Stemmeberettigede ere kun de norske Borgere, som have fyldt 25 Aar, have været bosatte i Landet i 5 Aar, og enten

- a ere, eller have været Embedsmænd,
- b paa Landet eie eller paa længere Tid end 5 Aar have byxlet matriculeret Jord,

c ere Kjøbstadborgere, eller i Kjøbstad eller Ladested eie Gaard eller Grund, hvis Værdie i det mindste er 300 Rigsbankdaler Sølvværdie.

§ 77 Naar en, af Odelstinget foreslaaet Beslutning er bifaldet af Lagthinget, eller det samlede Storthing, sendes den ved en Deputation fra begge Stortingets Afdelinger til Kongen med Anmodning om hans Sanction.

§ 78 Billiger Kongen Beslutningen, forsyner han den med sin Underskrift, hvorved den vorder Lov. Billiger han den ikke, sender han den tilbage til Odelstinget, med den Erklæring, at han ikke fortiden finder det tjenligt at sanctionere Beslutningen.

§ 79 Beslutningen maa i dette Tilfælde ikke mere af det da samlede Storthing forelægges Kongen, som paa samme Maade kan forholde sig, om næste ordentlige Storthing paa nye foreslaaer samme Beslutning; men bliver den ogsaa af det 3die ordentlige Storthing, efter igjen at være drøftet, atter paa begge Thing uforandret antaget, og den da forelægges Kongen, med Begjering, at Hans Majestæt ikke vil nægte en Beslutning sin Sanction, som Stortinget, efter det modneste Overlæg, anseer for gavnlig; saa vorder den Lov, om end Kongens Sanction ikke paafølger inden Stortinget adskilles.

§ 110 Naar Rigsforsamlingen har antaget denne Constitution, vorder den Rigets Grundlov. Viser Erfaring, at nogen Deel af den bør forandres, skal Forslaget derom fremsettes paa et ordentlig Storthing og kundgjøres ved Trykken. Men det tilkommer først det næste ordentlige Storthing at bestemme, om den foreslaaede Forandring bør finde Sted, eller ei. Dog maa saadan Forandring aldrig modsige denne Grundlovs Principer, men allene angaae Modificationer i enkelte Bestemmelser, der ikke forandre denne Constitutions Aand, og bør 2/3 af Stortinget være enig i saadan Forandring.

Fra *Stortingets nettsider*, 2003

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Hva sier Grunnloven om hvordan regjeringen skal utnevnes og settes sammen?
- 2 Hva tror du er årsaken(e) til at Grunnloven sier at regjeringsmedlemmene ikke skal være i Stortinget?
- 3 Hva sier utdraget fra Grunnloven av 1814 om synet på stemmeretten den gang?
- 4 Hvilke endringer i stemmeretten kom i 1884?
- 5 Hva gikk endringen i stemmeretten i 1898 ut på, og hvem stod bak endringen?
- 6 Hva sier Grunnloven om hvordan en lov skal godkjennes?
- 7 Hva sier Grunnloven om kongens vetorett?
- 8 Hva sier Grunnloven om grunnlovsendringer?
- 9 Hva mente Venstre og hva mente Høyre om kongens vetorett i grunnlovssaker?
- 10 Ut fra det du kan lese i dette utdraget fra Grunnloven – hvilket av de to partiene hadde rett?

Kilde 2: Johan Sverdrup taler

Innlegg i statsrådssaken i 1874:

Vi vil alle sammen gå ut fra et godt forhold til Sverige og at det vil bestå, men der kan oppdukke alvorlige differenser mellom oss. Hvor ligger da tyngdepunktet for oss? Hvor skulle vi da se hen, hvor søke vårt forsvar for å få handling der kan føre til et for oss ærefullt resultat? Det må være Stortinget. Det er unionkongen som besetter statsrådet, men er det forsvarlig å sette hele sin lit til at forholdene der er sådanne at man alltid med trygghet kan hvile i dem? Nei, – det var å friste Vår Herre! Dette er da vår plikt å sørge for å ha et maktmiddel så godt vi formår å oppstille det, og som vi er sikre på aldri noensinne vil svikte gamle Norge, og det har vi i Norges Storting, det sier jeg for visst, og alene det!

Bull. *Nordmenn før oss*. Oslo 1980

Spørsmål til kilde 2:

- 1 Hva er Johan Sverdrups poeng i talen?
- 2 Hvilke problemer tror du Sverdrup mener kan oppstå mellom Sverige og Norge?
- 3 Hva har det Sverdrup sier her, med parlamentarisme å gjøre?

Borgerskapets kamp for demokrati

- 1 Hvorfor var det viktig for Norge å ha et eget konsulatvesen? Hvem hadde størst interesse av en egen norsk utenrikspolitikk?
- 2 Gjør greie for innholdet i 7. juni-vedtaket og veien fram til dette vedtaket.
- 3 Hva ble resultatet av 7. juni-vedtaket?
- 4 Hvilke folkeavstemninger ble holdt i 1905, og hva ble resultatet av avstemningene?
- 5 Dette arbeidsopplegget har overskriften «Borgerskapets kamp for demokrati». Er overskriften dekkende? Grunngi svaret.
- 6 Hvorfor ble Norge selvstendig akkurat i 1905? Kunne Norge ha blitt selvstendig i 1884? Grunngi svaret.

Kilde 1: 7. juni-vedtaket

7. juni 1905 la stortingspresidenten fram dette forslaget. Ved avstemningen fikk det enstemmig tilslutning – 177 stemmer. Vedtaket kalles 7. juni-vedtaket.

Da statsrådets samtlige medlemmer har nedlagt sine embeter, da Hans Majestet Kongen har erklært seg ute av stand til å skaffe landet en ny regjering, og da den konstitusjonelle kongemakt således er trådt ut av virksomhet, bemyndiger Stortinget medlemmene av det i dag avtrådte statsråd til inntil

videre som Den Norske regjering å utøve den kongen tillagte myndighet i overensstemmelse med Norges rikes grunnlov og gjeldende lover – med de endringer som nødvendigjøres derved at foreningen med Sverige under én konge er oppløst som følge av at kongen har opphørt å fungere som norsk konge.

Bull. *Nordmenn før oss*. Oslo 1980

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Hva var hovedpoenget i 7. juni-vedtaket?
- 2 Hvordan blir hovedpoenget i vedtaket grunnlagt?
- 3 På hvilken måte var vedtaket radikalt?
- 4 Hvorfor var 7. juni-vedtaket en alvorlig beslutning?

Kilde 2: reaksjoner på 7. juni-vedtaket

2 a Fra *Morgenbladets* aftenutgave 7. juni 1905:

Da beslutningene falt i Stortinget i dag, hersket lydløs taushet. Man kunne på lang avstand høre stenografenes tikk-takk, fra galleriet lød enkeltvis stille gråt. Alle var grepet av øyeblikkets høytid og ansvar – alle fylt av den ene tanke: fedrelandets fremtid. Vi så kirkeministeren folde sine hender og bøye sitt hode i stille bønn. Da møtet var hevet, trykket man med blanke øyne hverandres hender med håndslag som forplikter. De menn som har stått sammen i en sådan stund vil aldri mer kunne falle ned til tidligere tiders småligheter. Strid kan det bli – strid er sunt og godt – men kjegling og kiv bør fra i dag være bannlyst fra det offentlige liv.

Nanseth. *Veien til unionsoppløsningen i 1905*. Oslo 2001

2 b Kong Oscar II i trontalen 21. juni 1905:

Huru betydelsesfull för de skandinaviska folkens trygghet unionen än må vara, icke är den värd de offer, som skulle betingas af tvångsåtgärder [...] och gifve Gud Sverige kraft och enighet att

inom sina egna gränser återvinna hvad det genom en upplösning af unionen skulle förlora.

Nilsson. «Sverige och 1905 – glömska eller förträngning. *Historisk tidsskrift* nr. 2, 2005

2c En oppgitt svenske

Representant i førstekammeret i den svenske Riksdagen, Per Lithander, mente at unionen burde gjenopprettes med makt. Han kom med dette kontrafaktiske hjertesukket:

Om Sverige oryggligen fasthållit vid Kielfredens bestämmelser, så hade alla norrmän i denna stund utan tvifvel varit lika goda svenska patrioter som befolkningen i de förut norska provinserna Bohuslän och Jämtland.

Sørensen. «'Hvad vi har manglet, er politisk religiøsitet' – kompromissløsheten i 1905». *Historisk tidsskrift* nr. 2, 2005

2 d Støtte fra svenske arbeidere:

Manifest fra Socialdemokratiska ungdomsförbundet 1905
Ned med våpnene!

Da det for hver dag som går blir mer og mer tydelig at den svenske overklassen og de reaksjonære avisene forsøker å få fram en stemning slik at de med våpenmakt kan møte Norge i deres kamp for sin frihet, uttalte representantene for Sveriges arbeidende ungdom som var samlet i Stockholm følgende:

- at det er en forbrytelse mot Sveriges fredelige folk å hisse til krig mot broderfolket
- at det er Sveriges arbeideres og arbeidende ungdoms faste beslutning å aldri imøtekomme en ordre om å ta til våpen
- at Sveriges arbeidere er beredt til å legge ned arbeidet over hele landet for å forhindre krig [...]

Vår løsning er: Fred med Norge!

Bull. *Nordmenn før oss*. Oslo 1980

Spørsmål til kilde 2:

- 1 Beskriv stemningen i Stortinget etter 7. juni-vedtaket med dine egne ord, slik den kommer fram i utdraget fra *Morgenbladet*.
- 2 Hvordan grunngir kong Oscar 2. at han ikke går til krig for å beholde Norge i unionen?
- 3 Er du enig i Per Lithanders resonnement?
- 4 Hva mente Socialdemokratiska ungdomsförbundet om en eventuell krig?
- 5 Hva ville Socialdemokratiska ungdomsförbundet gjøre hvis det ble krig?
- 6 Hvorfor var Socialdemokratiska ungdomsförbundet villige til å handle slik?

Kvinnenes kamp for demokrati

- 1 Hvilke saker kjempet kvinnene for i perioden 1814–1911?
- 2 Når fikk de gjennomslag for sine saker?

Kilde 1: En kvinnes synspunkt i debatten om stemmerett for kvinner

Fra et foredrag holdt i 1889 av kvinnesakspioneren Anna Rogstad (1854–1938). I 1912 ble hun første kvinne i Stortinget, da hun møtte som vararepresentant:

Hvem har stemmerett i Norge? Loven sier «Stemmeberettiget er ifølge grunnlovens § 50 de norske borgere som har fylt 25 år, har vært bosatt her i landet i 5 år, oppholder seg her og enten: (her oppregnes embetsmenn, eiere av gård og grunn og lignende). Og endelig: Alle som for det sistforløpne år har betalt direkte skatt til stat eller kommune etter en antatt inntekt av minst 500 kroner på landet og minst 800 kroner i kjøp- eller ladestedene, i et år hatt bopel i valgkommunen på den tid valget foregår, og ikke gjør tjeneste i annen husstand.» Alle disse har stemmer-

ett såfremt de ikke er idioter, vanvittige eller forbrytere. – Men hvorfor har så ikke vi, som til punkt og prikke oppfyller lovens krav, hvorfor har ikke vi stemmerett? Fordi vi er kvinner! Fordi vi er født kvinner og ikke er menn altså, skal vi ikke regnes blant landets «borgere», men utstøtes og regnes for like med vanvittige og forbrytere!

Her gjengitt fra Skjøsberg. *Mannssamfunnet midt imot..* Oslo 1974, språklig modernisert av forfatterne

Kilde 2: En biskops synspunkt i debatten om stemmerett for kvinner

J.Chr. Heuch var sogneprest i Uranienborg i 1880. Senere ble han biskop i Kristiansand. I stortingsdebatten om stemmerett i 1880 sa han følgende:

Nåvel, mine herrer, tenk på dette, at det hadde vært deres mor som i kraft av stemmerett og valgrett hadde deltatt her i går i debatten om konsulatenes avlønning. Tenk dere den ærverdige med sin stakkars fistelstemme uttale seg med all den iver og fanatisme som lett griper kvinnen. [...] Er jeg den eneste som ville ha flydd i redsel fra salen ved å tenke seg sin mor i en slik situasjon?

Linné Eriksen. *Vår felles fortid*. Oslo 1977

Kilde 3: En stortingsmanns synspunkt i debatten om stemmerett for kvinner

I debatten om kvinners stemmerett i 1907 hevdet Ole Olsen Malm, stortingsrepresentant for Samlingspartiet og en av de ivrigste motstanderne av kvinnelig stemmerett, følgende:

En grunnlovsbestemmelse om valgrett for kvinner er en underminering av familiens grunnvoll, et inngrep i mannens rett til å kreve at hans hustru skal leve i og for hjemmet, og er en voldshandling mot barna.

Sterkt hjernearbeid forårsaker hos kvinnene ikke bare illebefinnende, men gjør henne direkte syk.

Hva ville vi ikke kunne vente oss av talestrømmer her i Stortinget hvis kvinnene kommer med? Tungen er som bekjent kvinnens sverd, og det koster henne langt mindre møye enn mennene å tale. I denne sammenheng må jeg få lov til å opplyse hva som nylig er fremlagt i en vitenskapelig undersøkelse i det franske Académie des sciences. Der har en forsker undersøkt hvilken kraftanvendelse det skal til for en voksen mann for å tale i en større forsamling i en time [...] Det gikk med 200 kilogrammeter for en mann. Men en kvinne brukte på grunn av sine taleorganers bygning ikke mer enn 50 kilogrammeter. Altså – med den samme anstrengelse kunne hun tale i 4 timer, som en mann kunne tale i en time. Nå – denne undersøkelse er i høyeste grad interessant fordi den viser hvor liten verdi det er i dette time-lange snakk når det ikke er støttet av åndelig tyngde.

Kvinnespørsmålets sosiale løsning ligger ikke i stemmeretten, ikke i samme lønn for kvinnen som for mannen, ikke i å skaffe henne adgang til poster og embeter, men det ligger i å skaffe flest mulig kvinner adgang til i et hygienisk og økonomisk henseende sorgfritt ekteskap – med andre ord i å forbedre livsvilkårene for mannen.

Alle fremskritt er hittil gjort av menn. Så hva ville vi oppnå hvis kvinnene skulle bli valgt inn i Stortinget?

Å gi kvinnene stemmerett og valgbarhet og å gjennomføre dette system i praksis etter dets konsekvenser vil simpelthen være å begå nasjonalt selvmord.

Fra en artikkel i *Aftenposten* 01.11.2003 av Solveig Ruud

Spørsmål til kilde 1, 2 og 3:

- 1 Hvilke argumenter for og imot kvinners stemmerett kommer fram i kildene?
- 2 Hvilke ulike menneskesyn og syn på likestilling og likeverd ligger i de ulike uttalelsene i kildene?
- 3 Hvilke konsekvenser fikk stemmerett for kvinner?

- 4 Når ble første kvinnelige representant valgt, lokalt og rikspolitisk?
- 5 Lag et rollespill om debatten om kvinnelig stemmerett. Velg hvilke roller dere vil ha, slik at historiegruppa til sammen representerer de ulike synspunktene.

Arbeidernes kamp for demokrati

- 1 Hvilke saker var viktige for arbeiderklassen i mellomkrigstida?
- 2 Hvordan fikk arbeiderklassen økt makt i mellomkrigstida? På hvilke områder fikk denne klassen innflytelse?

Kilde 1: Klasser i kamp

Kildene under sier noe om klassesamfunnet i mellomkrigstida.

Fagorganisasjonens historie er en eneste historie om kamp, kamp fra dag til dag uten avløsning. Fagorganisasjonen er arbeiderklassens liv. Aldri har vel borgerskapet vært mer konsolidert, og de reaksjonære krefter mer pågående, enn nettopp nå. Det er imidlertid ikke det verste. Det verste er at innenfor arbeidernes leir er det strid og broderkrig som bare vil medføre at arbeiderklassen og organisasjonen lider skade og reaksjonens krefter triumferer. Det nedbrytningsarbeid som nå pågår, overstiger enhver grense for meningsstrid. Det er organisasjonssnedbrytende og arbeiderfiendtlig.

Fra *Jern- og metallarbeideren 1925*, her hentet fra *Arbeiderbevegelsens historie*, LO 1999, språklig modernisert av forfatterne

Ordet skal være fritt, og de som tror på kommunismen som fremtidsløsning, må selvsagt ha rett til å arbeide for den og tale for den, så lenge de ikke forsøker å gjøre det med ulovlige

midler [...] Men noe helt annet er det når et parti vil påtvinge samfunnet sin lære med brutal makt, mot dem vil vi stå samlet. De må slå ned, fra hvilken kant de enn kommer. [...] Det har vært hevdet, og historien viser, at blodige revolusjoner har vært berettiget, ja tilmed til sine tider nødvendige [...] En revolusjon i et land som Russland synes uunngåelig med alt hva der var skjedd. Men å tale om retten til revolusjon i et samfunn med full borgerlig frihet, alminnelig stemmerett, lik rett for alle, hvor enhver kan arbeide seg opp til de høyeste stillinger, det lyder nærmest som latterlig vrøvl, og det norske folk er sannelig i sin kjerne for sunt til at det i virkeligheten vil la seg by noe slikt. Fridtjof Nansens tale ved Fedrelandslagetets stiftelse i 1925. Her hentet fra Dahl. *Norge mellom krigene*. Oslo 1971, språklig modernisert av forfatterne

Oppløsningsprosessen innen det bestående samfunn fortsetter. Det er daglig knall og fall. Enten er det en bank som ramler eller et selskap som må innstille. Man søker å redde stumpene ved støtteaksjoner. Men de bare fremhever uholdbarheten ved de rådende tilstander. [...] Alt det man er vitne til i dag, bekrefter det sosialister eller marxister har forutsagt. Det gamle samfunn løsner i sine egne sammenføyinger. De indre motsetningsforhold sprenger det i stykker. Og la falle hva ikke kan stå.

Martin Tranmæl i *Arbeiderbladet* 01.04.1932. Her hentet fra Dahl. *Norge mellom krigene*. Oslo 1971, språklig modernisert av forfatterne

Klasseskillet var stort. Det var småkårsfolk og storkarer, fattigfolk og rikfolk. De siste skulle man knikse og ta av seg lua for. Det ventet alle. Skolegang etter konfirmasjonen var ikke å tenke på for fattigfolk. Det var hodestups ut i arbeidslivet. For guttene var det fiskebåten som var det nærmeste, og for jenter var det huspost. Vi ble vel helst budt steiner for brød i arbeidslivet den gang, åndelig talt. De fem årene som hushjelp i Oslo kommer jeg aldri til å glemme. Det var ingen åttetimers dag; hushjelpsloven kom senere. Vi hadde nok våre drømmer om en annen livsform,

men det var tabu for oss. Vi var unge mennesker i de harde tyve- og tredveårene.

Bottolfsen mfl., red. *Nord-Norge i nær fortid*. Oslo 1986

Spørsmål til kilde 1:

- 1 Gjør greie for de ulike synene på classesamfunnet og klassekampen som kommer fram i kildene.
- 2 Gi eksempler på ideologiske utsagn i kildene.
- 3 Hvorfor mener Fridtjof Nansen at en revolusjon i Norge er «vrøvl»?
- 4 Hvordan omtaler personene som uttaler seg, folk fra andre klasser?
- 5 Hva er fagbevegelsens mål?
- 6 Hvem var Martin Tranmæl, og hvordan forklarer Tranmæl krisen?

Kilde 2: Fra Arbeiderpartiets program 1918

Som et revolusjonært klassekampparti kan sosialdemokratiet ikke anerkjenne de besittende klassers rett til økonomisk utbytting og undertrykkelse av arbeiderklassen, selv om denne utbytting og undertrykkelse støtter seg til et flertall i folkerepresentasjonen. Det norske Arbeiderparti må derfor forbeholde seg retten til å anvende revolusjonær masseaksjon i kampen for arbeiderklassens økonomiske frigjørelse.

Dahl. *Norge mellom krigene*. Oslo 1971, språklig modernisert av forfatterne

Kilde 3: Regjeringserklæringen fra Nygaardsvoldministeriet i 1935

[Statsminister Johan Nygaardsvold taler:]

På regjeringens vegne har jeg den ære å avgi følgende erklæring til Stortinget: «Regjeringen som er utgått av Det norske Arbeiderparti, er klar over at den planmessig sett ikke har et

flertall i Stortinget bak seg. Men den er båret frem av det sterke og voksende krav ute i folket om at statsmaktene med alvor og plan skal gripe inn i den krisen som nu i mange år har rådd i norsk nærings- og arbeidsliv. I samarbeid med Stortinget vil regjeringen sette all sin evne inn på kampen mot krisen, og den viser i så måte til programmet for Det norske Arbeiderparti og de framleggene partiet har utformet. Dens nærmeste og viktigste oppgaver blir da å fremme samarbeid og organisasjon innenfor næringslivet, verne og søke bedret lønnsomheten i alt produktivt arbeid, støtte tiltak som kan skape nye arbeidsmuligheter, og gjøre alt den kan for at flere og flere kan komme i arbeid. Dette reisinnsarbeid vil regjeringen bygge på et sunt finansielt grunnlag, og den vil så langt det står i dens makt verne det økonomiske liv i landet mot forstyrrende svingninger i pengeverdien. Den vil søke å lette byrdene for kommunene. De byrder som reisinnsarbeidet krever, må bæres av det hele samfunn og søkes fordelt under omsyn til økonomisk evne, arbeidslivets trivsel og det nasjonale fellesansvar. Regjeringen venter at den i dette arbeidet vil få tilslutning både i og utenfor Stortinget.»

Fra Stortingstidende, her hentet fra nettsidene til Det norske Arbeiderparti, 2003

Spørsmål til kilde 2 og 3:

- 1 Forklar hva som er revolusjonært i Arbeiderpartiets program fra 1918.
- 2 Hva var årsakene til at Arbeiderpartiet var et revolusjonært parti?
- 3 Hva var regjeringen Nygaardsvolds mål?
- 4 Hva forteller kildene om utviklingen i Arbeiderpartiet fra 1918 til 1935?
- 5 Vi du si at Arbeiderpartiet har blitt mer demokratisk? Grunngi svaret.

Norges urbefolkning

Samene er Norges urfolk. Urfolk er folk som helt eller delvis har bevart sin tradisjonelle kultur, og som levde i et bestemt landområde før storsamfunnet overtok det, eller før den staten de nå er en del av, ble etablert. Samene er en minoritet i Norge. De bor altså i et land der flertallet, etniske nordmenn, styrer. Hvilken politikk førte den norske nasjonalstaten overfor samene på 1800- og 1900-tallet? I dag har samene flere rettigheter i det norske samfunnet enn før. Hvordan har de fått økte rettigheter?

Elevene skal kunne

- gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne politikken
- finne og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder, og bruke det i egne historiske framstillinger

Inn i historien

- 1 Hva vet du om samenes kamp for økte rettigheter?
- 2 Hvem er same?

Grav i historien

- 1 Hvor stor andel av befolkningen i Norge var same på 1800- og 1900-tallet?
- 2 Hvilken politikk førte norske myndigheter overfor samene i denne perioden?
- 3 Hva var årsakene til den politikken som ble ført, og hvilke konsekvenser fikk den for samene?
- 4 Hvordan har samene kjempet for sine rettigheter? Hvilke rettigheter har de fått gjennomslag for, og når fikk de disse rettighetene?

- 5 Hvorfor ville norske myndigheter fornorske samene?
- 6 Hvorfor var Alta-saken viktig i kampen for samenes rettigheter?

Den samiske befolkningen

Kilde 1: Samene i folketellingen i 1801

Folketeljinga i 1801 reknar 233 personar i Noreg med reindrift som hovudyrke, dei fleste i Finnmark. Dette var reindriftssamar. Sjølv om vi legg til ektefeller og kanskje multipliserer med 3–4 for barna, blir det likevel berre 1400 personar. Dette må vere for lågt.

Mange med samisk bakgrunn løynde seg i yrkesgrupper som tenestefolk, fiskarar og husmenn. Styresmaktene hadde slett ikkje oversikt over samefolket. I Finnmarksbygdene budde det i alt 26 600 menneske i 1801. Det er freistande å tru at 2/3 – kanskje fleire – var av samisk ætt.

I 1845 var det registrert 14 500 samar i Noreg og i 1865 17 000, pluss ca. 2000 av blanda opphav. Framleis er tala mangelfulle, for mange løynde at dei var samar. Dei fleste samane var fastbuande fiskarar og jordbrukarar. Berre 10 % var reindriftsnomadar. Dei fleste budde i Nord-Noreg. I Sør-Noreg budde nokre få på Røros, i Snåsa og Grong. [...]

Pryser. *Norsk historie 1800–1870*. Oslo 1985

Kilde 2: Samisk befolkning, siste del av 1800-tallet

År	Sverige	Norge	Finland	Russland	Totalt
1850–60	5800	16000	1000	1700	24500
1900	7000	19700	1500	1800	30000

Solbakk, red. *Samene: en håndbok*. Oslo 1990

Kilde 3: Samene i folketellingen i 1900

I 1900 regnet folketellingen med vel 16 000 «rene» samer, som hadde samisk som førstespråk. Tok man med dem som delvis hadde samisk bakgrunn, regnet tilbake til oldeforeldrene, ble det nesten 36 000 personer. [...]

Kjeldstadli. *Et splittet samfunn, 1905–1935*. I: Helle mfl., red. *Aschehougs norgeshistorie, bd 10*. Oslo 1994

Spørsmål til kilde 1, 2 og 3:

- 1 Hvor mange samer var det i Norge ifølge folketellingen i 1801? Hva er problematisk med denne folketellingen?
- 2 Hvor mange registrerte samer var det i Norge i 1845 og 1865? Hva er problematisk med disse tallene?
- 3 Gjør greie for utviklingen av den samiske befolkningen i Norden og i Norge.
- 4 Hva er «rene» samer (kilde 3)?
- 5 Hvordan stemmer opplysningene du finner i de ulike kildene, med hverandre og med læreboka?

Kamp for samiske rettigheter for hundre år siden

Kilde 1: Jordsalgsloven 1902

I jordsalgsloven, som ble vedtatt 22. mai 1902, het det:

Avhendelse [det vil si salg av jord] må kun skje til norske statsborgere og under særlig hensyn til å fremme bosettingen av en for distriktet, dets oppdyrking og øvrig nyttiggjørelse skikket befolkning, som kan tale, lese og skrive det norske språk og benytter dette til daglig bruk.

Jernsletten: *Samebevegelsen i Norge*. Tromsø 1998 (språklig modernisert)

Kilde 2: Den første samiske stortingsrepresentanten

Den første samiske stortingsrepresentanten, Isak Saba (1875–1921), ble valgt inn for Arbeiderpartiet i 1906. Det samiske programmet hans så slik ut:

- 1 a Gudstjenesten må fremdeles holdes på samisk i samme utstrekning som før.
b Lærebøker i religion og bibelen og salmebøker må fort satt bli gitt ut på samisk.
- 2 Fiskerne skal fortsatt ha tillatelse til å handle med russerne i samme utstrekning som de har gjort til nå.
- 3 Det må bli gjort forsøk på å opprette traktater om rein-eiterettigheter med Finland, Russland og Sverige, slik at de norske reindriftssamer for en mindre avgift kan få lov til å la sine rein beite i disse land om vanskelige værforhold skaper dårlige beiter og derved nød blant de norske reindriftssamer.
- 4 Samme rett for samer som for «norske» ved kjøp av jord. Jernsletten. *Samebevegelsen i Norge*. Tromsø 1998

Kilde 3: Leserbreve i avisa Nordkap 22.09.1909:

At finnene har en så liten forståelse at de finner Saba brukbar, det kan unnskyldes på grunn av deres mangelfulle innsikt og forståelse. Men at nordmenn, som skulle antas å ha litt mer opplysning, kan være med på å støtte han, det forstår vi ikke.

Jernsletten: *Samebevegelsen i Norge*. Tromsø 1998

Kilde 4: Fra avisa Waren Sardne 08.03.1913:

Ikke nok med at staten har besatt beitestrekningene på høyfjellet med nybyggerfolk og gitt dem rettigheter til fiske og beite og slått uten engang å gi dem pålegg om å respektere innbyggernes (nomadenes) rettigheter, [...] Kun ut fra denne statens stemod-erlige behandling overfor landets urinnbyggere kan forklares nybyggerbondens ofte røveraktige opptreden overfor samene.

Deres land med alle dets herligheter, jakt, fiske og alle muligheter for skikkelig eksistens har kolonisten tatt fra dem bit for bit uten vederlag og staten har støttet ham i dette røvereri. Jernsletten. *Samebevegelsen i Norge*. Tromsø 1998

Spørsmål til kilde 1, 2, 3 og 4:

- 1 Hvorfor var jordsalgsloven av 1902 et problem for den samiske befolkningen?
- 2 Hva var årsaken til at denne loven ble innført?
- 3 Hvilke saker kjempet Isak Saba for?
- 4 Gjør greie for de ulike synspunktene i debatten om samenes rettigheter.

Samenes kamp i 1980-årene

Kilde 1: Alta-opprøret

Lyden av slipeskiver mot tunge skipskjettinger. Politiet legger glassfiberskjoldene mellom skiva og demonstrantene. Stedet er Stilla, og datoen er 14. januar 1981. De hadde sagt at kjettin-gene skulle være uovervinnelige, men det tar ikke lange tida å komme seg gjennom lenkene. 600 politimenn kunne starte den møysommelige nedbæringa av over tusen demonstranter. Jeg lå i telt nummer to eller tre, uten lenker. Fire politimenn på hver demonstrant. Vi ble lagt på lastebiler og kjørt ned til det provi-soriske politikontoret i HV-leiren i Alta. Jeg husker at vi syntes synd på politifolkene som deltok i sjauinga, og tilbød oss å gå sjøl fra bilen og inn. Bak skrivebordet satt Truls Fyhn og skrev ut bøter på 3000 kroner i samlebandsfart. [...]

25. januar starter Ante Gaup en sultestreik i Kristelig Studentersamfunds lokaler i Oslo, og den 28. januar står det fem sultestreikende i lavvoen foran Stortinget. Ante Gaup, Mikkel Eira, Mattis Sara, Nils Magnus Tornensis og Per Ailo Bæhr henvender seg til regjeringen med disse fem kravene:

- 1 Anleggsarbeidet i Alta stanses.
- 2 Samene får grunnlovsfestet status som urbefolkning.

- 3 Et folkevalgt politisk organ for samene etableres snarest. Det skal ha lovgivende og bestemmende myndighet.
- 4 Nåværende samiske utvalg og råd oppløses. Funksjonene erstattes av nye utvalg og råd som velges av det folkevalgte politiske organ.
- 5 De bøtelagte elveredderne fristilles. De hadde tenkt grundig i forkant.

Den 6. februar 1981 er 13 samiske mødre i møte med den nyutnevnte statsminister Gro Harlem Brundtland på hennes kontor. Da hun ikke går med på å stanse anleggsarbeidet i Alta, nekter de å forlate kontoret. De blir fjernet av politiet i løpet av natta. Heftige demonstrasjoner i regjeringsbygget. [...]

Sultestreiken varer i over en måned. Da aksjonistene skal fraktes på sykehus for å tvangsfores, rømmer de til Stockholm. Nils Somby og John Reier Martinsen gjør et mislykket forsøk på brusprenging. [...] Det var hendelser som disse som ga kampen om Altaelva den internasjonale oppmerksomheten som gjør at i alle fall noen av de sultestreikendes krav ble innfridd – om enn svært lenge etterpå.

Steenstrup: «Nullpunktet». I: Drevdal, red 80-tallet: *historien om et misforstått tiår*. Oslo 2001

Kilde 2: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), 1987

Kapittel 1. Allmenne bestemmelser.

§ 1-1. Lovens formål.

Lovens formål er å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.

§ 1-2. Sametinget.

Den samiske folkegruppe skal ha et eget landsomfattende sameting valgt av og blant samene.

§ 1-3. Sametingets årsmelding.

Sametingets årsmelding sendes til Kongen.

§ 1-5. Samisk språk

Samisk og norsk er likeverdige språk. De skal være likesilt tilte språk etter bestemmelsene i kapittel 3.

Tilføyd ved lov 21 des 1990 nr. 78.

§ 1-6. Det samiske flagget

Det samiske flagget er flagget godkjent av den 13. nordiske samekonferansen 15. august 1986.

Sametinget kan ved forskrift gi nærmere bestemmelser om bruken av det samiske flagget.

Tilføyd ved lov 11 april 2003 nr. 22.

Kapittel 2. Sametinget.

§ 2-1. Sametingets arbeidsområde og myndighet.

Sametingets arbeidsområde er alle saker som etter tingets oppfatning særlig berører den samiske folkegruppe.

Sametinget kan av eget tiltak reise og avgi uttalelse om alle saker innenfor sitt arbeidsområde. Det kan av eget tiltak også legge fram saker for offentlige myndigheter og private institusjoner m.v.

Sametinget kan delegeres myndighet til å forvalte de bevilgninger som bevilges til samiske formål over det årlige statsbudsjett. Departementet fastsetter reglement for Sametingets økonomiforvaltning.

Sametinget har beslutningsmyndighet når dette følger av andre bestemmelser i loven eller fastsatt på annen måte. Endret ved lov 28 feb 1997 nr. 18.

lovdata.no

Kilde 3: Grunnlovsendring 1988

I vårsesjonen 1988 ble det gjort endelig vedtak i Stortinget om at en ny § 110A skulle føyes til i Grunnloven:

§ 110A: Det påligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

lovdata.no

Kilde 4: Reindriften glir ut av samisk kontroll

Mens utviklingen i 1970- og 1980-årene stort sett gikk mot større anerkjennelse av det samiske, var samisk kontroll over reindriften – den næringen som mange mente var sterkest forbundet med samisk kultur – i ferd med å forsvinne. Kontrollen hadde tradisjonelt ligget innenfor reindriftssamfunnet selv. Gjennom siida-organisasjonen skulle balansen mellom dyr, beiter og mennesker reguleres. En ny reindriftslov fra 1978 innarbeidet imidlertid næringen sterkere i det norske politiske og økonomiske systemet. Norske myndigheter gikk inn for å forvalte reindrift på lik linje med jordbruk og fiske. Konesjon for å drive med rein og bestemmelser om «tak» på antallet dyr i hvert reinbeitedistrikt ble midler til å regulere forholdet mellom dyr og naturgrunnlag. Reindrift ble en «lukket» næring, slik jordbruk og fiske var blitt det.

Benum. *Overflod og fremtidsfrykt: 1970–1997*. I: Helle mfl., red. *Aschehougs norgeshistorie, bd 12*. Oslo 1998

Kilde 5: Offisiell holdning i dag

Den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk – nordmenn og samer. Samisk historie er tett flettet sammen med norsk historie. I dag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningsspolitikk.

Kong Harald V i åpningstalen i Sametinget i 1997

Spørsmål til kilde 1, 2, 3, 4 og 5:

- 1 På hvilke måter demonstrerte folk mot utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget, ifølge kilde 1?
- 2 Hvilke krav hadde de sultestreikende under denne aksjonen?
- 3 Kravene fra de sultestreikende forteller at Alta-opprøret dreide seg om mer enn naturvern. Hva da?
- 4 I hvilken grad er kravene fra Alta-opprøret blitt fulgt opp i sameloven fra 1987 (kilde 2)?

- 5 Hva innebar endringen av Grunnloven i 1988 (kilde 3)?
- 6 Hvorfor var grunnlovsendringen i 1988 viktig for samene i Norge? Hvorfor kom endringen i 1988?
- 7 Hva har skjedd med reindriften, og hvilken betydning har det som har skjedd?
- 8 Hva kan opphavssituasjonen fortelle oss om bakgrunnen for innholdet i kong Haralds tale (kilde 5)?

Det flerkulturelle Norge

Nasjonalstatene vokste fram på 1800-tallet. Konsekvensen ble en skjerpet kontroll med hvem som oppholdt seg innenfor landegrensene. De som mente at de hørte naturlig hjemme i en nasjonalstat, så med økende skepsis på det de mente var fremmedelementer. Her skal vi se nærmere på ulike sider ved innvandringspolitikk og innvandringsproblematikk i Norge. Hvor

Elevene skal kunne

- gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne politikken
- finne og vurdere historisk materiale av ulik art og opphav som kilder, og bruke det i egne historiske framstillinger
- undersøke hvordan egne forestillinger om fortiden er blitt formet og diskutere hvilke faktorer som gjør at mennesker kan ha forskjellige oppfatninger om fortiden

lenge har Norge vært et flerkulturelt samfunn? Og hvordan har den norske staten behandlet etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet?

Inn i historien

- 1 Når ble Norge et flerkulturelt samfunn?
- 2 Hvilke etniske minoriteter fantes i Norge fram til 1960?
- 3 Hva mener du om måten etniske minoriteter i Norge ble behandlet på fram til andre verdenskrig?

- 4 Fins det grunner for å hevde at situasjonen for minoritetene i Norge har blitt bedre?

Grav i historien

Arbeidsopplegget under dreier seg om innvandring og om minoriteter i Norge. Opplegget er delt i tre perioder. Først skal du se på befolknings sammensetningen på 1800-tallet, så på innvandrings- og minoritetspolitikk i mellomkrigstida og til slutt på innvandringen til Norge fra 1970-årene og framover.

Norge på 1800-tallet – et flerkulturelt samfunn

- 1 Hvilke minoriteter fantes i Norge på 1800-tallet?
- 2 Beskriv den norske innvandringspolitikken fram til 1888.
- 3 Hva skjedde med innvandringspolitikken i 1888, og hvor for kom denne endringen? Hvilke konsekvenser fikk endringen i 1888?
- 4 Var Norge et flerkulturelt samfunn på 1800-tallet? Grunngi svaret.
- 5 Hvordan vil du beskrive den norske statens politikk overfor etniske minoriteter på 1800-tallet?

Kilde 1: Fra Finnmark

I en artikkel om Vadsø i Aftenposten i 1859 stod følgende:

For øvrig er det interessant å se hvilken blanding av nasjonaliteter det finnes her i byen, idet en mengde rent kvenske navn så vel som enkelte russiske finnes her ved siden av de ekte norske fra våre sydlige fjelldistrikter så som Thorbjørn Thorsen fra Etne, Vinjevold, Gjervan, Bjerkakermo, Sigstad og flere, ved siden av de kvenske Lappio, Kuovela, Voutila, Luiro, Kexi [...] samt de russiske Nikita, Gastoff og også mange tyske og danske.

Så velgjørende som en slik blanding av folkeslag kunne bli

hvis det fantes en virkelig sammensmelting med streben etter i folkelivet å tilegne seg i det minste noen av hver nasjons gode sider under bortsliting av de dårlige – så lite ønskelig blir den når, som tilfelle for det meste er for kvenene, de fremmede folkeeiendommeligheter forstener seg i det nye hjemmet ved hardnakket avsondring i småklynger som savner alle betingelser for en fortsatt utvikling på den opprinnelig nasjonale grunnvoll.

Kjeldstadli, red. *Norsk innvandringshistorie, bd 2*. Oslo 2003

Kilde 2: Romanifolket

Romanifolket (tater / de reisende) er en egen folkegruppe som har levd i Norge gjennom århundrer. Gjennom historien har ulike betegnelser vært i bruk om denne og andre folkegrupper. På Sørlandet ble gruppa kalt «fant» og på Vestlandet «splint». På Østlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge var den vanlige betegnelsen «tater». I lover og offentlige dokumenter ble ordet «omstreifere» brukt. Selv kaller folkegruppa seg romanifolket (tater / de reisende), til forskjell fra folkegruppa rom (sigøynere).

Det var òg ei anna gruppe (enn samene) som på ein måte var nomadar. Ein kunne forveksle dei med samane eller «finnefolket», slik E. Sundt gjorde frå fyrst av. Det var taterane og andre omstreifarar. Særleg i Sør-Noreg reiste dei omkring i store slektsfølgje oppkalla etter leiaren (Guri-følgjet, Florentine-følgjet, Steffens-følgjet osv). Også taterane hadde eige språk, og levde av yrke som hesteskjerarar, skorsteinsfeiarar, kjeleflikkarar – yrke som andre nordmenn heldt seg for gode til. Dei var ikkje einsarta, men var likevel rekna som ei eiga samfunnsgruppe – «en afsondret kaste» (Sundt).

Sundt rekna taterar og sigøynerar som folk av same etniske opphav, og trudde dei opphavleg ætta frå ein indisk kaste som hadde vandra inn i Europa på 1400-talet («storvan-

drarar»). Rundt 1850 var dei blanda i hop med «vanartede europeiske fremmede» frå Danmark og Nord-Tyskland («småvandrarar») og nordmenn som hadde hamna på fantestigen, meinte han. Men seinare slektsgransking tyder på at taterane ætta frå vanlege norske bygdemiljø, og at fleirtalet av dei 1445 personane i Sundts «fantefortegnelse» frå 1846 hadde slikt opphav.

Styresmaktene forfølgde omstreifarane. Sundts forskning var det fyrste tiltaket for å hjelpe dei. Særleg vart lausgjen-garlovene og passreglane brukte mot dei. Før 1845 (då politiet fekk ansvaret) var det stodderkongen som fantane måtte frykte. Stodderfutane eller bygdevektarane hadde til oppgåve å jage omstreifarar ut av bygda, eller føre dei til næraste tukthus om dei nekta.

Pryser. *Norsk historie 1800–1870*. Oslo 1985

Kilde 3: Befolkning etter fødeland 1865–1900

Fødested	1865	1875	1890	1900
Utlandet totalt	21260	47545	3760	64776
På havet eller uoppgitt land	13	28	36	135
Sverige	15784	29340	38017	49662
Danmark med Island	1791	2205	2480	3775
Finland	1684	2709	2661	2182
Tyskland	1257	1471	1738	2787
Østerrike/Ungarn	12	61	93	130
Britiske øyer	348	518	655	909
Frankrike	41	73	98	185
Italia	13	55	51	187

Sveits	133	103	71	81
Nederland	35	100	53	77
Belgia	17	27	21	54
Russland	45	242	278	483
Europa ellers	5	25	28	72
Nord-Amerika	68	255	1113	3678
Latin-Amerika	7	17	41	74
Asia med Tyrkia	5	13	27	65
Oseania	10	6	13	53
Afrika	4	12	79	174

Kjeldstadli, red. *Norsk innvandringshistorie*, bd 2. Oslo 2003

Spørsmål til kilde 1, 2 og 3:

- 1 Hva mener forfatteren av kilde 1 om det flerkulturelle samfunnet i Finnmark?
- 2 Hva kritiserer forfatteren av kilde 1 innvandrerne for?
- 3 Hvordan vil du karakterisere menneskesynet til forfatteren av kilde 1?
- 4 Hva var reisende, omstreifere, fant og tater, og hvilket forhold var det mellom disse gruppene og resten av befolkningen i Norge?
- 5 Hva viser tabellen i kilde 3 om den samlede innvandringen til Norge i perioden 1865–1900?
- 6 Hvilke fem land kom det flest innvandrere fra til Norge?
- 7 Hva tror du er årsaken til at det kom flest innvandrere fra disse landene?

Mellomkrigstid – rasetenkning og nasjonalisme

- 1 Hva slags politikk førte norske myndigheter overfor romanifolket og jøder i mellomkrigstida?
- 2 Hvilke politiske partier stod for denne politikken?
- 3 Hva mener du om den norske statens politikk overfor minoriteter i mellomkrigstida?

Kilde 1: Romanifolket / tatere – bosetningspolitikk

Etter andre verdenskrig ble det fra offisielt hold satt i gang tiltak som skulle fremme bofasthet. Men før omstreiferne var skikket til å stelle sitt eget hjem, var det en uttalt holdning at omskolering måtte til. Svaneviken arbeidskoloni, som ble åpnet igjen i 1949, var et sted der det skulle drives slik omskolering. Virksomheten var et ledd i minoritetspolitikken, som skulle gjøre omstreiferne til «samfunnsmennesker».

Teksten under er utdrag fra et brev som i 1949 ble sendt fra *Norsk misjon blant hjemløse* (ofte omtalt som Misjonen) til Sosialdepartementet. Denne misjonsorganisasjonen var opprinnelig en kristen filantropisk organisasjon, stiftet i 1887. I mellomkrigstida arbeidet organisasjonen mer med kriminalpolitiske og rasehygieniske spørsmål.

Slik det ligger an hos oss nå vil bosettelse i egne heimer bli et av de viktigste ledd i arbeidet med endelig å løse omstreiferproblemet her i landet. [...] Ved bosettelsen ytes effektiv hjelp til landsmenn som lever under de usleste kår. I de fleste tilfelle blir den hjelp de får hjelp til selvhjelp. Fra å være parasitter på samfunnslegemet får de en sjanse til å bli positivt byggende lemmer av folkefelleskapet.

Johansen, red. *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo 2006

Kilde 2: Misjonens og myndighetenes rolle

Utdraget under er hentet fra en rapport som ble levert til Kommunal- og regionaldepartementet i 2003. Arbeidsgruppa som stod bak rapporten, hadde fått i oppdrag av departementet å utrede spørsmålet om erstatning til tatere som hadde vært offer for tvangssterilisering. Erstatningsspørsmålet ble reist på bakgrunn av at romanifolket (tatere / de reisende) i dag har status som minoriteter, og fordi assimileringspolitikken som myndighetene har ført mot denne folkegruppa, i dag blir betraktet som et overgrep.

Norsk steriliseringspraksis framviser et sammensatt bilde, både når det gjelder hvem som ble sterilisert, begrunnelsen for sterilisering, framgangsmåte for å få iverksatt inngrep, tvang og frivillighet og forvaltningspraksis. På denne bakgrunnen er det ikke mulig å karakterisere den steriliseringspraksisen som fant sted i perioden 1930–1970-årene ved enkle beskrivelser som «tvangssterilisering på rasehygienisk grunnlag».

[...]

Misjonen mente i første halvdel av 1930-årene at sterilisering ville utgjøre et viktig ledd i det videre arbeidet med å løse «omstreiferproblemet», og generalsekretær Carlsen utviklet i den sammenheng en særdeles kraftfull retorikk om sterilisering av tatere. Sterilisering kom til å utgjøre en bevisst dimensjon ved Misjonens virksomhet fra midten av 30-tallet og fram til slutten av 1940-tallet.

Rapport fra arbeidsgruppe. *Erstatning til tvangssteriliserte romanifolk/tatere*. Avlevert til Kommunal- og regionaldepartementet august 2003

Spørsmål til kilde 1 og 2:

- 1 Hva mener Misjonen skal til for at omstreiferne skal bli «positivt byggende lemmer av folkefelleskapet»?
- 2 Hva forteller uttalelsene fra Misjonen i kilde 1 om denne

organisasjonens menneske- og samfunnssyn?

- 3 Når foregikk sterilisering av tatere?
- 4 Hvorfor tror du tatere ble behandlet på denne måten?
- 5 Hva forteller kildene om norske myndigheters politikk overfor tatere?
- 6 Hvorfor tror du det kom en rapport om tvangssterilisering av tatere i 2003?

Kilde 3: Justisdepartementet avslår søknad fra jøde om tillatelse til å bo i Norge

I mellomkrigsårene brukte norske myndigheter mye tid på å kontrollere næringsdrivende jøder og på å holde dem ute av landet. Kilde 3 er avslag på en søknad fra 1918.

Ansøkeren tilhører åpenbart den nye type jøder som nær sagt ikke kan leve uten å overtrede handelslovgivningen. Deres virksomhet er anlagt på omgørelser og direkte lovovertridelser. Foruten å drive en skadelig trafikk skaffer de politiet en mengde tidsspillende og ørkesløst arbeide. De er i det hele kostbare folk for samfundet, intet er bedre enn å bli kvitt dem
Johansen, red. *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo 2006

Kilde 4: Avisomtale av jøder i Norge

Avisene brukte mye spalteplass på omtale av jøder. Teksten under er et utdrag fra Aftenposten for 3. juli 1924:

Det er snart ikke en fruktbutikk, et utsalg av brukte klær, et lager av ur og andet kram uten at der staar en smilende jøde bak disken. Østerhaugsgaten er fremtidens Ghetto eller jødekvartar. Men bare vent, om nogen tid finner vi dem som smarte eiere av villaer på vestkanten [...] Snart har de foten indenfor en avis, en bank, universitetet og Nationalgalleriet.

Johansen, red. *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo 2006

Kilde 5: Jøder på flukt

Da Adolf Hitler kom til makten i Tyskland, flyktet mange jøder fra landet. Det var ikke lett for dem å få komme inn i alle land, heller ikke i Norge. Selv etter krystallnatten i 1938 sendte Centralpasskontoret i Norge jøder tilbake, og de tyske konsentrasjonsleirene ble av norske myndigheter omtalt som «omskoleringsleirer». Folketellingen i 1930 viser at det da var 1359 jøder her i landet, eller 0,48 promille av befolkningen. Totalt var det bare 400 jøder som fikk innreisetillatelse til Norge i perioden 1918–1940. Helt fram til krigsutbruddet ble jødiske flyktninger avvist av norske myndigheter.

I 1939 søkte Nansenhjelpen om innreisetillatelse for 100 jødiske barn fra Tsjekkoslovakia. Da kom dette svaret fra ekspedisjonssjefen i Justisdepartementet, datert 15. mai 1939:

I likhet med alle som i sin statsstillings medfør har hatt med dette spørsmålet å gjøre stiller jeg meg meget kjølig overfor oppholdstillatelse overfor jødiske barn [...] Avgjørende for meg til å stille meg slik til barneplanene er selvsagt, at chansen for å brenne inne med [dvs. ikke bli kvitt] barna er overveldende stor, selv om vi betinget oss barnehjem-systemet ville vel disse barna etterhvert knytte slike forbindelser i Norge at vi ikke blir kvitt dem, med mindre deres foreldre kommer seg ut til oversjøiske land og får dem eftersendt.

Her hentet fra nettstedet til Det jødiske museum i Trondheim

Kilde 6: Rasisme fra Stortingets talerstol

Under trontaledebatten i 1931 uttalte Bondepartiets Jens Hunseid:

En god del av disse utlendinger som kommer inn i landet, er rasemessig sett av mindreverdige kvalitet. De har dårlig arvestoff, men de har en stor vitalitet i retning av å formere sig.

Vår rase lider under denne innvandring. Vår gode nordiske rase blir opblandet på en måte som er uheldig for vår rases fremtid. Dette er den verste og i lengden den kostbareste følge av vår slappe innvandringskontroll. En økonomisk tapning kan vi vinne over, men dårlig arvestoff som er kommet inn i rasen blir man aldri kvitt.

Her hentet fra nettstedet til Det jødiske museum i Trondheim

Spørsmål til kilde 3, 4, 5 og 6:

- 1 Hva er opphavspersonen til utdraget fra Aftenposten i kilde 4 redd for?
- 2 Hva sier siste setning i kilde 1 om opphavspersonen?
- 3 Hva kan Justisdepartementet ha ment med «den nye type jøder» i kilde 4?
- 4 I kilde 5 og 6 bruker opphavspersonene uttrykk som «å brenne inne med» og «blir aldri kvitt» som begrunnelser for ikke å la jøder få reise inn i Norge. Hva mener de med disse uttrykkene, og hva sier uttrykkene om opphavspersonenes menneskesyn?
- 5 Forklar hvorfor uttalelsene i kilde 6 er rasistiske.

Innvandring i 1970- og 1980-årene

- 1 Hva var årsakene til innvandringen til Norge i 1970-årene?
- 2 Hva kjennetegner innvandringen til Norge i perioden 1980–1995?

- 3 Hvilke konsekvenser fikk denne innvandringen for det norske samfunnet?
- 4 Hvilken politikk førte norske myndigheter overfor minoriteter i 1970- og 1980-årene?

Kilde 1: Utenlandske statsborgere i Norge

Utenlandske statsborgere 1950, 1970 og 1975						
	1950	%	1970	%	1975	%
Utlendingar i alt	15 797	52 262				
Norden	8 654	54,8	24 400	46,7	25 002	37,3
Europa elles	8 654	54,8	24 400	32,5	19 853	29,7
Nord-Amerika	1 552	9,8	7 965	15,2	11 450	17,1
Latin-Amerika	42	0,3	311	0,6	910	1,4
Nord-Afrika og Midtausten			764	1,5	1 998	3,0
Afrika sør for Sahara	28	0,2	356	0,7	741	1,1
Asia	19	0,1	1 147	2,2	6 554	9,7
Oseania	16	0,1	310	0,6	432	0,6

Kjeldstadli, red. *Norsk innvandringshistorie, bd 3*. Oslo 2003

Kilde 2: Innvandringsstopp

I debatten før innvandringsstoppen ble innført i 1975 var det jevnt over et problembilde som ble tegnet. I et brev fra Sosialdepartementet 3. august 1973 heter det:

Utenlandske arbeidere i betydelig antall vil åpenbart skape sosiale problemer her i landet. Selv med det relativt beskjedne antall en i dag har, har en ikke unngått at det er oppstått sosiale vansker blant de utenlandske arbeidstakerne. Blant disse problemene vil en særlig nevne de ytterst vanskelige boforhold mange fremmedarbeidere lever under. Trivselsforholdene ellers er også dårlige. Behovet for sosial hjelp må antas å øke, uten at det sosiale hjelpeapparatet er slik utstyrt at det kan yte tilstrekkelig bistand. En minner om at det særlig er arbeidstakere fra fattige land i Sør-Europa og fra u-land som er utsatt for disse problemene.

Kjeldstadli, red. Norsk innvandringshistorie, bd 3. Oslo 2003

Kilde 3: Fremmedarbeiderforeningen i Norge

Fremmedarbeideren, organ for Fremmedarbeiderforeningen i Norge, skrev dette i januar/februar 1975:

Innvandringsstopp fra 1. februar. Foreløpig for ett år fremover. Regjeringen med tilslutning fra Stortingets Kommunal- og Miljøvernkomité mener på denne måten å få lagt forholdene til rette for fremmedarbeiderne som er her nå og for de innvandrerne som kommer til Norge i fremtiden.

Det eksisterer en rekke problemer for innvandrerne i Norge og ellers hvor innvandring finner sted. Den første alleuropeiske Fremmedarbeiderkonferansen i Wageningen i Holland (21.–24. november 1974) samlet seg enstemmig om en mengde krav, som for eksempel:

- Få en slutt på slavehandelen som korttidskontrakter for innvandrere utgjør og det sirkulasjonssystem som de fleste innvandrerland på kontinentet praktiserer.
- Samme sosiale, skatte- og trygderettigheter, utdannelsemuligheter og anledning til å få arbeid på like vilkår med vertslandets borgere.
- Økte sivile rettigheter, som for eksempel stemmerett ved

kommunevalg.

- Likestilling mellom innvandrere utenfor EEC og EEC-landenes borgere.
- Avskaffelse av hindringer for innvandrere til å leve sammen med sine familier. En slutt på diskriminerende lovgivning som forbyr utbetaling av barnebidrag til innvandrere når familien befinner seg i hjemlandet.

Erfaringer tilsier at det er nødvendig med forholdsregler for å hindre utbygging av utenlandske arbeidstakere. Vi har ingen grunn til å betvile regjeringens intensjoner bak den nedsatte innvandringsstopp. Likevel stiller vi oss svært skeptiske til effektiviteten av disse tiltak da det i de fastsatte forskrifter gis adgang til dispensasjon. Selve dispensasjonsordningen vil undergrave likestillingsprinsippet. [...] En annen ting vi reagerer sterkt mot er at en i Innstillingen er klar over at innvandrere som kommer i et avhengighetsforhold til arbeidsgiveren er i en uheldig situasjon. På tross av at det finnes utallige eksempler på innvandrere som har blitt grovt utnyttet takket være dette avhengighetsforholdet, har en i Innstillingen forbigått dette i taushet. [...]

Vi lar tiden vise hvem som vil nyte godt av disse retningsslinjer i de norske myndighetenes innvandringspolitikk. 1975 er ikke bare året for innvandringsstopp til Norge, men også jubileumsåret for Norges egne utvandrere til Amerika. La oss håpe at 150-års-jubileet maner til ettertanke for myndighetene når det gjelder våre dagers utvandrere.

Kjeldstadli, red. *Norsk innvandringshistorie*, bd 3. Oslo 2003

Kilde 4: Stemmerett for innvandrere

Flere av partiene, RV, SV, V og AP, ønsket på begynnelsen av 1980-tallet å gi stemmerett til innvandrere ved lokalvalg. Da spørsmålet var oppe til debatt i Stortinget i 1983, var Fremskrittspartiet det eneste av partiene som stemte mot.

Kravet som ble stilt til denne retten var tre års botid i Norge. I et internasjonalt perspektiv var dette en uvanlig ret-

tighet å gi personer uten statsborgerskap. [...]

Lokalvalget i 1983 ble første anledning for bosatte innvandrere til å stemme. I alt åtte innvandrerkandidater ble valgt som kommunestyrerepresentanter i 1983. [...] Tidsskriftet *Immigranten* rapporterte i nr. 4/1983 om stryking av innvandrerepresentanter på kommunevalglistene. [...]

I forbindelse med Stortingsvalget i 1985 utarbeidet flere av partiene en mer omfattende, og for enkelte noe mer konkret, politikk overfor innvandrere. Flyktningspolitikken hadde kommet mer i forgrunnen, og mange la vekt på de humanitære forpliktelsene Norge hadde i så måte. Begrepet flerkulturell forekom for første gang i et partidokument i Norge i 1985. Sosialistisk Venstreparti slo i sitt arbeidsprogram fast at Norge var blitt et flerkulturelt samfunn, der «ulike kulturer og nasjonaliteter lever side om side og beriker hverandre slik at vi får et frodigere og mer mangfoldig samfunn». Uten å kalle det flerkulturelt, var det flere av de andre partiene som også la vekt på de positive sidene ved innvandringen. [...]

Valget i 1987 ble et vannskille i den offentlige debatten om innvandring. De partipolitiske frontene hadde avtegnet seg, og Fremskrittspartiet stod fram «som en oppsamler av misnøye», og gjorde et oppsiktsvekkende godt valg. Etter 1987 kunne man knapt diskutere innvandringspolitikk uten at Frp hadde en sentral rolle. Bakgrunnen for denne voksende misnøyen var blant annet den sterke økningen i asylsøkertallet som fant sted mot slutten av 1980-tallet. Etter noen år med beskjedne antall, mellom 50 og 300, begynte asylsøkertallet å øke i 1985, først langsomt til 829, videre til 2 722 i 1986 for så å nå en foreløpig topp på 8 613 i 1987. Selv om dette stadig var beskjedne tall i europeisk sammenheng – Sverige mottok for eksempel langt flere flyktinger og asylsøkere enn Norge – var antallet i seg selv stort etter norske forhold, og ikke minst, økningen var foruroligende. Rent praktisk bød tilstrømmingen på store problemer. Kapasiteten i mottaksapparatet var sprengt, og budsjettene likeså. Kjeldstadli, red. *Norsk innvandringshistorie, bd 3*. Oslo 2003

Spørsmål til kilde 1, 2, 3 og 4:

- 1 Hvor kom innvandrerne til Norge fra i 1970-årene?
- 2 Hva forteller kilde 1 om utviklingen i innvandringen?
- 3 Hvordan grunngir Sosialdepartementet innvandringsstoppen i kilde 2?
- 4 Hvilke krav ble stilt ved den første alleuropeiske fremmedarbeiderkonferansen?
- 5 Hva forteller kravene fra konferansen om fremmedarbeidernes situasjon?
- 6 Hva mener Fremmedarbeiderforeningen i Norge om innvandringsstoppen, ut fra kilde 3?
- 7 Se begrunnelsen for innvandringsstoppen (kilde 2) sammen med tabellen i kilde 1. Er det ut fra tabellen belegg for argumentene fra Sosialdepartementet? Grunngi svaret.
- 8 Når fikk innvandrere stemmerett ved lokalvalg i Norge?
- 9 Når kom innvandringspolitikk inn i programmene til de politiske partiene?
- 10 Hva mente de ulike partiene om innvandring i 1980?
- 11 Hva var årsakene til at det ble større debatt om innvandring i Norge mot slutten av 1980-årene?

Var punken politisk?

Grappa Sex Pistols holdt sin første konsert i 1975. Denne grappa skulle bli spydspissen i den musikkjangeren som fikk merkelappen punk. Punken hadde et hektisk, men kort liv mot slutten av 1970-årene. Musikerne innenfor denne sjangeren ble sett på som utskudd og fikk hard medfart av det etablerte samfunnet. Hvorfor vokste punken fram på dette tidspunktet i historien?

Elevene skal kunne

- gi eksempler på hvordan forskjellige uttrykk innenfor musikk, arkitektur eller billedkunst i en tidsperiode kan ses i sammenheng med utviklingen på andre funnsområder

Inn i historien

- 1 Hva forbinder du med punk?
- 2 Hva forbinder du med 1970-årene?
- 3 Hva forbinder læreren med punk?

Grav i historien

Under finner du en del tekstutdrag både fra sanger og fra historiebøker. Les utdragene og gjør deg opp en mening om hvor politisk punken var. Skriv ned eksempler fra tekstene som både taler for og imot en politisk motivasjon i denne musikkjangeren. Tenk også på det du har lest om denne

perioden i læreboka.

Kilde 1: Anarchy in the UK

I am an antichrist
I am an anarchist
Don't know what I want
But I know how to get it
I wanna destroy the passer by
[...] your future dream is a shopping scheme
How many ways to get what you want
I use the best
I use the rest
I use the enemy
I use anarchy

Sex Pistols. *Never Mind the Bollocks*. Virgin 1977

Kilde 2: God Save the Queen

God Save The Queen
God save the queen
The fascist regime
It made you a moron
Potential H bomb

God save the queen
She ain't no human being
There is no future
In England's dreaming
We're the flowers in the dustbin
We're the poison in the human machine
We're the future
Your future

God save the queen
She ain't no human being
There is no future

When there's no future
How can there be sin
Sex Pistols. *Never Mind the Bollocks*. Virgin 1977

Kilde 3:

[...] enda det kan stridast om kven som stod bak «anarchy in the uK», er det liten tvil om at John Lydon [vokalist i Sex Pistols] blei fôra med materiale frå Vivienne Westwood og Jamie reid, som han så konverterte til songtekster. [...] «Sex Pistols verka som det perfekte medium til å kommunisere desse ideane til folk som ikkje fekk tak i bodskapen frå den politiske venstresida.» [Jamie reid] Kvar dei enn kom frå: Dei velkjende linjene frå «anarchy in the uK» var kraftfulle nok til å setje ideen om anarki – likt eit homøopatisk middel – inn i eit samfunn som alt var i ferd med å bli polarisert.

Savage. *England's Dreaming. Sex Pistols and Punk Rock*. London 1991, oversatt av forfatterne

Kilde 4:

Songen «God Save the Queen» var sjokkerande, ikkje berre fordi han sa at notida var ei løgn, men også fordi han spådde ei frykteleg framtid. I eit land som var sokke ned i nostalgi, var dette eit grovt brot mot etiketten. «No Future» var både ei sakleg skildring og ei fæl åtvaring som kunne gjelde for mangt, ikkje berre for ein etterkrigskonsensus som var i ferd

med å smuldre opp, men for heile tanken om ein ungdomskultur og for gruppa sjølv. I ettertid kan ein sjå på Sex Pistols som det siste andedraget til ungdomskulturen som ei einskapleg, samanbindande kraft – dette sekstitalsidealet som alle som hadde med gruppa å gjere, både hata og elska. [...]Etter eitt år med den konservative regjeringa var arbeidsløyseta dobla, og verst råka var aldersgruppa nitten til tjuefire, den klassiske «tenårings»-gruppa.

Savage. *England's Dreaming. Sex Pistols and Punk Rock*. London 1991, oversatt av forfatterne

Kilde 5:

I juli 1975 var England inne i ei økonomisk nedgangstid. Arbeidsløyseta for den månaden var dei verste sidan den andre verdskrigen, og dei som nettopp hadde gått ut av skolen, var blant dei mest utsette. Ikkje berre hadde produksjonen gått ned, men dei offentlege utgiftene hadde auka til 45 prosent av nasjonalinntekta og trua med å skape ubalanse i heile økonomien. I november 1975 presenterte finansminister Denis Healey ei pakke for offentlege utgiftskutt på tre milliardar pund.

Savage. *England's Dreaming. Sex Pistols and Punk Rock*. London 1991, oversatt av forfatterne

Kilde 6:

«Om dei var gode eller ikkje, var ikkje relevant,» seier andy Czewowski: «Eg ville bli riven med, og dei fylte eit tomrom.» utøvarar er berre så interessante som kjenslene dei kallar fram, eller situasjonane dei er katalysatorar for: Publikum gir dei krafta deira. Sex Pistols begynte som hype, som ei gruppe av fire ulike tenåringar som var raska i hop for å selje bukser, men

dei blei fort eit prisme som notida og framtida kunne sjåast klart gjennom.

Savage. *England's Dreaming. Sex Pistols and Punk Rock*. London 1991, oversatt av forfatterne

Spørsmål til kildene:

- 1 Ranger tekstene og utdragene fra historiebøkene på en skala fra pålitelig til upålitelig som kilde til å finne ut noe om punken som politisk bevegelse.
- 2 Hvor mange av sangene og utdragene fra historiebøkene har en beretning om noe som har skjedd i fortida?
- 3 Hva forteller sangene og utdragene fra historiebøkene om situasjonen gruppa Sex Pistols og sangene ble til i?
- 4 I noen av utdragene finner vi øyenvitneberetninger. Hvilken kildeverdi har de?
- 5 «god Save the Queen» hadde fått tittelen «No Future», men McLaren, som var manager for bandet, fikk endret tittelen. Kan du tenke deg årsaken til at han endret tittelen? Endrer budskapet i teksten seg hvis vi endrer tittelen til «No Future»?
- 6 Hvor mange forskjellige motiver for punkebevegelsen legges fram i utdragene? Hvordan kommer de ulike motivene fram i tekstene?
- 7 Slå opp på side 21 og les teksten om samfunnssyn. Hvilket samfunnssyn er det snakk om i kildene over?
- 8 Hva truer samfunnet eller blir sett på som farlig, ifølge tekstene og bokutdragene over? (Dette må du se både fra punkernes synsvinkel og fra det etablerte samfunnets synsvinkel.)
- 9 Blir samfunnet framstilt som statisk og stabilt i kildene

- over, eller som et samfunn i endring? Vis med eksempler.
- 10 gi eksempler fra kildene på at Sex Pistols føler seg forrådt av samfunnet.
  - 11 Hvordan ser punkerne på seg selv og på samfunnet for øvrig?